

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

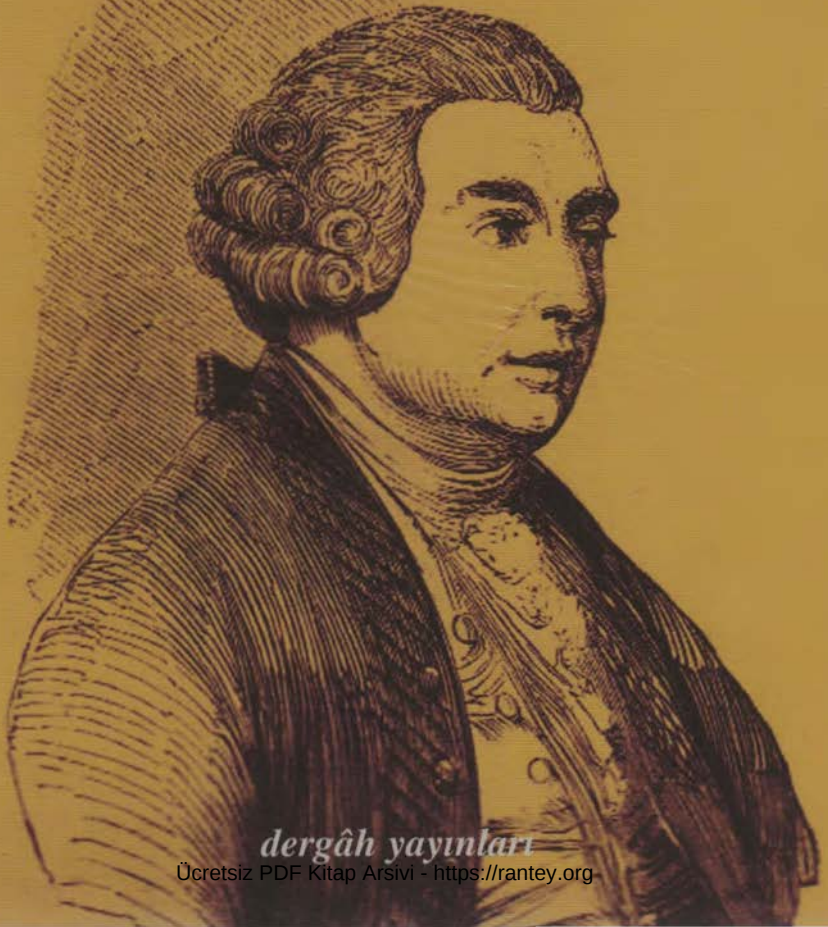
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ahlâk

DAVID HUME



dergâh yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

AHLÂK
David Hume



Ahlāk’ın yayın hakları Dergâh Yayınları’na aittir.

Dergâh Yayınları: 436

Sertifika No: 14420

Batı Düşüncesi: 25

ISBN: 978-975-995-193-1

1. Baskı: Şubat 2010

Eserin İngilizce ismi: *An Enquiry Concerning the Principles of Morals, 1751*

Dizi Editörü: Asım O. Erverdi

Kitap Editörü: Işıl Erverdi

Kapak Tasarımı: Sermin Yavuz Sahife Düzeni: Ayten Balaç

Basım Yeri: A Ajans Reklamcılık Filimcilik Matb. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. Yayıncılar Birliği Sitesi

No: 32 Kapı No: 4G Yakuplu – Büyüçekmece / İstanbul

Cilt: Güven Mücellit ve Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Devekaldırımı Cad. Gelincik Sok. Güven İşhanı No: 6

Mahmutbey – Bağcılar / İstanbul

Dağıtım ve Satış: Ana Basın Yayın

Molla Fenari Sok. No: 28 Yıldız Han Giriş Kat

Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21

Cağaloğlu / İstanbul

David Hume

AHLÂK

Türkçesi
Nil Şimşek

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarıcı Cad. Altan İş Merkezi No: 3/20 34112 Sultanahmet / İstanbul

Tel: [212] 518 95 78 (3 hat) Faks: [212] 518 95 81

www.dergahyayinlari.com / bilgi@dergahyayinlari.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

SUNUŞ

Aydınlanma döneminin büyük düşünürlerinden biri olan David Hume, bununla birlikte İngiliz dilinde yazmış en önemli filozof olarak kabul edilir. 1711 yılında Edinburgh’da dünyaya gelen İskoçyalı düşünür, aynı zamanda İngiltere tarihi kaleme almış ve modern tarih yazımına öncülük etmiş bir tarihçi, klasik liberal iktisatçıların yetişmesine katkıda bulunmuş ve altının uluslararası dağılımı konusundaki klasik görüşü ortaya koymuş bir iktisatçı ve insan tabiatı, siyaset, din ve ahlâk konularını ele almış bir felsefecidir.

Gençlik döneminde kısa bir süre ticaretle uğraşan Hume, daha sonra gittiği Fransa’da *A Treatise of Human Nature* (İnsan Tabiatı Üzerine Bir İnceleme, 1739-1740) adlı eserini kaleme almıştır. Ancak eser, birçok kesim tarafından olumsuz olarak değerlendirilmiş ve Hume “dinsizlik”le suçlanmıştır. Hatta Edinburgh ve Glasgow Üniversitelerine yaptığı atanma başvuruları söz konusu suçlama nedeniyle reddedilmiştir. Daha sonra kaleme aldığı eserler şu şekilde sıralanır: *Essays, Moral and Political* (Ahlâk ve Siyaset Üstüne Denemeler, 1741-1742), *An Enquiry Concerning Human Understanding* (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Araştırma, 1748), *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* (Ahlâk İlkeleri Üzerine Araştırma, 1751), *Political Discourses* (Siyasi Konuşmalar, 1752), *The History of England* (İngiltere Tarihi, 1754-1762); *Four Dissertations: “The Natural History of Religion”, “Of the Passions”, “Of Tragedy”, “Of the Standard of Taste”* (Dört İnceleme: Dinin Tabii

Tarihi, Tutkulara Dair, Trajediye Dair, Beğeni Ölçüsüne Dair, 1757), *My Own Life* (Kendi Hayatım, 1777), *Dialogues Concerning Natural Religion* (Tabii Din Üzerine Diyaloglar, 1779), *Essays on Suicide and Immortality of the Soul* (İntihar ve Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine Denemeler, 1783).

Felsefesiyle Immanuel Kant'ı, iktisat alanındaki görüşleriyle Adam Smith'i etkilemiş olan Hume'un kendi felsefesi John Locke'un ampirizmine ve George Berkeley'nin idealizmine dayanır. Hayatı boyunca “nedensellik” anlayışını eleştirmiş olan Hume'un felsefesinin temel belirleyicisi “deneycilik”tir. Ahlâk felsefesinde esas

David Hume'un önce 1740 yılında kaleme aldığı *İnsan Tabiatı Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde yer verip daha sonra geliştirerek tekrar yayınladığı *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* adlı eseri *Ahlâk* adıyla Türkçede ilk kez yayınlanıyor. Yazarın en önemli eserleri arasında gösterilen çalışmanın ahlâk meselesine ilgi duyan okuyucularımız için kuşatıcı ve tatminkâr bir inceleme olduğu umudunu taşıyoruz.

DERGÂH YAYINLARI

İçindekiler

Yazarın Duyurusu, 9

I. Kısım: Ahlâkın Genel İlkelerine Dair, 11

II. Kısım: İyilikseverliğe Dair, 18

III. Kısım: Adalete Dair, 25

IV. Kısım: Politik Toplum Üzerine, 47

V. Kısım: Fayda Niçin Memnun Eder, 54

VI. Kısım: Kendimize Faydalı Olan Niteliklere Dair, 73

VII. Kısım: Kendimize Doğrudan Doğruya Hoş Gelen Niteliklere Dair, 89

VIII. Kısım: Başkalarına Dolaysız Olarak Hoş Gelen Niteliklere Dair, 100

IX. Kısım: Sonuç, 107

Ek I: Ahlâkî Duyguya Dair, 122

Ek II: Öz-Sevgiye Dair, 131

Ek III: Adalet Açısından Bazı Ek Değerlendirmeler, 139

Ek IV: Kelimeler Üzerine Bazı Tartışmalar, 147

YAZARIN DUYURUSU

Bu cildin içerdığı ilkelerin ve akıl yürütmelerin çoğu *İnsan Tabiatı Üzerine Bir İnceleme* adlı üç ciltlik bir eserde yayınlandı; yazar bu eseri üniversite eğitimi bitirmeden önce tasarlamış ve çok geçmeden yazıp yayınlamıştır. Başarılı bulmayarak, basıma çok erken göndermekle hata yaptığını düşünmüş ve aşağıdaki bölümlerde tümünün yeniden dökümünü mesinde ve daha ziyade ifadesindeki bazı eksiklikleri düzeltmiş olduğunu ummaktadır. Yine de, Yazarın Felsefesini cevaplarıyla onurlandırmış olan başka birçok yazar, yazarın hiçbir zaman sahip çıkmadığı bu olgunlaşmamış esere karşı bütün silahlarını yöneltmişlerdir ve bu çalışma üzerinden sağladıklarını hayal ettikleri avantajlardan dolayı zafer sevinci yaşamışlardır. Bu uygulama bütün tarafsızlık ve adil davranma kurallarına aykırıdır ve dar görüşlü bir hevesin kendisini karışmaya yetkili sandığı tartışmalı hilelerin güçlü bir örneğidir. Yazar, bundan böyle, yalnızca aşağıdaki Bölümlerin onun felsefi duygularını ve ilkelerini içermekte olduğunun kabul edilmesini arzu etmektedir.

I. KISIM

AHLÂKIN GENEL İLKELERİNE DAİR

İnsanlar arasında yapılan ve savundukları ilkelerde ısrarlı bir inatçılığın olduğu tartışmalar tüm diğerleri içinde en bezdirici olanıdır. Belki de her bakımdan samimiyetsiz olan, savundukları fikir- lere gerçek anlamda inanmayan fakat yapmacıklıktan, muhalefet ruhundan veya insanoğlunun geri kalanından daha üstün bir zekâ ve yaratıcılık gösterme arzusundan dolayı çatışmaya giren kişilerle ya- pılan tartışmalar bunun dışında tutulabilir. Bu kişilerin kendi kanıt- larına yönelik gösterdikleri kör bağlığın aynısını, hem kendilerine muhalif olanları küçümsemelerinde hem de yanıltmaca ve yanılsılı- ğı sürdürmedeki tutkulu hiddetlerinde göstermelci beklenir. Bu- nunla beraber, kaynak akıl yürütme olmadığında, iki tartışmacı da görüşlerini nereden türetirse türetsin; duygulanımlara hitap etmeyen herhangi bir mantığın tartışmacıyı, daha sağlam ilkeleri benimse- meye götüreceğini beklemek boşunadır.

Ahlâkî ayrımların gerçekliğini reddedenler, samimiyetsiz tar- tışmacılar arasında sayılabilir. Bir insanın bütün karakterlerin ve ey- lemlerin, herkesin duygulanım ve düşüncesinde benzer olarak yet- kilendirildiğine inanması da düşünülemez. Doğanın bir insanla baş- ka bir insan arasına yerleştirdiği fark öyle geniştir ki ve bu fark eği- tim, örnek alma ve alışkanlık yoluyla da o kadar çok genişleyebil- mektedir ki, karşıt aşırı uçların kavrayışımız altına girdiği anda olu-

şan ki kadar titiz bir şüphecilik yoktur ve bu aşırı uçlar arasındaki bütün ayırım kesinkes reddedildiğinde oluşan inanç kadar kararlısı nadir görülür. Bir insanın duyarsızlığının bu derece büyümesine izin verin, Doğru ve Yanlış imgeleri ile sıklıkla temasa geçecektir ve önyargılarının böylesine inatçı olmasına izin verin, başkalarının da benzer izlenimler hakkında hassas olduklarını gözlemleyecektir. Bu sebeple, bu tipteki muhalif kişiyi değiştirmenin tek yolu, onu kendi haline bırakmaktır. Böylece kimsenin kendisiyle çatışmayı sürdürmediğini fark eden bu kişinin, sadece bezginlikten de olsa, sonunda sağduyu ve aklın tarafına geçecek olması muhtemeldir.

Son zamanlarda, incelenmeye daha fazla değen ve Ahlâkın genel temeli ile ilgilenen bir tartışma başlamıştır. Ahlâk ilkeleri, Akıldan mı, Duygudan mı türemektedir; Ahlâk ilkeleri hakkındaki bilgiyi bir kanıt ve tümevarım zinciriyle mi yoksa dolaysız bir hissediş ve daha ince içsel bir duyu yoluyla mı kazanırız; doğruluğun ve yanlışlığın bütün sağlam yargıları gibi, onlar da her akıl sahibi zeki varlık için aynı mı olmalıdır yoksa güzellik ve çirkinlik algısı gibi tamamıyla insan türünün tikel doğa ve yapısının üzerine mi temellendirilmektedir.

Kadim filozoflar, her ne kadar erdemin akla uygunluktan başka bir şey olmadığını sıklıkla onaylasa da, yine de, genelde ahlâkî olanların varoluşlarını beğeni ve duygudan türettiğini düşünüyor görünürler. Diğer yandan, modern araştırmacılarımız da, erdemin güzelliklerinden ve erdemsizin çirkinliğinden sıkça bahsetseler bile, bu ayrımların sebebini yaygın olarak metafiziksel akıl yürütmelerle ve anlama gücünün en soyut ilkelerinden çıkan tümdengelimlerle izah etmeye çabalarlar. Bu konular kapsamında öyle bir karışıklık hüküm sürmektedir ki, bir sistem ve başka bir sistem arasında, hatta neredeyse her bireysel sistemin parçalarında bile, ulaşılan en iyi sonuca karşıt bir görüş hâkim olabilmıştır fakat yine de çok geç olana kadar hiç kimse bunu hissetmemiştir. Bu ayrıma ilk olarak işaret eden ve genel olarak eski filozofların ilkelerine bağlı kalan zarif Lord Shaftesbury bile, aynı karışıklıktan tamamen bağımsız değildir.

Meselenin her iki yönünün de aldatıcı kanıtların etkisine açık olduğunun kabul edilmesi gerekir. Ahlâkî ayrımların salt *akıl* ile ayırt edilebilir olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu konu açısından gündelik hayatta ve aynı zamanda felsefede hüküm süren tartışmaların çoğunun kapsamında, her iki taraf üzerine uzun bir kanıtlamalar zinciri sıklıkla üretilmekte, örnekler verilmekte, otoritelere başvurulmakta, benzeşimler yapılmakta, aldatıcı kavramlar saptanmakta, çıkarımlar oluşturulmaktadır ve çıkarılan çeşitli sonuçlar kendilerine uygun ilkelerine göre düzeltilmektedir. Doğruluk tartışılabilir, fakat beğeni tartışılmaz. Şeylerin doğasında var olan, yargımızın standardıdır; her kişinin kendi içinde hissettiği, duygunun standardıdır. Geometrideki önermeler kanıtlanabilir, fizikteki sistemlere itiraz edilebilir fakat şiirin ahengi, tutkunun sıcaklığı, zekânın parlaklığı dolaysız haz vermelidir. Hiçbir insan başka birinin güzelliği ile ilgili akıl yürütmez fakat onun eylemlerinin adilliği veya adaletsizliği ile ilgili sık sık bunu yapar. Her ceza davasında, tutuklunun ilk hedefi, sunulan delilleri çürütmek ve üzerine yıkılan eylemleri reddetmektir. İkinci amacı, bu eylemler gerçek bile olsa, masum ve meşru olduklarından dolayı haklı görülebileceğini kanıtlamaktır. Anlama gücünün tündengelimleri yoluyla kabul edilmelidir ki, ilk noktada şu sorunun cevabı araştırılabilir: Zihnin farklı bir yetisinin bir başka yetinin düzene sokulmasında işletildiğini nasıl varsayabiliriz?

Diğer yandan, bütün ahlâkî belirlenimleri *duygu* içinde çözümleyen kişiler, bu türden sonuçları çıkarsamanın akıl için imkânsız olduğunu gösterme çabasında olabilir. Bu kişiler erdemin *hoş olana* ait olduğunu ve erdemsizin de *nefret uyandırıcı* olana ait olduğunu söylemektedir. Bu, onların kati doğasını veya özünü biçimlendirmektedir. Acaba akıl yürütme veya kanıtlama, bu farklı sıfatları (erdem ve erdemsiz) herhangi bir özneye dağıtabilir ve önceden bunun sevgi ve şunun nefret üretmesi gerektiğini beyan edebilir mi? Ya da bu duygulanımlar için insan zihninin doğallıkla bunları kabul etmeye uyarlanmış orijinal işleyişi ve oluşumu dışında başka hangi akıl yürütmeyi tayin edebiliriz?

Bütün ahlâkî kurguların amacı bize ödevimizi öğretmektir ve bu kurgular, erdemsizliğin çirkinliğinin ve erdemin güzelliğinin uygun tasarımları yoluyla, uygun düşen alışkanlıklara neden olmakta ve bizim birinden kaçınmamızı ve diğerini benimsememizi önermektedir. Fakat bu durum, duygulanımların hiçbirine kendileri sahip olmayan veya insanların etkin güçlerini harekete geçirmeyen anlama gücünün çıkarımlarından ve vargılarından mı beklenmelidir? Anlama gücünün çıkarımları ve vargıları doğrulukları keşfeder fakat keşfettikleri doğrulukların ilgisiz* olduğu ve hiçbir istek veya isteksizlik doğurmadığı yerlerde, tavır ve davranış üzerinde hiçbir etkileri olamaz. Onurlu olan, adil olan, cazip olan, asil olan, yüce gönüllü olan, yüreği tasarrufuna geçirir ve onu benimsemek ve sürdürmek yönünde bizi şevklendirir. Bilinebilir olan, apaçık olan, muhtemel olan, doğru olan sadece anlama gücünün tam rızasını elde eder ve böylece kurgul** [*speculative*] bir merakımızı tatmin ederek araştırmalarımıza bir son verir.

Erdem lehine olan bütün sıcak hisleri ve taraftarlıkları ve de erdemsizliğe yönelik bütün tikslenme veya isteksizliği ortadan kaldırın, insanları bu ayrımlara yönelik tamamen ilgisiz kılın, Ahlâk artık pratik bir çalışma olmaz ve yaşamlarımızı ve eylemlerimizi düzenleyen herhangi bir eğilime sahip olmaz.

Her iki taraftaki bu kanıtlar (ve üretilebilecek olan daha birçokları) o kadar inandırıcıdır ki, bunların her ikisinin birden sağlam ve doyurucu olduğu konusunda kuşkuya düşme eğilimi taşımaktayım. *Akıl ve duygu* neredeyse bütün ahlâkî belirlenimlerle ve vargılarla uyuşmaktadır. Karakterlerin ve eylemlerin hoş olduğunu veya nefret uyandırıcı olduğunu, övgüye değer olduğunu veya suçlanabilir olduğunu belirten; onur veya alçaklık, onama veya kınama damgasını onların üzerlerine yapıştıran; ahlâkî etkin bir ilke olarak gösteren ve erdemi bizim mutluluğumuz, erdemsizliği mutsuzluğumuz

* Ne sevgi ne nefret duyma olmaması, Ç.N.

** Eyleme geçmeyi sadece bilmek ve açıklamak amacıyla güden düşünce. Ç.N.

olarak tayin eden o nihai hükmün, doğanın bütün türlerde evrensel kıldığı bir çeşit içsel duyuya veya hisse dayanıyor olmasının muhtemel olduğunu söylemekteyim. Peki, bu doğanın etkisi başka neyin üzerinde görülebilir? Böyle bir duyguya yol açmak ve nesnesine uygun bir anlayış vermek için daha fazla akıl yürütmenin öncülük etmesi gerektiğini, iyi ayrımların yapılmasının, doğru sonuçların çıkarılmasının, farklı karşılaştırmaların oluşturulmasının, karmaşık ilişkilerin incelenmesinin ve genel olguların tespit edilmesinin ve soruşturulmasının çoğunlukla gerekli olduğunu buluruz. Güzelliğin bazı türleri, özellikle de doğal türleri, ilk görünüşlerinde duygulanımımıza ve onama yetimize hâkim olur ve bu etkiyi vermekte başarısız oldukları yerde, verdikleri etkiyi düzeltmek veya onları beğenimize ve duygumuza daha iyi uyarlamak herhangi bir akıl yürütme için imkânsızdır. Yine de güzelliğin birçok düzeninde, özellikle güzel sanatlarınkilerde, uygun olan duyguyu hissetmek için daha fazla akıl yürütmeye yer verilmesi gerekmektedir ve yanlış duyumsanan bir zevk, münakaşa ve tefekkür [*reflection*]* yoluyla sık sık düzeltilebilmektedir. İnsan zihni üzerinde ahlâkî güzelliğe uygun etkiyi verebilmek için, ahlâkî güzelliğin bu son türlerin birçoğundan pay aldığı ve düşünsel yetilerimizin yardımını talep ettiği sonucunu haklı çıkartan sebepler vardır.

Ahlâkın genel ilkeleriyle ilgili bu mesele, her ne kadar merak uyandırır ve önemli olsa da, bununla ilgili araştırmalarımızı daha ileriye taşımak şu an bizim için gereksizdir. Bu incelemenin akışında Ahlâkın doğru kökenini keşfetmekten çok memnun olacağız; bu doğanın¹ bütün belirlenimlerinde duygunun veya aklın nereye kadar müdahil olduğu daha sonra kolayca ortaya çıkacaktır. Bu amaca

* Hume'un "derin düşünme" anlamına gelen özel terimi. Zihnin bilgileri anımsayarak, aralarındaki bağlantıları inceleyerek, tasarlayarak düşünme etkinliği. Deney ve tecrübeden gelen pasif algılar, zihnin gücü ile sistemli hale gelir. Bilginin kaynağı, duyulardan gelen izlenimlerdir. Sık görülen ve tekrarlanan izlenimler, zihnin benzer durumları çağırma yeteneği edinmesini sağlar. Ç.N.

¹ Bakınız Ek 1.

ulaşmak için, çok kolay bir yöntem izlemeye çalışacağız: Gündelik hayatta Kişisel Değer olarak tanımladığımız şeyi oluşturan zihinsel niteliklerin karışıklığını analiz edeceğiz. Zihnin, bir insanın bir saygı ve sevgi nesnesi olarak veya nefret edilen ve alçak bir nesne olarak görülmesine sebep olan her vasfını irdeleyeceğiz. Her türlü alışkanlık veya duygu veya yeti, herhangi bir kişiye yüklendiğinde, övgüyü veya yergiyi ifade eder ve o kişinin karakter ve tutumlarının methedilmesine veya hicvedilmesine konu olabilir. Bu kıvrak duyarlılık insanoğlu arasında o kadar evrenseldir ki, bir kataloğu* çerçeveleme esnasında bir filozofun önemli derecede yanılığa düşmesi için veya derin-düşünmesinin [*contemplation*] nesnelerini yanlış yerleştirme tehlikesine maruz kalmaması için ona yeterli teminatı vermektedir. Filozofun sadece bir anlığına kendi gönlüne girmeye ve ona yüklenen şu veya bu niteliğe sahip olmayı arzulama gerekliliğinin olup olmadığını, şu veya bu tipte bir ithamın onu bir arkadaşından veya düşmanından uzaklaştırıp uzaklaştırmayacağını irdelemeye ihtiyacı vardır. Dilin kati doğası, bu doğaya ilişkin bir yargının oluşturulmasında bize neredeyse hatasız bir rehber olmaktadır. Her dil sağduyu ile ele alınan bir dizi kelimeye ve bunlara zıt başka bir dizi kelimeye sahip olduğundan, bir deyim ile en küçük tanışıklık bizi, akıl yürütmeye gerek kalmadan, insanların saygıdeğer veya kınanan niteliklerini toplamaya ve düzenlemeye yönlendirmek için yeterlidir. Akıl yürütmenin tek hedefi, bu nitelikler açısından her iki tarafta da ortak olan koşulları keşfetmektir, bir yanda saygıdeğer niteliklerin ve diğer yanda da kınanan niteliklerin mutabık kaldığı bu tikelliği gözlemlemektir ve bu yolla etiğin temeline ulaşmak ve onun kapsamından bütün kınamaların veya onamaların eninde sonunda türediği bu evrensel ilkeleri bulmaktır. Bu, soyut bilim değil de bir olgu meselesi olduğundan, sadece deneysel metodu takip ederek ve tikel örneklerin karşılaştırılmasından genel düsturlar türeterek başarıyı bekleyebiliriz. İlk olarak genel bir soyut ilke-

nin kurulduğu ve sonrasında çeşitli çıkarımlar ve vargılar içinde dallara ayrılarak genişletilen bir başka bilimsel yöntem de kendi içinde daha eksiksiz olabilir. Yine de, bu yöntem insan doğasının kusurluluğuna daha az uymaktadır ve başka konularda olduğu gibi bu konuda da yanılsamanın ve hatanın yaygın bir kaynağı olmaktadır. İnsanlar artık doğal felsefedeki varsayımlar ve sistemler için tutkularına çare bulmaktadır ve deneyimden türetilen kanıtlar dışındakilere kulak asmamaktadır. Bütün ahlâkî söylemlerde de benzer bir ıslaha her daim girişmeliler ve kurnazca veya ustaca hazırlanmış olsa bile, olgu ve gözlemle temellenmeyen her türlü etik sistemi reddetmelilerdir.

İncelememize, sosyal erdemler olan İyilikseverliğin ve Adaletin irdelenmesiyle başlayacağız. Bunların açıklanması bize diğerlerinin açıklanmasıyla ilgili bir başlangıç noktasını muhtemelen sağlayacaktır.

II. KISIM

İYİLİKSEVERLİĞE DAİR

I. Bölüm

İyiliksever olanın veya yumuşak duygulanımların Saygıdeğer olduğunu ve göründükleri her yerde insanoğlunun onama ve iyi niyetiyle karşılaştıklarını ispatlamanın belki gereksiz bir iş olduğu düşünülebilir. *Arkadaş canlısı, iyi huylu, insancıl, merhametli, kıymet bilir, cana yakın, yüce gönüllü, iyiliksever* ve bunların denkleri olan sıfatlar, bütün dillerde bilinir ve *insan doğasının* erişmeye muktedir olduğu en yüksek meziyetleri evrensel olarak ifade eder. Bu hoş niteliklere, soydan ve kuvvetten gelen ve yüksek olan yetenekler eşlik ettiğinde ve bu nitelikler kendilerini insan türünün iyi idaresiyle veya faydalı bir eğitimle sergilediğinde, onlara sahip olan kişileri *insan doğası* sıralamasında üstlere taşıyor ve bir ölçüye kadar onları ilâhî olana yaklaşıyor görünür. Göklere çıkarılan kapasite, yılmaz cesaret, artan başarı; bütün bunlar sadece bir kahramanı veya siyasetçiye bir halkın hasedine ve garezine maruz bırakabilir, fakat bu övgülere insancıl ve iyiliksever özellikler eklendiği anda ve emsaller şefkati, sevecenliği veya dostluğu sergilediği zamanlarda, hasedin kendisi sessiz kalır veya onamanın ve alkışın genel sesine katılır.

ken, etrafını saran dostları onun artık duyarsız olduğunu sanarak, son nefesini vermekte olan önderleri için duydukları kedere teslim olmaya başlamıştı. Perikles'in büyük niteliklerini ve başarılarını, fetihlerini ve zaferlerini, yönetiminin alışılmadık uzunluğunu ve cumhuriyetin düşmanları üzerinden kazandığı dokuz ganimetten bir bir söz ediyorlardı. Ölmekte olan ama her şeyi duyan kahraman şöyle haykırdı: “*Unutuyorsunuz, kaderin başrol oynadığı bu bayağı kazanımları yüceltirken bana yapılan en güzide methiyeyi unutmaktasınız. Hiçbir vatandaşın hâlâ benim için matem tutmadığını gözlemlememişsiniz*”¹.

Sıradan becerileri ve kapasitesi olan insanlarda, sosyal erdemler, eğer olanaklıysa, daha temel biçimde gerekli olmaktadır. Bu durumda, sosyal erdemlerin yokluğunu telafi edecek veya kişiyi bizim en şiddetli nefretimizden veya küçümsenmekten koruyacak başka hiçbir üstünlük yoktur. Cicero, pek de yetkin olmayan karakterlerde bulunan şiddetli hırsın ve yüceltilmiş cesaretin, azgın bir gaddarlığa dönüşüp bozulmaya elverişli olduğunu söyler. Daha ziyade sosyal ve mülayim olmak gibi erdemler burada başlıca gözetilenlerdir. Bunlar her zaman iyi ve hoştur².

Juvenalis'in insan türünün geniş kapsamlı kapasitesinde keşfettiği başlıca kazanım şudur: Geniş kapsamlı bir kapasite iyilikseverliğimizi de daha geniş kapsamlı kılar ve içten etkimizin yayılması için, ikincil bir yaratılışa indirgenenden daha büyük fırsatları bize sunar³. Aslında itiraf edilmelidir ki, bir insan, sadece iyilik yaparak, saygın olmanın avantajlarından gerçekten yararlanabilir. Bu kişinin kendiliğinden yükselen sosyal durumu, onu tehlikeye ve şiddete daha fazla maruz bırakmaktadır. Yegâne ayrıcalığı, onun koruması ve idaresi altında kendilerine dayanak bulan astlarına sığınak sağlamasıdır.

¹ PLUT. İn PERICLE, 38 [Plutarkhos, *Hayatlar*]

² Cic. De Officiis, lib. I [Cicero, *Görevler Üzerine*]

³ Sat.XV.139 ve seq. [Juvenalis, *Hicivler*].
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Ne var ki şu anki işimin, yüce gönüllülüğü ve iyilikseverliği sağlamak veya sosyal erdemlerin bütün hakiki cazibelerinin resmini doğru renkleriyle çizmek olmadığını hatırlamalıyım. Aslında bu cazibeler, ilk kavrandıklarında, her kalpte yeterli derecede yer tutar. Söylemde veya akıl yürütmede ne kadar sıklıkla ortaya çıkarlarsa, methiyelerin bazı nükteli sözlerinden kaçınmak o kadar zordur. Hâlbuki buradaki hedefimiz, ahlâk ilkelerinin pratik kısmından ziyade teorik olanıdır. İyilikseverlik ve insancılık, dostluk ve minnettarlık, doğal duygulanım ve dayanışma ruhu veya başkalarına duyulan sevecen duygudaşıktan ileri gelen ve bizim türümüz için yüce gönüllülükle alâkalı olan başka ne varsa, onun dışında insanoğlunun genel iyi niyetine ve onamasına daha fazla hak kazandıran hiçbir nitelik olmadığını vurgulamak yeterli olacaktır (ki buna kolayca müsaade edilecektir). Bunlar göründükleri her yerde, kendilerini gözlemleyen herkese bir şekilde aşılanıyor ve ortaya çıktıkları her yerde kendileri adına aynı güzel ve sıcakkanlı duygulara sebep oluyor görünürler.

II. Bölüm

Gözleyebiliriz ki, her insancıl ve iyiliksever insana yapılan övgülerin sergilenmesinde, onun etkileşiminden ve iyi hizmetlerinden toplumda hasıl olan mutluluk ve doyumun diremediği bir durum vardır. O insanın kendini ailesine, doğanın bağlantılarından daha çok, dine bağlılığı ve itaatkâr koruyuculuğu ile sevdirdiğini söyleyebiliriz. Çocukları, kendi yararlarına kullanıldığı zaman dışında, onun otoritesini asla hissetmezler. Onun yanında, iyilikseverlik ve dostluk bağları, sevgi bağları ile pekişir. Dostluk bağları, mecburi olan her hizmete memnuniyetle itaat edilmesi sırasında, sevgi ve gönül bağlarına yaklaşır. Ev halkı ve ona bağlı olan kişiler, onda güvenilir bir kaynak bulur ve artık kaderin gücünden, kader bunu onun

üzerinde denediği sürece, korkmazlar. Açlar ondan yiyecek alır, çıplaklar giysi alır, cahiller ve tembeller beceri ve iş temin eder. Takdiriilâhînin güneş gibi ikinci derecede bir elçisi olarak kendisini çevreleyen dünyayı neşelendirir, canlandırır ve destekler.

Özel hayatla sınırlandığında, etkinliğinin alanı daha dardır fakat etkisi hepten tehlikesiz ve yumuşak olmaktadır. Daha yüksek bir mertebeye çıkarıldığında ise insan türü ve gelecek nesiller onun emeklerinin meyvesini toplar.

Bu övgü temalarının kullanımı hiç ilhmal edilmese herkes için başarılı bir şekilde saygınlık telkin edersek; sosyal erdemlerden çıkan Faydanın, bunların değerinin en azından bir *parçasını* biçimlendirdiği ve bu kadar evrensel olarak onlara ödenen bu onamanın ve kabulün bir kaynağı olduğu sonucu buradan çıkarılamaz mı?

Bir hayvandan veya bir bitkiden bile *faydalı ve yararlı* diye bahsettiğimizde, doğasına uyan bir alkış ve övgüyü ona veririz. Diğer yandan, bu ikinci derece önemi olan varlıkların herhangi birinin zehirli etkisi üzerine düşündüğümüz her zaman isteksizlik duygumuz uyanır. Buğday tarlalarının ve dolgun üzüm bağlarının; otlayan atların ve koyun sürülerinin görünümü ile gözler hoşnut olur fakat aynı gözler, yaban gülleri ve böğürtlenlerin görünümünden kaçır, kurtlar ve yılanlardan korunmak için çabalar.

Kullanışlı ve konforlu olması için iyi tertiplenmiş bir makine, bir mobilya parçası, bir giysi, bir ev bu ölçüde güzeldir, haz ve onama ile düşünülür. Deneyimli bir göz, cahil ve eğitimsiz insanların gözünden kaçabilecek birçok üstünlüğe karşı burada duyarlı olmaktadır.

Ticaret veya üretim gibi mesleklere yapılan övgülerde, o mesleğin topluma sağladığı avantajların gözlenmesinden başka daha güçlü bir söz söylenebilir mi ve bir rahip ve kilise sorgu hâkimi; kendi emrini insanoğlu için faydasız veya zararlı olarak nitelendirdiğimizde öfkelenirilmmez mi?

Bir tarihçi çalışmalarından ortaya çıkan yararı sergilerken iftihar etmektedir. Bir romans yazarı, kompozisyonunu kurgulayış tar-

zına yüklenen kötü sonuçları hafifletmekte veya reddetmektedir.

Genel olarak, övülen şey basit bir sıfat olan *şaydalı* ile ifade edilmektedir! Yerilen ise tersi ile ifade edilmektedir!

Cicero, “Epikürosçuların tersine, sizin Tanrılarınız, sizin onlara ihsan edildiğini farz ettiğiniz hayali mükemmelliklerle, herhangi bir tapınmayı veya kulluğu haklı olarak talep edemez. Tanrılarınız tamamen faydasız ve etkiliksizdir. O çok alay ettiğiniz Mısırlılar bile herhangi bir hayvanı asla kutsallaştırmaz ama onun faydasının hakkını verir” demektedir.⁴

Septikler bütün dinî tapınmaların kökeninin, saçma bile olsa, güneş ve ay gibi insanoğluna destek ve esenlik veren cansız nesnelerin faydasından türediğini ileri sürmektedir.⁵ Bu, aynı zamanda tarihçiler tarafından üstün kahramanlara ve yasa koyuculara tanrısallığın atfedilmesinin de yaygın sebebidir.⁶

Bir ağaç dikmek, bir tarlayı sürmek, çocukları dünyaya getirmek; Zerdüş dinine göre hürmete layık eylemlerdir.

Ahlâkın bütün belirlenimlerinde, toplum faydasının bu koşulu her zaman öncelikli olarak görüştedir. Felsefede veya gündelik hayatta ödevin sınırlarıyla ilgili tartışmaların yükseldiği her yerde, bu meseleye insanoğlunun doğru çıkarlarını saptamaktan daha büyük bir kesinlikle hiçbir şekilde karar verilemez. Eğer görünüşlerden dolayı benimsenen herhangi bir yanlış düşüncenin hâkim olduğu bulunursa, daha uzun deneyim ve daha sağlam akıl yürütme bize insan ilişkilerinin daha doğru kavramlarını verdiği anda, ilk duygumuzu geri çekeriz ve ahlâkî iyi ve kötünün sınırlarını yeniden düzenleriz.

Dilencilere sadaka vermek doğal olarak övülmektedir çünkü sadakanın sıkıntıda olan muhtaç kişiye bir rahatlama getirdiği görünmektedir; fakat tembellik ve uçarılığı ortaya çıkaran iyi yürekli-

⁴ De Nat. Deor. lib. i. [Cicero, *Tanrılarının Doğası Üzerine*]

⁵ Sext. Emp. adversus Math. lib. vii [Sextus Empiricus, *Matematikçilere Karşı*]
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

⁶ Diod. Sic. passim [Diodorus Siculus, *Tarihi Kütüphanesi*]

liği gözlediğimizde, yardımseverliğin bu türlerinin bir erdem olmaktan çok bir zayıflık olduğunu düşünürüz.

Zalimlerin öldürülmesi veya gaspçıların ve insafsız hükümdarların katledilmesi, eski çağlarda fazlaca yüceltilmekteydi çünkü bu hükümlerin, hem insanoğlunu bu canavarlardan kurtarmakta olduğu hem de kılıçların veya silahların ulaşamadığı başka insanları korku içinde tuttuğu görülmekteydi. Bir Timon ve bir Brütüs, kendi zamanlarının önyargıları açısından hoşgörülü muamele görmüş olsa da, tarih ve deneyim bu uygulamanın hükümdarların kıskançlığını ve zalimliğini artırdığına bizi ikna ettiğinden beri, günümüzde bunlar öykünmenin çok uygunsuz örnekleri olarak düşünölmektedirler.

Hükümdarlardaki eli açıklık, iyilikseverliklerinin bir işareti olarak kabul edilir; fakat bu eli açıklık ortaya çıktığı zaman, dürüst ve çalışkan olanların kuru ekmekleri aylak ve müsrif olanlar için sıklıkla leziz ziyafetlere dönüşürse pervasız övgülerimizi çabucak geri alırız. O tarihlerde bir hükümdarın kayıp “bir günden” duyduğu pişmanlıklar asil ve yüce gönüllüydü; fakat maiyetinde bulunan açgözlü kişiler için yüce gönüllölük eylemleriyle o “bir gün” harcama eğilimindeyse, bu tutumdan sonra o günün kaybedilmesi daha evla idi.

Şatafata ya da hayatın hazlarına ve rahatlıklarına yönelik bir incelik, hükümetteki her yozlaşmanın kaynağı ve ihtilafın, kargaşanın, iç savaşların ve bağımsızlığın tamamen kaybedilmesinin dolaysız nedeni olarak çok uzun süre kabul edilmedi. Böylece, bu incelik evrensel olarak erdemsizlik olarak değerlendirildi ve bütün hiciv yazarları ve sert ahlâkçılar için bir nutuk konusu oldu. Bu tip inceeliklerin daha ziyade çalışkanlığı, medeniliği ve sanatı geliştirme eğiliminde olduğunu kanıtlayanlar veya kanıtlamaya girişenler, bizim *ahlâkî* ve *politik* duygularımızı yeniden düzenler ve daha önce zararlı ve suçlanabilir olarak değerlendirilen şeyleri övgüye değer ve masum olarak tasarlar.

O halde, inkâr edilemez olarak görünmektedir *ki*, bütününde herhangi bir insana, yüksek bir derecedeki bir iyilikseverlik duygu-

sundan başka hiçbir şey daha fazla değer ihsan edemez ve iyilikseverlik duygusunun değerinin en azından bir *parçası*, bizim türümüzün çıkarlarını artırmaya yönelik eğiliminden ortaya çıkar ve insan toplumuna mutluluk bahşeder. Görüşümüzü, bu tip bir karakterin ve yatkınlığın ders verici sonuçlarına ve bu kadar tehlikesiz bir etki ve akabinde bu kadar arzulanan bir son doğuran ve gönül rahatlığı ve hoşnutluk ile gözlemlenen her şeye bakarak sürdüreceğiz. Sosyal erdemlerden, yararlı eğilimleri dışarda tutularak ya da verimsiz ve kısır görülerek asla bahsedilemez. İnsanoğlunun mutluluğu, toplumun düzeni, ailelerin uyumu, dostların karşılıklı desteği her zaman sosyal erdemlerin insanların yürekleri üzerindeki yumuşak hâkimiyetinin bir sonucu olarak düşünülmektedir.

Bu erdemlerin faydasına yüklememiz gereken değer bir *parçasının* ne kadar önemli olduğu ve aynı zamanda, bu durumun saygı ve onama duygularımız⁷ üzerinde neden bu tip bir hâkimiyeti olduğu ileriki⁸ söylemlerimizde daha iyi gözükecektir.

⁷ 3. ve 4. Kısım. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

⁸ 5. Kısım.

III. KISIM

ADALETE DAİR

I. Bölüm

Adaletin toplum için faydalı olduğu ve bu sebeple değerinin bu parçasının, en azından bu gözlemden doğmak zorunda olduğunu kanıtlamaya girişmek fuzuli olacaktır. Toplum faydası adaletin *biricik* kökenidir ve bu erdemin yararlı sonuçları hakkındaki refleksiyonlar adaletin değerinin *biricik* temelidir; bu önerme, daha çok merak uyandırdığından ve önemli olduğundan, incelememizi ve araştırmamızı daha fazla hak etmektedir.

Doğanın, *dışsal* rahatlıkların öylesine verimli bir *bolluğunu* insan ırkına bahşetmiş olduğunu farz edelim ki, çalışmaya veya ihtimam göstermeye gerek kalmadan, her birey kendini en doymak bilmez itkilerinin isteyebildiği veya en şatafatlı imgeleminin dilediği veya arzuladığı ne varsa belirsizlik olmadan tam olarak sağlayabilmiş bulsun. Bu kişinin doğal güzelliğinin, edinilmiş bütün süsleri bastırdığını farz edelim. Mevsimlerin sürekli ılımlı olmasının bütün kıyafetleri veya örtünmeyi gereksiz kıldığını, çiğ ve ham yeşil otların bu kişinin en lezzetli yiyeceği olmaya muktedir olduğunu, temiz bir pınarın onun en zengin içkisi olduğunu farz edelim. Hiçbir zahmetli iş yapmasına gerek olmasın; çiftçilik yapmasına ve sefere çık-

masına gerek kalmayın. Müzik, şiir ve derin düşünmek yegâne işini oluştursun; sohbet, neşe ve dostluk yegâne eğlencesi olsun.

Açıkça görülür ki, böyle mutlu bir durumda, diğer her sosyal erdem gelişir ve on kat artar ama adaletin ihtiyatlı ve kıskanç erdemi bir daha asla hayal bile edilmez. Herkeste yeterli olandan fazlası zaten varken, malların taksimi hangi amaçla yapılabilir ki? Herhangi bir haksızlık olma olasılığı yokken, mülkiyet niçin tanınsın ki? İhtiyacım olan bir nesneyi, onun yerini tutacak başka bir nesne varken ve eşit değerdeki bu başka nesneye elimi uzatarak sahip olabileceksen, niçin *benim* diye çağırayım? Adalet bu durumda, tamamen Faydasız hale gelerek, boş bir seremoni olacaktır ve erdemler kategorisinde yerini alması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır.

İnsanoğlunun hâlihazırdaki düşkün durumunda bile, doğa tarafından sınırsız bir bollukla bahşedilen herhangi bir yararın olduğu her yerde, bu yararı bütün insan ırkının ortak kullanımına her zaman bıraktığımızı ve hiçbir hak ve mülkiyet bölümlerine ayırmadığımızı görürüz. Bütün nesnelerin en gereklileri olmasına rağmen, suyun ve havanın bireylerin malı olduğu iddia edilmez, ayrıca hiç kimse bu lütufları en müsrif şekilde kullanarak ve onlardan zevk alarak adaletsiz davranamaz. Yerlilerinin az olduğu verimli geniş arazilerde, toprak da aynı düzlemde görülür. Denizlerin özgürlüğünü savunan kişiler tarafından, denizlerin gemicilikte sınırsız kullanılmaları kadar üzerinde ısrarla durulan başka bir konu yoktur. Gemicilik ile kazanılan avantajlar tükenmez olsaydı, bu akıl yürütenlerin çürütecek hiçbir muhalifleri hiçbir zaman olmazdı ya da okyanus üzerinde ayrı ve kapsamlı hâkimiyet iddiaları da gelişmezdi.

Bazı ülkelerde bazı dönemler toprak, yerlileri tarafından diğer zamanlardan daha büyük bir bolluk içinde kullanılabilir ve su ise zorlukla ve çok küçük miktarlarla bulunabiliyorsa, toprak için olmazken, su¹ için bir mülkiyet yasası çıkarılır.

¹ Bakınız Tekvin, 13. ve 21. Bölümler. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yine, insan ırkının gerekliliklerinin hâlihazırdaki gibi devam etmesine rağmen, zihninin her insanın herkese karşı azami sevecenlik duyacak ve kendi çıkarlarıyla ilgili artık dostlarının çıkarları için duyduğundan daha fazla endişe duymayacak kadar genişlediğini, dostluk ve yüce gönüllülükle dopdolu olduğunu farz edelim. Açık görünür ki, böyle bir durumda, böyle geniş kapsamlı bir iyilikseverlikle, adaletin Kullanımı askıya alınır ve bunun yanında, mülkiyet ve yükümlülük ayrımları ve engelleri artık hiç düşünülmez. Bir kişinin, hevesle benim mutluluğumu gözetmek için zaten hazır olduğunu ve arzulanan hizmeti kendiliğinden yerine getireceğini biliyorsam, bu suretle aldığı zararın bana tahakkuk eden faydadan daha fazla olması dışında (ki bu durumda, onun ihtiyatsız yüce gönüllülüğüne, doğuştan gelen insaniyetinden ve dostluğumdan, ilk karşı çıkanın ben olmam gerektiğini bilir), benim için iyi bir iş yapması konusunda, niçin onu bir belge veya söz ile bağlamalıyım? Yüreğim komşumun çıkarlarıyla kendi çıkarlarım arasında bir ayırım yapmıyorsa fakat onun bütün acılarını ve sevinçlerini aslında sanki benimkilermiş gibi aynı kuvvetle ve dirilikle paylaşıyorsa, niçin onun arazisi ve kendiminki arasında sınır taşları yükselteyim? Bu varsayım üzerine, her insan başka birisine ikinci bir şahsiyet olup, kıskançlık, tarafgirlik ve ayırım olmadan, kendi çıkarlarını karşısındakinin takdirine bırakacaktır. Böylece bütün insan ırkı, mülkiyeti göz önüne almadan, şeylerin müşterek olduğu ve özgürce ama aynı zamanda, her bireyin ihtiyaçlarına sanki kendi çıkarlarımızla yakından ilgiliymiş gibi tamamen dikkat edilerek, ihtiyatlı olarak kullanıldığı tek bir aile olacaktır.

İnsan yüreğinin bugünkü yatkınlığında belki de bu kadar genişlemiş duygulanımların tam örneklerini bulmak zor olacaktır ama yine de, ailelerin durumunun buna yaklaştığını gözleyebiliriz ve bireyler arasındaki karşılıklı iyilikseverlik güçlendikçe, aralarındaki mülkiyet ayrımı büyük oranda kaybolana ve karışana kadar, bu duruma daha çok yaklaşmaktadır. Kanunlar aracılığıyla evli kişiler arasında dostluğun çimentosunun, iyeliklerin bütün ayrımları orta-

dan kalkacak kadar güçlü olduğu varsayılmaktadır ve gerçekte de bu çimentonun ona yüklenen bu gücü çoğunlukla vardır. Gözlenebilir ki, yeni heyecanların verdiği şevk sırasında, her prensip taşkınlıkla alevlendiğinde, mal ortaklığı sıklıkla tecrübe edilmektedir ve insanların bencilliğinin geri dönüşünden veya maskelenmesinden çıkan mal ortaklığının rahatsızlıklarının tecrübe edilmesinden başka hiçbir şey, ölçüsüz bağnazların yeni adalet ve ayrı mal fikirleri uyarlamalarını daha fazla sağlayamaz. Böylece doğrudur ki, bu erdem, varlığını tamamen insanoğlunun sosyal etkileşimindeki ve sosyal durumundaki *kullanımının* gerekliliğinden türetmektedir.

Bu doğruluğu daha açık hale getirmek için yukarıda verdiğimiz varsayımları değiştirelim ve her şeyi zıt uca taşıyarak bu yeni durumların etkisinin ne olacağını irdeleyelim. Bir toplumun, öyle ki azami tutumluluğun ve çalışmanın, toplumun büyük kesiminin mahvolmasını ve tamamının aşırı acı çekmesini engelleyemediği, bütün ortak zaruretlere gerek duyulan bir yokluğa düştüğünü varsayın. Hemen kabul edileceğine inanıyorum ki, böyle acil çözüm bekleyen bir durumda, adaletin katı kuralları askıya alınır ve kendini korumanın ve zaruri ihtiyacın daha güçlü güdülerine yer verilir. Bir gemi kazası sonrasında, mülkiyetin önceki sınırlamaları göz önüne alınmadan, herhangi bir güvenlik vasıtasını zapt etmek bir suç teşkil eder mi? Yahut eğer kuşatılmış bir şehir açlıktan ölmeye maruz kaldıysa, insanların, başka durumlarda hakkaniyet ve adalet kuralları olacak kurallara karşı titiz davranarak, korunma araçlarını kendilerine tercih edeceğini ve hayatlarını kaybedeceklerini düşünebilir miyiz? Bu erdemin Kullanımı ve Eğilimi toplumdaki düzeni koruyarak, mutluluğu ve güvenliği sağlamaktır; fakat toplumun aşırı muhtaçlıktan mahvolma ile karşı karşıya kaldığı durumlarda oluşan şiddet ve adaletsizlik korkusunun yarattığı kötülükten daha büyüğü olamaz. Her insan, sağgörüsünün zorla kabul ettirebileceği veya insanlığının izin verebileceği bütün araçları kendisi için artık sağlayabilir. Daha az acil ihtiyaçları olan bir topluluk bile, Yargı otoritesinin, hakkaniyetle tutarlı olarak buraya kadar genişleyebileceğini

haklı olarak varsayarak, mal sahiplerinin rızası olmadan tahıl ambarlarını açmaktadır. Kanunların veya hukuk mahkemelerinin bağlayıcılığı olmadan, herhangi bir sayıda insan, bir arada toplanabilir miydi; bir kıtlık sırasında ekmeğin eşit bölünmesi, güç ve hatta şiddetle yapılırsa bile, suç veya haksızlık olarak addedilebilir miydi?

Benzer şekilde, erdemli bir insanın kaderinin haydutlardan oluşan bir topluluğun içine düşmek olduğunu ve kanunların ve hükümetin korumasından uzak kaldığını varsayalım, bu kişi böyle üzücü bir durumda hangi davranış biçimini benimsemelidir? Bu kişi çok sayıda insanın mahvolmasına ve toplumun geri kalanının çözülmesine yol açacak ve en trajik sonu dolaysız olarak getirecek kadar vahim bir zorbalığın hüküm sürdüğünü, hakkaniyetin göz ardı edildiğini, düzenin hor görüldüğünü, gelecekteki sonuçlara karşı bu kadar aptalca bir körlük olduğunu görür. Bu esnada, kendini silahlandırmaktan, her anlamda savunması ve güvenliği için gerekenleri tedarik etmekten başka çaresi kalamaz; kılıcını kime salladığının, kalkanın kime ait olduğunun önemi yoktur. Adaletle yönelik tikel kabulü artık kendi güvenliği veya başkalarının güvenliği için Kullanımda olmadığından, kendisinin gösterdiği özen ve dikkate artık değer vermeyen başkaları için endişelenmeden, sadece kendini korumanın gerektirdiği zorunlulukları hesaba katmalıdır.

Herhangi bir kişi, politik hayatta bile olsa, suçları yoluyla kendisini halka kötü gösterirse, kendi iktidarının ve kişiliğinin dayattığı kanunlar tarafından cezalandırılır. Adaletin olağan kuralları onun açısından bir anlığına askıya alınır ve toplumun *yararı* için onu cezalandıran tarafsız bir kaideye dönüşür; yanlışlık veya incinme olmadan aksi halde acı çekemez.

Kamu savaşının hiddeti ve şiddeti, adaletin artık bu erdemin kendilerine bir *saydasının* veya avantajının olmadığını algılayarak savaşan taraflar arasında, askıya alınmasından başka nedir ki? O halde hakkaniyet ve adalet kurallarının yerine geçen savaş yasaları, insanların şimdi içine yerleşmiş oldukları bu tikel durumun *avantajına*

ve *faydalılığına* göre hesaplanmaktadır. Savaş kuralı dâhil hiçbir kural gözetmeyen medenî bir ulus barbarlarla çarpışırsa, artık hizmet edecekleri hiçbir amaç olmadığından, kurallara yönelik itaatkârlığını askıya almak zorundadır ve her eyleme veya saldırıya, mümkünse ilk saldıranlar kadar kanlı ve öldürücü karşılık vermelidir.

Bu nedenle, hakkaniyet veya adalet kuralları tamamen insanların yerleştirildiği tikel durum ve koşula dayanır ve kökenlerini ve varlıklarını, onlara gösterilen düzenli ve sıkı itaat yoluyla toplumda sonuçlanan bu Faydaya borçludur. Hayli önemli herhangi bir durumda insanların vaziyetini ters çevirin; aşırı bolluk veya aşırı gereklilik üretin, insan yüreğine eksiksiz bir ılımlılık ve insancılık ya da eksiksiz bir zorbalık ve hainlik aşılaysın, adaleti tamamen *faydasız* kılarak, özüne tamamen zarar verir ve insanoğluna olan mesuliyetini askıya alırsınız. Toplumun genel durumu bütün bu aşırılıkların orta noktasıdır. Bizler doğal olarak kendimize ve arkadaşlarımızı karşı tarafı oluruz fakat daha eşitlikçi bir davranıştan çıkan üstünlüğü öğrenmeye de muktedirizdir. Doğanın açık ve liberal elinden bizim tasarrufumuza bazı zenginlikler sunulmuştur ve biz bunları sanatla, emekle ve çalışkanlıkla, büyük bolluk içinde çekip çıkarabiliriz. Bundan ötürü, mülkiyet fikirleri bütün sivil toplumlarda bir gereklilik olmaktadır, dolayısıyla adalet, faydalılığını halktan üretmektedir ve böylece değeri ve ahlâkî yükümlülüğü tek başına yükselmektedir.

Bu sonuçlar o kadar doğal ve açıktır ki, altın çağ veya Satürn'ün Saltanatına eşlik eden mutluluk tanımlarını dizelerine döken şairlerden bile kaçmamıştır. Eğer bu eğlenceli masallara itibar edersek; Doğanın bu ilk döneminde mevsimler o kadar ılımandı ki, insanların soğuğa veya sıcağa karşı tedbir olarak kendilerini kıyafetlerle ve evlerle korumaları için hiçbir gereklilik yoktu. Nehirlerden şarap ve süt akardı. Meşeler bal verirdi. Doğa en büyük lezzetlerini ihtiyari olarak üretti. Bu mutlu çağın başlıca üstünlükleri sadece bunlar değildi. Doğada sadece şiddetli fırtınalar ortadan kalkmış değildi; fakat

günümüzde böylesine velveleye neden olan ve böylesine karışıklığa yol açan taşkın fırtınalar da insan yüreği tarafından bilinmiyordu. Açıgözlülük, hırs, zalimlik, bencillik kelimeleri asla duyulmazdı: Candan duygulanım, merhamet, duygudaşlık zihnin halihazırda tanı-şık olduğu yegâne hareketlerdi. *Benim* ve *senin* arasındaki titiz ay-rım bile, ölümlülerin mutlu ırkından uzaklaştırılmış, mülkiyet ve yü-kümlülüğün, adalet ve adaletsizliğin kati kavramlarını da beraberin-de götürmüştü.

Altın çağın bu *şiiirsel* kurgusu bazı açılardan, *doğanın durumu-nun felsefi* kurgusunun bir parçasıdır; sadece, *şiiirsel* kurgu imgele-nebilmesi mümkün olan en büyüleyici ve huzurlu bir durum olarak tasarlanırken, *felsefi* kurgu en aşırı muhtaçlığın eşlik ettiği karşılık-lı bir savaş ve şiddet durumu olarak resmedilmektedir. Bize şöyle anlatılır; insanoğlunun ilk kökeninde, cahil ve ilkel doğası o kadar hâkimdi ki, karşılıklı güvene yer veremezdi ancak her insan korun-ması ve güvenliği için kendine ve kendi gücüne veya kurnazlığına dayanmak zorundaydı. Hukuk duyulmamıştı, hiçbir adalet kuralı bi-linmiyordu, hiçbir mülkiyet ayrımı gözetilmiyordu, haklının tek öl-çütü gücü ve herkesin herkesle daimi savaşı insanların yabani ben-cillığının ve barbarlığının bir sonucuydu.²

² Doğanın bir durumunun bir savaş hali olarak yapılandırılması genelde düşünül-düğü gibi ilk olarak Mr. Hobbes tarafından belirlilmedi. Platon, buna çok benzer bir varsayımı *Devlet*'in ikinci, üçüncü ve dördüncü kitaplarında çürütmeye çalış-mıştır. Bunun aksine, Cicero, Pro Sestio 42. Bölümde bu durumu kesin ve evren-sel olarak kabul edilmiş varsaymaktadır. ('Quis enim vestrum, judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur tantumque habe-rent quantum manu ac viribus, per caedem ac vulnera, aut eripere aut retinere po-tuissent? Qui igitur primi virtute & consilio praestanti extiterunt, ii perspecto ge-nere humanae docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam ac mansuetudinem transdixerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quae postea civitates nominatae sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dica-mus, invento & divino & humano jure moenibus sepserunt. Atque inter hanc vi-tam, perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tam interest quam jus atque

İnsan doğasının böyle bir halinin herhangi bir zaman var olup olmadığını veya eğer var olduysa da, bu halin adlandırılmaya değecek kadar uzun sürmüş olabileceğinden haklı olarak şüphe edilebilir. İnsanlar ister istemez, en azından bir aile topluluğu içinde dünyaya gelmektedir ve bir dizi davranış ve tutumla ebeveynleri tarafından eğitilmektedir. Hâlbuki kabul edilmelidir ki, eğer bu tip karşılıklı savaş ve şiddet durumu gerçekten olduysa, adaletin bütün kurallarının, mutlak faydasızlıklarından dolayı, askıya alınması zorunlu ve yanılmaz bir sonuçtur.

İnsan hayatı ile ilgili bakış açılarımızı daha çok çeşitlendirdiğimizde, araştırdıkça daha yeni ve daha alışılmadık durumlar ile karşılaşmaktayız ve daha fazla ikna olmaktayız ki, adaletin erdemi için burada tayin edilen kökeni gerçek ve doyurucudur.

Öyle ki, akıl sahibi olmasına rağmen direnme yetkinliği olmayan ve en yüksek tahrik karşısında bile kırgınlıklarının etkisini bize hiçbir zaman hissettiremeyecek kadar, hem bedensel hem de zihinsel olarak ikinci derece güce sahip, bir yaratık türü olsaydı ve bu tür, insan içine karıştırılsaydı (toplumsal hayata dahil edilseydi); sanı-

vis. Horum utro uti nolumus, altero est utendum. Vim volumus extinguere. Jus valeat necesse est, id est, iudicia, quibus omne jus continetur. Iudicia displicent, ant nulla sunt. Vis dominetur necesse est. Haec vident omnes.' Pro Sestio 42) [Beyler hangimiz insanlık tarihinin doğal akışını bilmiyoruz –bir zamanlar ne doğal ne de medeni hukuk oluşturulmadan önce, insanlar etrafa savrulmuş ve dağılmışken, güç ve şiddet kullanarak ya da öldürerek ve kan akıtarak gasp ettikleri dışında mülkü olmadığında nasıl olduğunu bilmiyoruz? O halde, ilk olarak kendini değer ve bilgelik açısından yüksek gösterenler, insan doğasının temeldeki öğrenme yetkinliğini algılayarak, etrafa dağılmış olanları bir yerde toplamış ve onları yabancılık örgüsünden çıkararak adalet ve insanlık örgüsüne taşımıştır. Sonra müşterek kullanımda olan şeylere toplum, insanların bir araya gelişlerine devlet, sonra sürekli olarak ikamet edilen yerlere şehir dedik. İlâhî ve insani adalet ortaya çıktıktan sonra bunları duvarlarla çevreledik. İmdi, arındırılmış ve insani hayat ve yabani hayat arasında ki ayrımı kanun ve şiddet kadar açık gösterebilen hiçbir şey yoktur. Hangisini kullanmaya isteksizsek, diğerini kullanmamız gerekli kılınır. Eğer şiddeti feshedersek, kanun hüküm sürmelidir ki bu kanunun tamamen tabii olduğu adaletin yönetimidir; eğer adaletin yönetimini beğenmezsek veya hiçbir şey yoksa güç kural olmalıdır. Hepimiz bunun farkındayız.]

rım, bu yaratıklara yumuşaklıkla muamele etmek için insancılığın yasaları tarafından bağlı olmamız gerekir; ama onlar açısından ne adaletin herhangi bir sınırlaması altına uzanmamız ne de onların böyle keyfi efendilerin özel kullanımında olan herhangi bir hak veya mülkiyete sahip olmaları zorunlu sonuç olur. Onlarla etkileşimimiz, bir dereceye kadar eşitlik gerektiren toplum olarak ifade edilemez; ama bir tarafın mutlak hâkimiyeti ve diğer tarafın da köleliğe benzeyen itaati olarak adlandırılabilir. Göz diktiğimiz ne varsa, ondan derhal ellerini çekmelilerdir. İznimiz, onların kendi mallarına sahip olmaları konusunda verilmiş tek haktır. Hukuksuz niyetlerimizi dizginleyen tek denetim merhametimiz ve şefkatimizdir: Ve doğada bu kadar sağlam olarak kurulmuş bir gücün kullanılmasından hiçbir rahatsızlık çıkmadığından dolayı, adaletin ve mülkiyetin kısıtlamaları, tamamen *faydasız* olarak, böyle eşitliksiz bir birlikte-likte asla yer bulamayacaktır.

Hayvanlar açısından insanların durumu açıkça budur ve onların nereye kadar akıl sahibi olduklarının söylenebileceğini, karar verimleri için başkalarına bırakıyorum. Uygar Avrupalıların barbar Kızılderililer üzerindeki büyük üstünlüğü, onlar açısından kendimizi aynı düzlemde imgelemeye bizi kışkırtmıştır ve onlara yönelik muamelelerimizde adaletin ve hatta insaniyetin bütün kısıtlamalarını bir kenara bırakmamızı sağlamıştır. Birçok ulusta, kadın cinsiyeti köleliğe benzer seviyeye indirgenmekte ve efendilerinin aksine onlar için bütün mülkiyet hakkı yetersiz kılınmaktadır. Hâlbuki bütün ülkelerde erkekler birlik olduklarında, bu sert zorbalığı sağlamaya yeterli bedensel güce sahip olsa da, kadınlar ima, eda, cazibe ve benzeri yollarla genel olarak erkeklerin bu ittifakını kırmaya ve diğer cinsle toplumun bütün haklarını ve imtiyazlarını paylaşmaya muktedirdir.

Doğa insan türünü her bireyin kendi içinde kendi türünün korunması ve üremesi açısından zaruri olan her yetiye sahip olacak biçimde şekillendirseydi, yüce Yaratıcının öncelikli maksadı bütün toplumun ve etkileşimin yolunu bir insan ve başka bir insan arasında kapatmak olsaydı, açık görünür ki, böylesine yalnız bir varlık,

sosyal söylem ve sohbet kadar adalet konusunda da yetersiz olurdu. Karşılıklı saygının ve müsamahanın hiçbir amaç gütmmediği yerde, bunlar hiçbir akıl sahibi insanın davranışını asla yönetemez. Tutku-
ların dosdoğru seyri, ileriki sonuçlar hakkında herhangi bir reflek-
sion tarafından kontrol edilemez. Burada, her insanın sadece ken-
disini sevdiği, güvenlik ve mutluluk için sadece kendisine ve kendi
eylemine dayandığı varsayıldığından, insan, her durumda, doğa ya
da çıkar bağı ile bağlanmadığı başka her varlığa gücünün en uç sı-
nırına kadar meydan okuyacaktır.

Hâlbuki doğa içinde cinsiyetler arası birlikteliğin kurulduğunu
varsayın, akabinde bir aile ortaya çıkacaktır ve ailenin mevcudiyeti-
nin gerektirdiği tikel kurallar koyulacaktır, bu kurallar, kendi zaman
aşınırları içinde insan türünün geri kalanını kapsamadan, dolaysız
olarak benimsenecektir. Bütün diğer toplumlardan tamamen kopuk
olan bir toplumda birkaç ailenin bir araya geldiğini varsayın, barış ve
düzeni sağlayan kurallar kendilerini bu toplumun en uç düzeyine ka-
dar genişletecektir; fakat sonra tamamen faydasız olarak, bir adım
ileri taşındıklarında güçlerini kaybedeceklerdir. Bu kez birbirinden
ayrı birkaç toplumun karşılıklı uyum ve çıkar amaçlı bir çeşit etkile-
şim sağladığını varsayın, adaletin sınırları insanların görüşlerinin
kapsamına ve karşılıklı bağlantılarının kuvvetine oranla genişleye-
cektir. İnsan duygularının doğal sürecinde ve adalete olan saygımı-
zın kademeli olarak gelişmesi dâhilinde ve bu erdemın geniş kap-
samlı faydası ile tanışıklığımız oranında, tarih, deneyim ve akıl bizi
yeterli derecede eğitmektedir.

II. Bölüm

Adaletin yönetildiği ve mülkiyetin belirlendiği *tikel* yasaları in-
celersck, yine aynı sonuç bize sunulacaktır. İnsanoglunun iyiliği bu
yasaların ve düzenlemelerin tek hedefidir. İnsanların iyeliklerinin ay-
rılmasının gerekliliği sadece toplumun huzuru ve çıkarı için lazım de-

ğildir; ayrıca ayrımı yaparken takip ettiğimiz böyle kurallar, toplumun çıkarlarına daha ileri hizmet etmek için en iyi tertip edilebilenlerdir de.

Farz edelim ki, akıl sahibi olan fakat insan doğasına sahip olmayan bir yaratık, adaletin veya mülkiyetin hangi Kurallarının kamu çıkarını en iyi şekilde artıracığını ve insan türü arasında huzuru ve güvenliğini kuracağını kendi kendine mütalaa etmektedir. En belirgin düşüncesi, en geniş kapsamlı erdeme en geniş iyelikleri atfetmek ve herkese kendi eğilimiyle orantılanmış iyiyi yapma gücünü vermek olacaktır. Sonsuz olarak zeki olan bir varlığın, tikel iradeler yolu ile yönettiği eksiksiz bir teokrasi içinde, bu kuralın kesinlikle bir yeri olur ve en bilge amaçlara hizmet edebilir. Ne var ki, insan türü böyle bir yasayı uyguladığında, hem bu yasanın doğal bulanıklıklarından hem de her birinin kendi kibrinden dolayı, değer belirsizliği o kadar büyük olur ki, davranışın hiçbir belirli kuralı bu yasadaki çıkmaz ve toplumun toptan çözülmesi dolaysız sonuç olur. Fanatikler, *hâkimiyetin lütuf [grace] üzerine temellendirildiğini* ve *yeryüzünü yalnızca azizlerin miras aldığını* varsayabilir fakat resmi yargı [*civil magistrate*] çok haklı olarak bu yüksek teorisyenleri sıradan hırsızlarla aynı tabana yerleştirmektedir ve bir yasanın teorisinde toplum için en faydalısı olarak görünebileceğini ve yine de uygulamada tamamen zararlı ve yıkıcı olabileceği kaidelerini en sert disiplin yoluyla onlara öğretmektedir.

İç savaşlar sırasında İngiltere’de bu tür *dindar* fanatiklerin olduğunu tarihten öğrenmekteyiz, yine de bu ilkelerin açık *eğiliminin*, tehlikeli ve ateşli taraftarları vazgeçmeye veya en azından görüşlerini gizlemeye zorladığı anda, insan türü içinde böylesine bir dehşeti kışkırtmış olması muhtemeldir. Belki de, mülkiyette eşit dağılım yanlısı olan *toplumsal sınıf farklarını ortadan kaldırmak isteyen kişiler [the levellers*]*, daha makul görüntüleri olduğundan hem sav-

* The Levellers: İngiltere iç savaşları sırasında ortaya çıkan, kanun önünde eşitliği ve dinî hoşgörüğü savunan politik bir hareket. Ç. N.

ları kendi içlerinde uygulanabilir olduğundan hem de insan toplumu için faydalı olduklarından dolayı, dindarların içinden çıkan ve savlarını daha açıkça beyan eden bir çeşit *politik* fanatiklerdi. Aslında itiraf edilmelidir ki, doğa insan türüne karşı o kadar cömerttir ki, bütün nimetleri türler arasında eşit olarak dağıtılmış olsaydı ve sanat ve çalışkanlıkla geliştirilseydi, her birey bütün gereklilikleri ve hatta hayatın konforlarının çoğunu yaşayabilirdi. Ayrıca bedeninin zayıf iskeletinden ve yapısından kazara ortaya çıkabilecekler dışında hiçbir hastalığa maruz kalmazdı. Aynı zamanda şu da kabul edilmelidir ki, bu eşitlikten uzaklaştığımız her zaman, fakiri soymak zengine kazandırmaktan daha fazla doyum verir ve bir bireyin içindeki saçma bir kibrin hafif tatmini, birçok aileye ve hatta şehirlere çoğunlukla ekmekten fazlasına mal olur. Üstelik görünebilir ki, eşitlik yasası, oldukça *faydalı* olacağından, bütünüyle *uygulanamaz* değildir ama bazı cumhuriyetlerde, kusurlu bir biçimde de olsa en azından yer almıştır. Özellikle Isparta'dakilerin en faydalı sonuçlarla uygulandığı söylenir. Roma'da çok sıklıkla talep edilen ve birçok Yunan şehrinde uygulamaya konmuş olan Toprak kanunlarının hepsinin, bu ilkenin faydasından türeyen genel fikirden çıktığından bahsetmeye gerek bile yoktur.

Ne var ki, tarihçiler ve hatta sağduyu, *eksiksiz* eşitliğin bu fikirlerinin aldatıcı görünebilmesine rağmen, gerçekte, en temelde, *uygulanamaz* olduğu ve eğer böyle olmasaydı, insan topluluğuna aşırı *zararlı* olacakları konusunda bizi bilgilendirebilir. İyelikleri bu kadar eşit kılın, insanların sanat, ilgi ve çalışkanlık konusundaki farklı derecelerde olması bu eşitliği dolaysız olarak yıkacaktır. Diğer yandan bu erdemlere engel olursanız, toplumu en aşırı muhtaçlık durumuna indirgersiniz ve yoksulluğu, dilenciliği azınlıkta tutmak yerine, tüm toplumda bunları kaçınılmaz kılarırsınız. Her eşitsizliği ilk görüldüğü anda izlemek içinse en sıkı sorgulama gereklidir, cezalandırmak ve düzeltmek içinde en ciddi yargılama gereklidir. Bununla beraber, bu kadar fazla otoritenin kısa sürede zorbalığa dönüşüp bozulması ve büyük tarafgirliklerle kullanılmaması şart olduğundan, burada varsa-

yılanın benzeri bir durumda buna kimin sahip olabilmesi mümkün olabilir? İyeliklerin eksiksiz eşitliği, bütün itaatkârlığı yıkararak, Yargı otoritesini aşırı zayıflatır ve bunun, mülkiyeti olduğu kadar bütün gücü de neredeyse bir düzeye indirmesi şarttır.

Böylece sonuçlandırabiliriz ki, mülkiyet düzenlemesi uğruna yasalar kurmak için, insanın doğası ve durumu ile tanışık olmalıyız, aldatıcı ama yanlış olabilen görünüşleri reddetmeliyiz ve bütününde, en *şaydalı* ve *yararlı* olan kuralları aramalıyız. İnsanların çok bencilce hırsla veya çok geniş kapsamlı coşkunluklara geçit vermediği, basit duygu ve hafif dencyim bu amaç için yeterlidir.

Örneğin, bir insanın sanatı veya çalışkanlığı ile üretilen veya geliştirilen her şeyin, böyle *şaydalı* alışkanlıkları ve başarımları yüreklendirmek için, sonsuza kadar onun güvencesine verilmesinin gerektiğini bu mülkiyetin aynı *şaydalı* amaç için çocuklara ve akrabalara intikal etmesinin de zorunlu olduğunu, insan toplumuna bu kadar *yararlı* olan ticareti ve alışverişi meydana getirmek için rızaya ile devredilebileceğini ve karşılıklı güveni ve itimadı korumak için, vasıtasıyla insan türünün genel *çıkarını* bu kadar yükselten bütün kontratların ve verilen sözlerin dikkatlice yerine getirilmesinin zorunlu olduğunu kim görmez ki?

Doğanın yasaları hakkında yazan yazarları inceleyin, birlikte yol aldıkları ilkeler ne olursa olsun, kuşkusuz sonunda burada nihayete erdiklerini ve kurdukları her kural için nihai neden olarak, insan türünün rahatını ve gerekliliklerini tayin ettiklerini her zaman bulacaksınız. Nitekim sistemlerle karşıtlık içinde zorla alınan bir tavizin, hukukla alınandan daha fazla otoritesi vardır.

Yola getirilmemiş doğaya hiçbir zaman kesinlikle böyle bir ayırım yapmazken, yazarlar bunun neden *benim* ve şunun neden *senin* olması gerektiği ile ilgili, gerçekte başka hangi sebebi gösterebilirler? Bu iyelik zamirlerini alan nesnelerin kendileri bize yabancısıdır; bizden tamamen kopuk ve ayrıdır ve bu bağı toplumun genel çıkarları dışında hiçbir şey oluşturamaz.

Bazen tikel bir vakada toplumun çıkarları, adaletin bir kuralına ihtiyaç duyabilir fakat tamamen eşit olarak yararlı olan birçoklarının arasında tikel herhangi bir kurala karara bağlayamayabilir. Böyle bir durumda, daimi nifakın kaynağı olacak olan aldırma ve muğlaklığı önlemek için en ince benzeşimlerin yakasına yapışılır. Bu sebeple, tek başına iyeliğin ve ilk iyeliğin, hiç kimsenin başka bir ön iddiası ve savı olmadığında, mülkiyeti nakletmesi gerekir. Avukatların akıl yürütmelerinin birçoğu bu benzeştirilebilen [*analogical*] doğanın kilerdir ve imgelemin çok ince bağlantılarına dayanır.

Olağandışı durumlarda bireylerin özel mülkiyetine olan bütün saygıyı ihlal etmekte ve kamu çıkarı uğruna kurulmuş olan bir ayrımı bu çıkara kurban etmekte hiç kimse duraksar mı? İnsanların güvenliği en yüksek yasadır: Diğer bütün tikel kanunlar ona tabi ve dayalıdır ve eğer, şeylerin *olağan* seyrinde, takip ediliyor ve dikkat ediliyorsa, bu sadece kamu güvenliğinin ve çıkarının böyle eşit ve tarafsız bir yönetimi *yaygın olarak* talep etmesindendir.

Bazen hem *fayda* hem de *benzeşim* başarısız olur ve adaletin kuralları tam bir belirsizlik içinde kalır. Bu sebeple, zaman aşımının veya uzun süreli iyeliğin mülkiyeti nakletmesi yüksek derecede gerekmektedir; fakat o amaç için kaç günün veya ayın veya yılın yeterli olacağına karar vermek, tek başına akıl için mümkün değildir. *Yurttaşlık yasaları* burada doğal *yasanın* yerini doldurur ve yasa koyucu tarafından söz verilen zaman aşımı için, farklı *faydalara* göre, farklı vadeler tayin edilir. Senetler ve verilen sözler hakkındaki pusulalar, birçok ülkenin kanunlarında, bonolardan, ipotekli sistemlerden ve daha resmî bir doğanın kontratlarından daha erken zaman aşımına dayanarak hükümsüz kılınmaktadır.

Genel olarak gözleyebiliriz ki, mülkiyetin bütün meseleleri, her topluluğun tikel *rahatlığına* göre doğal adaletin kurallarını genişleten, kısıtlayan, yenileyen ve değiştiren yurttaşlık kanunlarının otoritesine tabidir. Kanunların, hükümetin yapısıyla, her toplumun tutumlarıyla, havasıyla, iklimiyle, ticaretiyle, durumuyla değişmez bir bağ-

lantısı vardır veya olmalıdır. Öğrenme konusunda yazan merhum bir dahi bu konuyla geniş bir şekilde uğraşmıştır ve bu ilkelerden, becerikli ve parlak düşünceler bakımından bol olan ve sağlamlık bakımındansa eksik olmayan bir politik bilgi sistemi kurmuştur³.

Bir insanın mülkü nedir? Kullanması sadece kendisi için meşru olan her şeydir. *Vasıtasıyla bu nesneleri ayırt edebileceğimiz hangi kurala sahibiz?* Burada statülere, alışkanlıklara, örneklere, benzeşimlere ve yüzlerce başka şarta başvurmalıyız ki, bunların bazıları

³ *L'esprit des Lois*'nın yazarı olan bu ünlü yazar, farklı bir kuram ile yol almasına ve bütünü doğrunun kesin yakınlıklarda veya ilişkilerde bulunduğunu varsaymasına rağmen, bence bu sistem asla gerçek felsefe ile bağdaşmayacaktır. Peder Malebranche, öğrenebildiğim kadarıyla, sonrasında Cudworth, Clarke ve diğerleri tarafından kabul edilen, ahlâkın bu soyut kuramını ilk belirten kişiydi. Bu kuram bütün duyguyu dışladığından ve her şeyin akılda bulunduğunu ileri sürdüğünden, bu felsefi çağda takipçileri eksik olmamıştır. Bakınız Bölüm I, Ek I. Adalet açısından, burada irdelenen erdem, bu kurama karşı olan çıkarım kısa ve belirleyici görünmektedir. Mülkiyet yurttaşlık kanunlarına dayandırılmaktadır, yurttaşlık kanunlarının ise toplumun çıkarından başka bir hedefi yoktur. Böylece bu, mülkiyetin ve adaletin yegâne temeli olmalıdır. Söylemeye gerek yok ki, Yargıya ve Yargının kanunlarına itaat etme yükümlülüğümüzün kendisi, toplumun çıkarlarından başka hiçbir şeyde temellenmemektedir.

Eğer adalet fikirleri bazen yurttaşlık kanunun yatkinliklerini takip etmezse, bu vakaları, karşı çıkışlar yerine yukarıda aktarılan kuramın doğrulamaları olarak buluruz. Bir yurttaşlık kanunu, toplumun bütün çıkarlarıyla çakışacak kadar ters olduğu yerde, bütün otoritesini kaybeder ve insanlar bu çıkarlara uyan doğal adalet fikirleri yoluyla yargılar. Bazen yurttaşlık kanunları da, faydalı amaçlar için, herhangi bir senet için, bir resmiyet veya biçim gerektirebilir ve bunun eksik olduğu yerde, hükümleri adaletin alışılan akışına karşıt gider fakat bu tip hilelerden faydalanan kişi genellikle dürtüst bir insan olarak düşünülmez. Bu sebeple, toplumun çıkarları anlaşmaların yerine getirilmesini gerektirir ve ne doğal ne de medeni adaletin daha fazla özdeksel bir şartı yoktur. Fakat hafife alınan bir durumun boşlanması, bir anlaşmayı kanun yoluyla çoğunlukla hükümsüz kılacaktır ve ilâhî olanların kendilerini ifade ettiği gibi, insaniyetle (foro humano) korkuyla (foro conscientiae) değil. Bu durumlarda, yargının hakkı değiştirmesi değil, sadece hakkı yürütme gücünü çekmesi beklenmektedir. Yargının niyetinin hakka doğru genişlediği ve toplumun çıkarlarına uygun olduğu yerde, hakkı değiştirmekte hiçbir zaman başarısız olmaz. Bu da yukarıda gösterildiği gibi, adaletin ve mülkiyetin kökeninin net bir kanıtıdır.

değişmez ve kalıplaşmıştır, bazılarıysa çeşitli ve keyfidir. Hâlbuki söylenene göre hepsinin sonlandığı nihai nokta insan toplumunun çıkarı ve mutluluğudur. Bunun anlayışımıza girmediği yerde, hiçbir şey adaletin ve mülkiyetin bütün veya birçok yasasından daha tuhaf, anormal ve hatta batıl görünemez.

Kaba batıl inançlarla alay edenlerin ve yemeklere, günlere, yerlere, tavırlara, kisveye verilen tikel önemin budalalığını gösterenlerin, insan türünün büyük bir kısmı üzerinde bu kadar kudretli bir etkisi olan nesnelerin bütün niteliklerini ve ilişkilerini düşünürlerken ve sevgi veya antipati duymak için hürmət veya korku hissetmek için hiçbir yeterli neden keşfetmezken, kolay bir görevleri vardır. Bir Suriyeli, güvercin eti yemektense açlıktan ölmeyi tercih edecektir, bir Mısırlı domuz pastırmasına yaklaşmayacaktır; fakat bu yiyecek türleri, görme, koklama veya tatma duyuları ile incelenirse veya kimya, tıp veya fizik bilimleriyle tetkik edilirse, onlar ve başka türler arasında hiçbir fark bulunamaz, ne de bu dinsel tutku için doğru bir temel meydana getirebilen o sağın* durum seçilebilir. Bir kümes hayvanı Perşembe günü meşru bir yiyecektir, Cuma günü ise tiksindiricidir. Bu evde ve bu piskoposluk bölgesinde yumurtalara Büyük Perhiz sırasında izin verilmektedir, yüz adım ileride yemek ise lanet okunan bir günahdır. Bu toprak parçası veya yapı diün kâfirdi, bugün belirli kelimelerin mırıldanmasıyla kutsallaştı. Bir kişi, bir filozofun ağzındaki böyle refleksiyonların, herhangi bir etki yaratmasının çok açık olduğunu güvenle söyleyebilir; çünkü (bu refleksiyonların) her-kese, her zaman, ilk bakışta görünmesi şarttır ve bunlar kendiliklerinden hâkim olmadıklarında, cehalet veya yanılğı ile değil eğitim, önyargı ve tutku tarafından kesinlikle engellenmektedirler.

Özensiz bir bakışa ya da daha ziyade, fazla soyutlaşmış bir refleksiyona görünebilir ki, adaletin bütün duygularına benzer bir batıl inanç girmektedir. Eğer bir insan nesnesini veya mülkü olarak çağırduğumuz şeyi, duyu ve bilimin aynı dikkati ile açığa çıkarırsa, en

doğru araştırma yoluyla, ahlâkî duygu tarafından belirlenen fark için hiçbir temel bulamayacaktır. Kendimi haklı olarak bu ağaçtan doyurabilirim; fakat on adım ilerideki aynı tür başka bir ağacın meyvesine dokunmam benim için ceza teşkil edebilir. Bu kıyafeti bir saat önce giymiş olsaydım, en şiddetli cezayı hak etmiş olacaktım fakat bir insan birkaç sihirli hece telaffuz ederek artık onu benim kullanımım ve hizmetim için uygun kıldı. Bu ev civar arazide kurulmuş olsaydı, orada ikâmet etmek benim için ahlâksızlık olmuş olurdu; fakat nehrin bu tarafında yapılmış olduğundan farklı bir belediye nizamının konusundur ve benim olduğundan dolayı hiçbir suçlamaya veya kınamaya maruz kalmam. Batıl inancı böyle başarırlı biçimde açığa çıkaran aynı akıl yürütme türlerinin, adalete de uyarlanabilir olduğu düşünülebilir. Ayrıca, nesne içinde duygunun temeli olan o sağın nitelik veya duruma, bir vakada diğerinden fazla işaret etmek mümkün değildir.

Oysa ki, *batıl inanç* ve *adalet* arasında şöyle bir özdeksel fark vardır; önceki saçma, faydasız ve külfetlidir, sonraki insan türünün esenliği ve toplumun var olması için tümüyle gereklidir. Bu durumdan soyutlandığımızda (asla göz ardı edilemeyecek kadar seçik olduğundan) itiraf edilmelidir ki, hak ve mülkiyete yönelik bütün kabuller, en hantal ve en kaba batıl inanç kadar, tamamen temelsiz görünmektedir. Toplumun çıkarlarıyla hiçbir suretle ilgilenilmeseydi, başka birinin rıza ima eden birtakım sesleri telaffuz etmesinin, tikel bir nesne açısından benim eylemlerimin doğasını niye değiştirmesi gerektiği, bir rahip tarafından belli bir alışkanlık ve tavır içinde ezberden nakledilen bir toplu ayinin bir yığın tuğla ve keresteye adanmasının ve bu yığının bundan sonra ve sonsuza dek kutsal kılınmasının neden gerektiği kadar anlaşılmazdır.⁴

⁴ Açıktır ki, istenç veya rıza tek başına mülkiyeti asla devredemez, ya da bir söz verme yükümlülüğüne sebep olamaz (aynı akıl yürütme ikisini de kapsadığı için); fakat istenç, herhangi bir insana bağ dayatmak için kelimeler veya simgeler tarafından ifade edilmelidir. Anlatım bir kez istence alt güdümlü olarak koyulur koyulmaz, çok geçmeden söz vermenin birincil parçası olur, bir insan ne ni-

Bu refleksiyonlar, adaletin yükümlülüklerinin zayıflatılmasından veya mülkiyete duyulan en kutsal özenden çıkan bir şeyi hafifletmekten çok uzaktır. Aksine, böyle duygular şimdiki akıl yürütmeden yeni bir kuvvet kazanmalıdır. Çünkü herhangi bir ödev için, gözlemlemekten başka hangi daha güçlü temel istenilebilir veya kavranabilir ki, insan toplumu ve hatta insan doğası bu temel kurulmadan varlığını sürdüremesin yine de bu ödev verilecek daha bozu-

yetine gizlice ayrı bir yön verdiğinde ve ne de zihninin onayını geri çektiğinde, verdiği söz tarafından daha az bağlanmayacaktır. Fakat anlatım, birçok durumda, verilen sözün bütününe oluşturmaya karşın, yine de bu her zaman böyle değildir ve anlatımın bilmediği ve sonuçları hakkında hiçbir şey hissetmeksizin kullanıldığı bir anlatımda bulunan biri, kuşkusuz bu anlatımla bağlanmayacaktır. Dahası, anlamını bilse de, yine de onu yalnızca şaka olarak ve kendini bağlama konusunda ciddi bir niyeti olmadığını açıkça gösteren işaretler ile kullanırsa, onu yerine getirmek konusunda herhangi bir yükümlülük altında kalmayacaktır; fakat hiç çelişik işaretler olmadan, kelimelerin eksiksiz bir istencin anlatımı olması şarttır. Dahası, bunu bile, anlama gücümüzün çabukluğu yoluyla belli işaretlerden bizi aldatma gibi bir niyeti olduğunu tahmin ettiğimiz birinin anlatımını ya da eğer o sözü kabul edersek, verdiği söz tarafından bağlanmadığını sanacak kadar ileri götürmemiz gerekir; fakat bu vargıyı işaretlerin aldatma işaretlerinden farklı bir doğada olduğu durumlarla sınırlandırmalıyız. Eğer adalet tamamen topluma faydalılığından doğmaktaysa bütün bu çelişkilerin sebebi kolayca verilebilir fakat başka hiçbir varsayım ile hiçbir zaman açıklanamayacaktır.

Dikkate değerdir ki, Cizvitlerin ve ahlâk meselelerini kendi isteklerine göre yorumlayan diğer kişilerin ahlâkî kararları genel olarak, burada işaret edildiği gibi akıl yürütmenin bazı böyle alt başlıklarını takip ederken oluşur ve eğer Mons. Bayle'in otoritesini takip edersek, kalpteki herhangi bir bozulmadan olduğu kadar skolâstik incelik alışkanlığından çıkmaktadır. Bakınız Monsieur Bayle'in Sözlüğü, "Loyola" maddesi. Ve insan türünün kızgınlığı ahlâk meselelerini kendi isteklerine göre yorumlayan bu kişilere karşı neden mi çok yükseldi? Çünkü eğer böyle uygulamalar yetkilendirilseydi, insan toplumunun var olamayacağını ve ahlâkın her zaman felsefi bir düzenden daha çok kamu çıkarına bir bakış ile ele alınması gerektiğini herkes algılamıştır. Eğer niyetin gizli yönü, dedi her akıllı insan, bir kontratı geçersiz kılsaydı, güvenliğimiz nerede kalırdı? Ve yine de bir metafizik bilgini, eğer bir niyetin gerçekten yeri olmasaydı, takip etmesi gereken hiçbir sonucu olmasaydı ve dayatmak için bir yükümlülüğü olmasaydı, o niyetin gerekli olduğu bir yer varsayıldığını düşünebilirdi. Yukarıda ima edilen ahlâk meselelerini kendi isteklerine göre yorumlama incelikleri, avukatların inceliklerinden daha büyük olmayabilir ama önceki zararlı ve sonraki masum ve hatta gerekli ol-

lamaz özene, mutluluğun ve kusursuzluğun daha yüksek aşamalarına ulaşabilecek olsun?

İkilem açıkça görülmektedir: Adalet toplum faydasını artırmaya ve uygar toplumu desteklemeye açıkça yöneldiğinden, adalet duygusu ya o eğilim üzerine düşünmemizden türemektedir ya da açlık, susuzluk ve diğer itkiler gibi, gücenme, yaşam sevgisi, evlat sevgisi ve diğer tutkular gibi, doğanın benzer faydalı amaçlar için yerleştirdiği, insan yüreğindeki yalın bir kökensel içgüdüden ortaya çıkmaktadır. Eğer durum sonrakiyse, bu durumu, adaletin nesnesi olan mülkiyetin aynı zamanda yalın bir kökensel içgüdü ile ayırt edilmesini ve herhangi bir argüman veya refleksiyon tarafından sorgulanmaması izler. Gel gör ki, böyle bir içgüdü hiç duymuş mudur? Ya da bu konu içinden yeni bulguların çıkarılabileceği bir konu mudur? Aynı zamanda, bedende daha önce bütün insan türünün gözleminden kaçmış olan yeni duyuları keşfetmeyi de umabiliriz.

Dahası, doğanın içgüdüsel bir duygu ile mülkiyeti ayırdığının söylenmesi çok yalın bir önerme olarak görünse bile, gerçekte buluruz ki, bu amaç için on binlerce farklı içgüdü gerekir ve bunlar en büyük karmaşanın ve en ince kavrayışın nesneleri olarak kullanılmaktadır. Çünkü ne zaman bir *mülkiyet* tanımına gerek duyulsa; meslek, çalışkanlık, zaman aşımı, veraset, kontrat vb. aracılığıyla

duğundan, dünyada karşılaştıkları çok farklı kabulün sebebi budur.

Rahibin, niyetinin gizli bir yönü yoluyla, herhangi bir önemli ayini geçersiz kılabilmesi Roma Kilisesinin bir öğretilisidir. Bu pozisyon aşıkâr doğruluğun sıkı ve düzenli bir takibinden doğmaktadır ki, boş sözler tek başına, konuşmacının herhangi bir anlamı veya niyeti olmadan, hiçbir zaman herhangi bir etki yaratmaz. Eğer, sorunun binlerin sonsuza dek kurtuluşundan çok daha az sonuç doğurduğu sivil kontratlarla ilgili aynı sonuç, akıl yürütmelerde kabul edilmezse, tamamen insanların tehlike duyusundan ve önceki durumdaki öğretinin uygunsuzluğundan çıkar. Ve bu yüzden gözleyebiliriz ki, her ne kadar herhangi bir batıl itikat olumlu, küstah ve dogmatik olarak ortaya çıkabilse de, nesnelerinin gerçekliği hakkında hiçbir tam inancı asla iletmez veya onları, bir dereceye kadar, gündelik gözlem ve deneyimsel akıl yürütmeden öğrendiğimiz hayatın alışıldık olayları ile bir dengeye yerleştiremez.

edinilmiş herhangi bir iyelik içinde onu ayrıştırmak için o ilişki bulunur. Doğanın, kökense bir içgüdü yoluyla, bütün bu edinti yöntemleri konusunda bizi eğittiğini düşünebilir miyiz?

Veraset ve kontrat kelimeleri de sınırsızca karmaşık fikirleri temsil eder ve bunları tam olarak tanımlamak için yüzlerce kanun kitabı ve binlerce yorum kitabı yeterli bulunmamıştır. İnsanların, kendisi hakkındaki bütün içgüdülerinin yalın olduğu doğa, böyle karmaşık ve yapay nesneleri benimser mi ve insanın aklının işleyişine hiçbir şeyi bırakmadan akıl sahibi bir insan yaratır mı?

Ne var ki bunların hepsi kabul edilse de, tatmin edici olmayacaktır. Pozitif hukuk kesinlikle mülkiyeti devredebilir. Başka bir kökense içgüdü yoluyla ki, kralların ve senatoların otoritesini tanıyız ve onların yargılama yetkisinin bütün sınırlarını çizeriz. Yargıçların da, hükümleri hatalı ve usulsüz olsa bile, huzur ve düzen uğruna kararlı bir otorite sahibi olmalarına ve nihai olarak mülkiyeti saptamalarına izin verilmesi şarttır. Devlet adamları ve mahkeme başkanları ve jüriler hakkında doğuştan kökense fikirlerimiz var mıdır? Bütün bu kurumların yalnızca insan toplumunun gerekliliklerinden doğduğunu kim görmez?

Aynı türün bütün kuşları her çağda ve her ülkede yuvalarını benzer şekilde yapar: Bunda bir içgüdüünün kuvvetini görmekteyiz. İnsanlar, farklı zamanlarda ve yerlerde, evlerini farklı inşa etti: Burada aklın ve alışkanlığın etkisini algılamaktayız. Benzer bir çıkartım nesil içgüdüünün ve mülkiyet kurumunun karşılaştırılmasıyla da betimlenebilir.

Belediye nizamlarının çeşitliliği ne kadar fazla olursa olsun, itiraf edilmelidir ki, belli başlı ana hatları oldukça muntazam biçimde uyuşmaktadır; çünkü meylettikleri amaçlar her yerde tam olarak aynı şekildedir. Şekilde, tarzda ve materyallerinde farklılık göstermeler de bütün evlerin bir çatısı, duvarları, pencereleri ve bacaları vardır. İnsan yaşamının rahatlıklarına yönelik olan sonrakinin amaçları kökenini (benzer bir sonu gösteren öncekininkinden daha açık biçimde) akıl ve refleksiyondan almaz.

Mülkiyetin bütün kurallarını, imgelemin ince dönüşlerinden ve bağlantılarından, hukuk konularının ve akıl yürütmelerin alt başlıklarından ve soyutlamalarından aldığı çeşitlemelerden bahsetmeyi gerekli bulmuyorum. Bu gözlemi, kökensel içgüdülerin kavramı ile uzlaştırmamanın hiç olanaklılığı yoktur.

Üzerinde ısrarlı olduğum kuramla ilgili bir kuşkuyu tek başına doğuran, eğitim ve edinilmiş alışkanlıkların etkisidir ki, bunlarla, her olayda adaletsizliğin zararlı sonuçları üzerine dolaysız herhangi bir refleksiyonun bilincine varmadığımızdan, adaletsizliği suçlamaya böylesine alışkınızdır. Bize en tanıdık olan görüşler, bu nedenle, bizden kaçmaya elverişlidir ve belli güdülerden dolayı çok, sıkça yerine getirmekte olduğumuz ne varsa, onu, bizi ilk sınırlandıran refleksiyonları çağırmadan, her durumda düzeneksel olarak benzer şekilde sürdürmeye elverişliyizdir. Adalete yol açan rahatlık ya da daha çok gereklilik, o kadar evrenseldir ve her yer de aynı kurallara o kadar çok işaret eder ki, alışkanlık bütün toplumlarda yer alır ve bazı incelemeler olmadan onun doğru kökenini bulamayız. Me-sele, yine de, çok açık değildir fakat gündelik yaşamda bile toplum faydası ilkesine her an başvururuz ve “*Böyle uygulamalar hâkim olursa, dünya neye dönüşür? Böyle düzensizlikler altında toplum nasıl var olabilir?*” diye sorarız. İyeliklerin ayrımı veya bölünmesi tamamen faydasız olsaydı, Herhangi biri tasavvur edebilir miydi ki, bunlar toplumda hüküm sürebilsin?

Böylece bütününde, burada ısrar edilen o ilkenin kuvvetinin bilgisine varmış gibi görünüyoruz. Kamu çıkarı ve faydası üzerine olan refleksiyonlardan sonuçlanabilen saygınlığın veya ahlâkî onamanın derecesine karar verebiliriz. Adaletin toplumu destekleyen gerekliliği bu erdemin Yegâne temelidir ve başka hiçbir ahlâkî üstünlük daha fazla itibar görmediğinden dolayı sonuçlandırabiliriz ki, bu faydalılık koşulu, genelde en güçlü enerjiye ve duygularımız üzerinde en eksiksiz yönetime sahiptir. Bu bakımdan bu faydalılık koşulu, sadakate, adalete, dürüstlüğe, doğruluğa ve saygıdeğer ve diğer faydalı niteliklere ve hâklere verilen ahlâkî onayın Yegâne

kaynağı olduğu için, insaniyete, iyilikseverliğe, dostluğa, yardımseverliğe ve bu şekilde damgalanan diğer sosyal erdemlere atfedilen değerin önemli bir kısmının da kaynağı olmalıdır. Bu, herhangi bir ilkenin bir olayda büyük bir kuvvet ve enerjisinin bulunduğunu ve benzeyen tüm olaylarda bu ilkeye benzer bir enerji bulunacağını bildiren felsefenin ve hatta sağduyunun kurallarıyla tamamen uyumludur. Gerçekte Newton'un da felsefesinin başlıca kuralı budur.⁵

⁵ Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantev.org>
Principia, Lib. iii. [Isaac Newton, *Doğal Felsefenin Matematik İlkeleri*]

IV. KISIM

POLİTİK TOPLUM ÜZERİNE

Her insanın, kendisini adalete ve hakkaniyete itaat etmeye bağlayan güçlü çıkarı algılamak için yeterli *öngörüsü* bütün zamanlarda olsaydı ve şimdiki hazzın ve faydanın çekiciliklerinin tersine, genel ve ayrı bir çıkara yönelik istikrarlı bağlılığında directmek için yeterli *hafıza kuvveti* olsaydı, bu durumda hükümet veya siyasî toplum gibi bir şey hiçbir zaman olmazdı; fakat her insan, kendi doğal özgürlüğünü takip ederek, bütün insanlarla tam bir barış ve uyum içinde yaşardı. Doğal adaletin kendisinin yeterli bir baskı unsuru olduğu yerde pozitif hukuka neden ihtiyaç olabilir ki? Herhangi bir düzensizliğin veya haksızlığın ortaya çıkmadığı yerde, niçin yargı yaratılsın? Her olayda, doğal özgürlüğümüzün azami uygulaması masum ve yararlı bulunduğunda neden onu kısıtlayalım? Açıktır ki, hükümet tamamen faydasız olsaydı, hiçbir zaman yeri olamazdı ve açıktır ki, Sadakat ödevinin Yegâne temeli, insanlar arasında barış ve düzeni koruma yoluyla topluma kazandırdığı *faydadır*.

Bir dizi politik toplum kurulduğu zaman ve bu toplumlar birlikte büyük bir etkileşimi sürdürdüğü zaman, o tikel durum içinde *faydalı* olacak yeni bir kurallar dizisi dolaysız olarak keşfedilir ve buna binaen bu kurallar Devletler Hukuku başlığı altında yer bulur. Büyükelçilerin şahsiyetinin kutsallığı, zehirli silahlardan kaçınmak, savaş yolları ve başkaları açıkça birbirleriyle etkileşimde olan devletlerin ve krallıkların *faydası* için hesaplanır.

Adaletin bireyler arasında hüküm süren kuralları gibi, politik toplumlar arasında süren kuralları da tamamıyla askıya alınmaz. Bütün prensler diğer prenslerin haklarına saygılı gibi görünür ve bazıları şüphesiz ikiyeüzlülük olmadan böyle davranır. Eğer bir etki ve otorite sahibi olmak için tecrübe etme yoluyla bulunmadılarsa, sadece bir sürü parşömen kâğıdı israfı olacak olan ittifaklar ve antlaşmalar bağımsız devletler arasında her gün yapılmaktadır. Ne var ki, krallıklar ve bireyler arasındaki fark da buradadır. İnsan doğası, bireylerin birliği olmadan herhangi bir anlamda var olamaz ve o birlik hakkaniyetin ve adaletin kurallarına saygı gösterilmeden hiçbir zaman ycr bulamaz. Düzensizlik, karmaşa, her şeyin her şeye karşı savaşı, böyle uçarı bir davranışın zorunlu sonuçları olur. Ama uluslar etkileşim olmadan var olabilir. Hatta genel bir savaş altında bile bir dereceye kadar var olabilir. Adaletle itaat etmek, uluslar arasında faydalı olsa da, bireyler arasında olduğu kadar güçlü bir gereklilik olarak savunulmaz ve ahlâkî yükümlülük *faydalılık* ile orantılıdır. Politikacıların ve filozofların çoğu kabul edecektir ki, Hikmet-i Hükümet tikel acil durumlarda adaletin kurallarını bir yana bırakabilir ve bir antlaşma veya ittifak, adaletle olan sıkı itaatın her iki taraf için de önemli bir dereceye kadar zararlı olacağı yerlerde, geçersiz kılınabilir. Hâlbuki itiraf edilmelidir ki, en aşırı gereklilikten az hiçbir şey verilen bir sözün ihlalinde veya başkalarının mülklerinin istilasında bireyleri haklı çıkaramaz.

Eski Yunan cumhuriyetinde veya modern zamanlardaki İsviçre Kantonları ve Birleşik Eyaletler gibi bir birleşik milletler topluluğunda, buradaki ittifakın kendine has bir *faydası* olduğundan, birliğin şartlarının kendine has bir kutsanmışlığı ve otoritesi vardır. Onların ihlali, herhangi özel bir zarardan veya adaletsizlikten daha az cezai olarak düşünülmeyecektir veya hatta daha fazla cezai olarak kabul edilecektir.

İnsanın uzun ve korumasız bebeklik süreci, bebeklerinin varlığını sürdürmek için ebeveynlerin birlikteliğini gerektirir. O birliktelik, evlilik yatağına olan iflet veya sadakat erdemini gerekli kılar.

Bu tip bir *şayda* olmadan, böyle bir erdemın asla düşünölmeyeceği kolayca kabul edilecektir.¹ Stoacıların düşünöcesi de aynıdır.

Bu doğaya sadakatsizlik, *kadınlarda, erkeklerde* olduğundan çok daha *zararlıdır*. Bu sebeple iffet yasaları bir cinsiyet üzerinde diğerinde olduğundan daha katıdır.

Bu kuralların hepsinin üreme ile bir ilgisi vardır. Buna rağmen çocuk doğurma yaşı geçmiş kadınların, bunlardan gençliklerinin ve güzelliklerinin baharında olanlardan daha fazla (bu yasalardan) muaf oldukları düşünölmöz. *Genel kurallar*, ilk ortaya çıktıklarında sık sık bu ilkenin ötesine ve oradan da beğeni ve duygunun bütün sorunlarının ötesine genişlemektedir. Paris’te bir halk hikâyesi vardır: Mississippi taşığı sırada, kambur bir adam her gün, mal simsarlarının kalabalıklar halinde toplandığı yer olan Rue de Quincempoix ’ya [Quincempoix Sokağı] giderdi ve kontratlarını üzerinde imzalamaları için, kamburunu simsarların masa olarak kullanmasına izin vererek iyi bir ücret alırdı. Bu çözüm yoluyla artırdığı serveti onu yakışıklı bir kişi mi yapar, üstelik kişisel güzelliğin, faydalılık fikirlerinden doğduğu itiraf edilse bile? İmgelem, fikirlerin çağırışımından etkilenir ki, bu fikirler ilk olarak yargıdan ortaya çıksa da, bize görünen her tikel kural dışılıkla kolayca değişmez. Bahsedilen iffet

¹ Kadınlar topluluğına karşı yükselebilecek olan bütün itirazlara karşın Platon’un verdiği tek çözüm, imgesel devletinde kurulmuştur. *Scite enim istud et dicitur et dicetur; Id quod utile sit honestum esse, quod autem inutile sit turpe esse*. [De Rep lib v p 457 ex edit Ser]. [“Söylenmiş ve söylenebilecek en güzel şey, faydalı olanın güzel, zararlı olanın çirkin olduğudur” (Platon, *Devlet*, V. Kitap)] Bu vezice, Platon’un anlamlandırdığı toplum faydası ile ilişkilendirildiği yerde hiçbir şüphe götürmez. Aslında, bütün iffet ve edeplilik fikirleri başka hangi amaçlara hizmet eder? “Nisi utile est quod facimus, frustra est gloria,” der Phaedrus. [“Yaptığımız faydalı olmadığı taktirde, övünmek boşadır” (Phaedrus, *Fables*, III, 17, 12) “Nihil eorum quae damnosa sunt, pulchrum est” der Plutarkhos. [“Zararlı hiçbir şey övgüye değer değildir.” (Plutarkhos, *Moralıu*, III)] Stoacıların düşünöcesi de budur. Sept. Emp lib iii cap 20. [“Stoacılar, iyi ‘faydadır ve faydadan başka bir şey değildir’ diye ileri sürer ve fayda ile erdemi ve doğru eylemi kasteder.” (Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism*, III, XXII)]

durumuna ekleyebiliriz ki, yaşlı olanın emsali genç için zararlı olacaktır ve kadınlar, belli bir zamanın onlara hoşgörünün özgürlüğünü getirecek olduğunu sürekli önceden görerek, doğal olarak o döneme ilerleyecek ve toplum için bu kadar gerekli bütün bu ödev hakkında daha hassas düşünecektir.

Aynı aile içinde yaşayanlar bu tür serbestliğin o kadar sık imkânlarına sahiptirler ki, eğer en yakın akrabalar arasında evliliğe izin verilseydi veya kanun veya gelenek tarafından onlar arasındaki herhangi bir aşk etkileşimi onaylansaydı, “tutumların saflığını” [*purity of manners*] hiçbir şey önleyemezdi. Bu sebeple, en üst dereceye kadar *zararlı* olarak, Ensestin ileri düzeyde terbiyesizliği ve ahlâkî çirkinliği vardır.

Eski Yunan kanunlarında, bir kişinin baba tarafından üvey kız kardeş ile evlenebilirken, anne tarafından üvey kız kardeş ile evlenememesinin sebepleri nedir? Açıkça şudur: Eski Yunanlıların tutumları o kadar muhafazakârdı ki, bir erkeğin, aynı aileden bile olsa, kendi annesininki hariç kadınların odasına yaklaşmasına hiçbir zaman izin verilmezdi. Üvey annesi ve onun çocukları da başka bir ailenin kadını kadar ona kapalıydı ve bu suretle bunlar arasında suç teşkil edecek bir ilişki kurma tehlikesi çok düşüktü. Amcalar ve yeğenler, benzer bir nedenden evlenebilirdi; fakat cinsiyetler arası ilişkinin daha açık olduğu Roma’da ne bunlar ne de üvey erkek kardeşler ve kız kardeşler o akrabalığı daraltamazdı. Bütün bu çeşitlemelerin sebebi toplum faydasıdır.

Özel bir sohbette bir insanın ağzından kaçan herhangi bir şeyi tekrar etmek veya onun özel mektuplarını herhangi bir şekilde kullanmak oldukça suçlanır. Sadakatın böyle kurallarının kurulmadığı yerde, zihinlerin özgür ve sosyal etkileşimi fazlasıyla kontrol edilmelidir.

Ağızdan ağza aktarılan hikâyelerde bile, doğacak kötü sonuçlar öngörülmeyerek hikâyeyi aktaran kişi açığa çıkarılırsa; bu ahlâksızlık olmasa bile, densizlik olarak değerlendirilir. Bu hikâyeler, elden ele geçerken ve bütün olağan çeşitlemeleri onlara eklenir-

ken, ilgili kişiler sık sık akla gelir ve niyetleri en masum ve zararsız olan insanlar arasında husumetler ve kavgalar üretir.

Sırlara burnunu sokmak, başkalarının mektuplarını açmak ve hatta okumak, onların kelimeleri ve görünüşleri ve eylemleri hakkında casusluk yapmak; başka hangi alışkanlıklar toplumda daha uygunsuzdur? Hangi alışkanlıklar neticesi itibariyle daha çok suçlanabilir?

Bu ilke aynı zamanda iyi ahlâklılık yasalarının çoğunun temelidir; dostluğun ve sohbetin rahatlığı için hesaplanmış ikinci derecede bir ahlâk türüdür. Çok fazla ya da çok az resmiyetin her ikisi de suçlanır ve yakışıksız bir samimiyet içermeden rahatlığı teşvik eden her şey yararlı ve övgüye değerdir.

Arkadaşlıklardaki, dostluklardaki ve ailelerdeki sadakat övülmeye değerdir ve toplumdaki güveni ve iyi ilişkileri desteklemesi gereklidir. Sağlık ve haz arayışının insanları rastgele bir araya getirdiği genel yerlerde, bu tesadüfî bir toplanma olsa da, kamu rahatlığı bu maksimle dağılmaktadır ve oradaki gelenek, her ilgisiz tanışıklığın sonrasında karşı tarafa müsamaha göstererek, nezaketin veya iyi tutumların ihlali olmadan, bu süre için korunaksız bir sohbeti teşvik eder.

En ahlâksız ve genel toplum çıkarları açısından en yıkıcı ilkelere üzerine kurulmuş toplumlarda bile, kişisel çıkar kadar, yanlış haysiyet türlerinin de üyelerin gözlemine bırakıldığı belli kurallar gerekmektedir. Sıklıkla belirtilmiştir ki, hırsızlar ve korsanlar, eğer kendi aralarında bir paylaşım adaleti kurmamış olsalardı ve insan türünün geri kalanına karşı ihlal etmiş oldukları o hakkaniyet yasalarını kendi içlerinde benimsememiş olsalardı, zararlı ittifaklarını sürdüremezlerdi.

Bir Yunan atasözü, ‘hiçbir zaman unutmayan bir içki arkadaşından nefret ederim’ der. Son sefahat âleminin budalalıkları, bir sonrakinin budalalıklarına tam serbestlik tanımak için sonsuza kadar unutulmalıdır.

İnce bir sır perdesi ile kaplanmışsa, gelenek tarafından ahlâklı olmayan bir kahramanlığa bir dereceye kadar müsaade edilen uluslar arasında, bu bağlılığın elverişliliği için hesaplanmış bir dizi kurallar dolaysız olarak ortaya çıkmaktadır. Provence'daki meşhur aşk mahkemesi veya meclisi* geçmişte bu türden bütün zor vakalar hakkında karar vermişti.

Oyun oynamak amacıyla kurulan topluluklarda, oyunun yönetilmesi için gereken kurallar vardır ve bunlar her oyunda farklıdır. Bana göre, böyle topluluklar temelde saçmadır ve kurallar tamamen olmasa da büyük ölçüde, yanardöner ve keyfidir. Buraya kadar bu kurallar ve adaletin, sadakatın ve vefakârlığın kuralları arasında özdeşsel bir fark vardır. Genelgeçer insan toplulukları türlerin varlığının kalıcılığı için kesinkes gereklidir ve ahlâk ilkelerini düzenleyen toplum rahatlığı, insanın ve içinde yaşadığı dünyanın doğasında ihlal edilemeyecek bir suretle kurulmuştur. Bu sebeple, bu açılardan, karşılaştırma çok eksiktir. Bu karşılaştırmadan ancak, insanların birbiriyle etkileşimi olan bütün zamanlarda kuralların gerekliliğini öğrenebiliriz.

İnsanlar kurallar olmadan yolda bile birbirlerini geçemezler. Fayton ve at arabacılarının onlara yol gösteren kuralları vardır ve bunlar öncelikli olarak karşılıklı kolaylık ve rahatlık üzerine temellendirilmektedir. Bazen onlar da keyfidir, en azından avukatların birçoğunun akıl yürütmesi gibi bir tür yanardöner benzeşime dayanmaktadır.²

* Aşk Mahkemesi [*Court of Love*] 1122'de tahta geçen Fransa ve İngiltere Kraliçesi Eleanor, aşk mahkemesini kurmuş ve ortaçağda bir derebeyinin hizmetinde olan şövalyenin derebeyinin karısı ile olan yasak aşkını anlatan 'kibar aşk' [*courtly love* (ing.), *amour courtois* (fr.)] kavramının kurallarını yazılı hale getirmiştir. Öz olarak romantizm kavramının ilkel öğelerini barındıran bu aşk biçimi kanunen kabul görmemekteydi. Mahkeme aşkı eşitlik ilkesine dayanan ve karşılıklı duygulardan oluşan bir ilişki olarak kabul etti. Bu XII. yüzyıl için oldukça radikal sayılabilecek bir fikirdi. Mahkemenin bir diğer kararı ise aşkın evlilik içinde değil aksine yalnızca (gizli) ilişkiler içinde var olabileceğini savundu. Ç.N.

² Daha hafif olan makine daha ağır olana boyun eğer ve aynı türdeki makinelerde

Meseleyi daha ileriye taşıdığımızda statüler ve maksimler, adalet ve haysiyet fikri olmadan, insanların birbirlerini öldürmesinin bile imkânsız olduğunu gözleyebiliriz. Barış kadar savaşın da kendi kuralları vardır ve güreşçiler, boksörler, çomak oyuncular, glad-yatörler arasında yürütülen sportif türdeki savaş bile belirlenmiş il-keler yoluyla düzenlenir. Ortak çıkar ve fayda, ilgili taraflar arasın-da doğru ve yanlış standardını yanılmaz olarak doğurur.

boş olan dolu olana boyun eğ; bu kural uygunluk üzerine temellenir. Başkente gitmekte olanlar, oradan gelmekte olanların yerini alır; bu durum, bu büyük şeh-rin değeri ve geleceğin geçmişe olan öncelik hakkının üzerine temelleniyor gö-rünmektedir. Benzer nedenlerden, yayalar arasında da bir insan sağdaki duvar kenarından yürür ve sakın insanların çok rahatsız edici ve uygunsuz bulduğu iti-lip kakılma durumunu önler.

V. KISIM

FAYDA NİÇİN MEMNUN EDER

I. Bölüm

Bir düşüncenin, sosyal erdemlere bahsettiğimiz övgüyü onların faydasına yüklemesi o kadar doğal görünmektedir ki, bütün ahlâk yazarlarında, akıl yürütmelerinin ve araştırmalarının başlıca temeli olarak bu ilkeyle karşılaşılması beklenir. Gündelik hayatta, gözleyebiliriz ki, faydalılık koşuluna her zaman başvurulurken, herhangi bir insana, kamuya olan faydalılığını sergilemekten ve insan türüne ve topluma verdiği hizmetlerin sayıp dökülmesinden daha büyük methiyein düzülebilmesi varsayılmaz. Cansız bir cismin bile parçalarının düzenliliği ve inceliği herhangi bir faydalı amaç için onun uygunluğunu yok etmiyorsa, nasıl da övülür! Eğer o tikel yapılanın niyet edilen kullanım için gerekliliğini gösterebilirsek, herhangi bir orantısızlık veya görünürdeki çirkinlik için yapılan savunma ne kadar da doyurucudur! Bir gemi, pruvasının* geniş olduğu ve pupasının** ötesinde yükseldiği yerde, bir sanatçıya veya gemicilikte biraz becerikli olan bir kişiye, mekaniğin bütün kurallarıyla çelişik olarak, kural dışına çıkmayan bir geometrik düzenlilikle yapılmış

* Geminin başı. Ç.N.

** Geminin kızı. Ç.N.

olan başka bir gemiden daha güzel görünür. Kapıları ve pencereleri tam kare olan bir bina o tam orantıyla gözü rahatsız eder, tıpkı o yapının hizmet ettiği insan figürüne uyarlanan çirkinlik gibi. O halde, alışkanlıkları ve davranışı topluma zararlı olan ve onunla etkileşim geçen herkes için tehlikeli veya zararlı olan bir insanın, bu açıdan, bir tenkit nesnesi olması gerektiğine ve her seyirciye tiksinden ve nefretin en güçlü duygusunu iletmesi gerektiğine niçin hayret edilsin.¹

Hâlbuki belki de, faydalılığın veya tersinin bu etkilerinin hesaplanmasının zorluğu, filozofları bunları etik sistemleri içine kabul etmekten alıkoymuştur. Onları ahlâkî iyi ve kötünün kökeninin açıklanmasında herhangi başka bir ilkeye yer vermeye sevk etmiştir. Nitekim deneyimle doğrulanan her hangi bir ilkeyi reddetmek için haklı hiçbir sebep yoktur ki, kökenine dair doyurucu bir hesap verebilelim, ne de onu daha genel ilkeler içinde çözümleyebilelim. Eğer bu konu hakkında birazcık düşünceye yer verirsek, faydalılığın etkisini hesaplamaya ve onu insan doğasındaki en çok bilinen ve kabul edilen ilkeler yoluyla anlamaya ihtiyacımız olduğunu kavrarız.

Sosyal değerlerin görünen faydalılığından dolayı, hem eski hem de modern şüpheçiler tarafından kolayca çıkarsanmaktadır ki, bütün

¹ İmgelemek zorunda değiliz ki, bir nesne bir insan kadar faydalı olabileceği için, bu sisteme göre, onun da ahlâklı olarak adlandırılması gereklidir. Faydalılık tarafından uyarılan duygular, iki durumda çok farklıdır ve biri duygulanım, itibar, onaylama vb. ile karışık ve diğeri değildir. Benzer bir tutumla, bir insan figürü kadar cansız bir nesnenin de güzel bir rengi ve orantısı olabilir. Fakat önceki ne hiç aşık olabilir miyiz? Doğanın kökensel yapısı yolluyla akıllı varlıkların tek asıl nesneler olduğunu düşünmemizi sağlayan sayısız tutku ve duygu vardır ve aynı tam nitelikler duyarsız, cansız bir varlığa nakledilse, aynı duyguları uyandırmayacaktır. Bitkilerin ve minerallerin yararlı nitelikleri aslında bazen onların *erdemleri* olarak çağrılmaktadır; fakat bu, akıl yürütmede dikkate alınmayan, dilin özencinin bir etkisidir. Cansız nesnelere bile, yararlı olduklarında, eşlik eden onaylama türleri olsa da, yine de bu duygu yargıçlara ve devlet adamlarına yönlendirilenden o kadar zayıf ve farklıdır ki, aynı sınıf veya adlandırma altında sıralanması gerekir.

Nesnenin çok küçük bir değişimi, aynı niteliklerin korunduğu yerde bile, bir duyguyu yok edecektir. Böylece, farklı bir cinsiyete nakledilen aynı güzellik, doğanın aşırı biçimde ayartılmadığı yerde, aşkla ilgili hiçbir tutku uyandırmayacaktır.

ahlâkî ayrımlar eğitimle ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımlar insanları uysal kılmak ve onları toplum için atıl bırakan doğal gaddarlık ve bencillik duygularını boyunduruk altına almak için, ilk önce politika sanatı tarafından icat edilmiştir ve sonrasında da cesaretlendirilmiştir. Aslında bu yönerge ve eğitim ilkesinin, güçlü bir etkisinin olması için o kadar sahiplenilmesi gerekir ki, onama veya beğenmeme duygularını, onların doğal standardının ötesinde, sıklıkla artırabilir veya azaltabilir ve hatta tikel olaylarda, herhangi bir doğal ilke olmadan bu türün yeni bir duygusunu yaratabilir; bütün batıl inançlı uygulamalarda ve itaatkârlıklarda olduğu gibi. Ne var ki bu kökenden çıkan *bütün* o ahlâkî beğeniye veya beğenmemeye, herhangi bir mantıklı araştırmacı tarafından hiçbir zaman kesinlikle izin verilmeyecektir. Doğa, zihnin kökensel yapısında temellenen böyle bir ayırım oluşturmazdı, *onurlu* ve *ayıp*, *sevilen* ve *nefret uyandıran*, *asil* ve *alçak* kelimelerinin hiçbir dilde hiçbir zaman yeri olmazdı, ne de bu terimleri icat eden politikacılar onları bilinebilir kılabilirdi veya izleyiciye herhangi bir fikir iletmelerini sağlayabilirdi. Böylece hiçbir şey şüphecilerin bu paradoksundan daha yüzeysel olamaz. Politikanın ve ahlâkın uygulamalı ve daha bilinebilir bilimlerinde olduğu gibi, mantığın ve metafiziğin çapraşık çalışmalarında da, bu düşüncede olan itirazcılarının önünü kolayca alabilseydik iyi olurdu.

Bu sebeple, sosyal erdemlerin ilk olarak, bütün yönerge ve eğitimden önce, onları eğitimsiz insan türünün saygısına erdiren ve duygulanımlarına hitap eden bir doğal güzelliğinin ve hoşluğunun olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu erdemlerin toplum faydası, değerlerini türettikleri başlıca şart olduğundan, sosyal erdemlerin meylettiği amacın, bir şekilde bize uygun olması ve bir doğal duygulanım ele geçirmesi gerektiği sonucu çıkar. Ya kişisel çıkarın sebeplerinden ya da daha yüce gönüllü güdülerden ve fikirlerden dolayı haz vermelidir.

Sık sık ileri sürülmüştür ki, toplumla güçlü bir bağı olduğundan ve tek başına var olmanın imkânsızlığını algıladığından dolayı insan, toplumda düzeni teşvik eden ve ona bu kadar paha biçilemez

bir lütfin sessiz iyeliğini temin eden bütün bu alışkanlıkları veya ilkeleri destekler hale gelir. Kendi mutluluğumuza ve refahımıza kıymet verdiğimiz kadar, sosyal ittifakın sağlanabileceği adalet ve insancılık uygulamasını da alkışlamalıyız ve böylece her insan karşılıklı koruma ve yardımın meyvelerini toplar.

Öz-sevgiden [*self-love*] veya menfaatine düşkünlüğünden çıkan ahlâkın bu tündengelimi açık bir düşüncedir, bütünüyle şüphelerin kaprisli nüktelerinden ve oyuncu saldırılarından ortaya çıkmamıştır. Antik dönemin en ahlâkçı yazarlarından biri olduğu kadar en ağır ve en mantıklı yazarlarından biri olan Polybius, bu bencil kökeni bütün erdem duygularımıza atfetmiştir.² Bu yazarın katı uygulamacı aklına, bütün boş inceliklere karşı olan nefretine rağmen bu konu hakkındaki otoritesi çok önemlidir. Yine de bu, otoriteyle karar verilebilecek bir konu değildir, doğanın ve tecrübenin sesi bu bencillik kuramına açıkça karşıttır.

Çok uzak zamanlarda ve irak ülkelerde uygulanan erdemli eylemlere sık sık övgü bahşederiz ki, buralarda imgelemin azami kurnazlığının, kişisel çıkarın herhangi bir görüntüsünü keşfetmez veya bizden bu kadar uzakta kalan olaylarla şimdiki mutluluğumuz ve güvenliğimiz arasında bir bağ bulamayacağı.

Muhalif biri tarafından yapılan yüce gönüllü, yürekli, asil bir hareket, sonuçlarının bizim tikel çıkarımıza zararlı olduğu kabul edilebilirken aynı zamanda onama yetimize hâkim olabilir.

Kişisel kazanım, erdeme yönelik genel duygulanımla uyduğu

² ["geleceğe bakarak ve bir gün hepsinin aynı muameleyle karşılaşabileceğini düşünerek"] ebeveyne yönelik vefasızlık insanoğlu tarafından onaylanmaz. Benzer bir nedenden, nankörlük de (burada daha cömert bir sevgi ile karıştırıyor görünse de) "incinmiş komşunun kırgınlığını paylaşıyor olmaktan ve kendimizi aynı durumda imgeliyor olmaktan" dolayı onaylanmaz. Bütün bunlardan, ödevin anlamına ve kuramına dair bir kavram herkeste ortaya çıkar. (Polybius, *Tarihler*, VI, 2) Tarihçi belki de sadece, acı çekmekte olan o kişiyle kendi durumumuzun benzerliğini irdelememiz yoluyla (ki bu doğru bir duygudur) duygudaşlığımızın ve insancılığımızın daha fazla canlandırıldığını kastetti.

zaman, zihin üzerinde çok farklı bir hissi ve etkisi olan bu ayrı duyguların karışımını hemen algılarız ve kabul ederiz. Belki de, yüce gönüllü insancıl bir eylemin kendi tikel çıkarımıza katkıda bulunduğu durumda daha şevkli bir şekilde övgüde bulunuruz. Ne var ki, bizim üstünde durduğumuz övgü konuları bu durumun çok geniştir. Başkalarını ikna etmeye çabalamadan, onları bizim duygularımıza mecbur tutmaya girişebiliriz ki, onların onayına ve alkışına salık verdiğimiz eylemlerden herhangi bir avantaj sağlayabilsinler.

En hoş ahlâkî erdemlerin hepsini içinde barındıran, övgüye değer bir karakter modeli çizin. Bunların kendilerini hoş ve olağandışı bir tutum sonrasında sergiledikleri örnekler verin: O kişinin yaşamış olduğu dönem ve ülke hakkında hiç araştırma yapmamış; bu asil niteliklere sahip olan bütün seyircinizin saygısını ve onayını kolayca kazanırsınız ki bu durum, yine de, bütün diğerleri içinde, öz-sevgiye en özdeksel olandır veya kendi bireysel mutluluğumuz için duyulan bir kaygıdır. Bir zamanlar bir devlet adamı partilerin çekişme ve mücadelesinde, bir muhalifini gizlice takip etti ve sürgünde olduğu müddetçe onu desteklemek için para teklif ederek, hitabet yeteneği yoluyla onu talihsizliklerinin tesellisi vesilesiyle sakinleştirerek, yetenekli muhalifini uzaklaştırmayı başardı. *Heyhat!* diye haykırdı uzaklaştırılan devlet adamı, *düşmanların bile bu kadar yüce gönüllü olduğu bu şehirde arkadaşlarımı terk ettiğim için niye pişmanlık duyayım!* Erdem, bir düşmanda bile olsa, burada onu memnun etti: Ve biz de erdemi, övgü ve onamanın doğru armağanı olarak veririz, ayrıca bu duyguları, bu olayın yaklaşık iki bin yıl önce Atinalıların başından geçtiğini ve kişilerin isimlerinin Aiskhines ve Demostenes olduğunu duyduğumuzda geri çekeriz.

Bundan bana ne? Bu sorunun uygun olmadığı az durum vardır ve eğer düşünüldüğü kadar evrensel, yanılmaz etkisi olmasaydı, insanlar ve tutumlar hakkında herhangi bir övgü veya kınama içeren her kompozisyonda ve neredeyse her sohbetle alay konusu olurdu.

Kendimizi imgelemen gücüyle uzak zamanlara ve ülkelere götürdüğümüzü ve onların çağdaşları olmuş olsaydık ve bu kişilerle

herhangi bir alışverişimiz olsaydı, bu karakterlerden elde edeceğimiz avantajı göz önüne aldığımızı söylemek, bu olgularla ve kanıtlarla bastırıldığı zaman çok zayıf bir bahane olur. *Gerçek* bir duygunun veya tutkunun bilinen bir *imgesel* çıkardan nasıl ortaya çıkabileceği, özellikle de *gerçek* çıkarımız hâlâ görüşte olduğu zaman ve imgelenenden tamamen uzak ve hatta bazen ona karşıt olduğu sıklıkla kabul edildiği zaman, tasavvuf edilemez.

Uçurumun kıyısına getirilen bir insan, titremeden aşağıya bakamaz ve *gerçek* güvenlik fikrine ve inancına karşıt olarak, *imgesel* tehlike duygusu onu ele geçirir. İmgelem burada çarpıcı bir nesneden yardım alır ve yine de, ycnilik ve nesnenin olağandışı görünümünü tarafından yardım almadığında, hâkimiyetini sürdüremez. Alışkanlık bizi yüksekliklerle ve uçurumlarla kısa zamanda uzlaştırır ve bu yanlış ve yanıltıcı korkunçlukları yavaş yavaş siler. Bu tersine dönüş, karakterleri ve tutumları biçimlendirdiğimiz hesaplarda gözlenebilir ve kendimizi ahlâk ilkelerinin doğru bir araştırmasına daha fazla alıştırdıkça, erdemsiz ve erdemli arasındaki en ufak ayrımların o kadar ince bir hissedişini ediniriz. Aslında, ahlâkî belirlenimlerin bütün türlerini bildirmek için gündelik hayatımızda öyle çok fırsat vardır ki, bu türün hiçbir nesnesi bize yeni veya alışılmadık gelemez, ne de *yanlış* görüşler veya tarafgirlikler bu kadar ortak ve tanıdık olan bir deneyime karşı temel sağlayabilir. Fikirlerin çağrışımlarını başlıca oluşturan deneyim olduğundan, herhangi bir çağrışımın bu ilkeye doğrudan karşıt olarak kendisini kurabilmesi ve destekleyebilmesi imkânsızdır.

Faydalılık hoştur ve onama yetimizi ele geçirir. Bu gündelik gözlemle doğrulanan bir olgu meselesidir. *Faydalı*? Ne için? Tabi ki birinin çıkarı için. Öyleyse kimin çıkarı için? Sadece kendimizinki için değil: Çünkü onama yetimiz sıklıkla bunun ötesine genişler. Öyleyse, bu çıkar onaylanan karakterin veya eylemin hizmet ettiği kişilerin çıkarı olmalı ve onların, uzak olsalar da, bize yönelik tamamen ilgisiz olmadığı ile sonuçlandırabiliriz. Bu ilkeyi açarak, ahlâkî ayrımların büyük bir kaynağını keşfedebiliriz.

II. Bölüm

Öz-sevgi, böyle geniş kapsamlı bir enerjinin insan doğası içindeki bir ilkesidir ve her bireyin çıkarı, genelde, topluluğunki ile o kadar yakından bağlıdır ki, kamu hakkındaki bütün ilgimizin, kendi mutluluğumuza ve korunmamıza olan kaygımız dâhilinde çözümlenebileceğini hayal eden o filozoflar mazur görülebilir. Onlar, karakterlere ve eylemlere yönelik onama veya kınama, tatmin veya memnuniyetsizlik örneklerini her an gördüler; bu duyguların nesnelere *erdemler* veya *erdemsizler* olarak isim verdiler ve gözlemlediler ki, öncekinin insanoğlunun mutluluğunu ve sonrakinin de insanoğlunun mutsuzluğunu artırma yönünde bir eğilimi vardı. Toplum açısından herhangi genel bir kaygımız olabilmesinin veya başkalarının refahı veya incinmesi konusunda çıkarsız herhangi bir alinganlığımız olabilmesinin mümkün olup olmadığını sordular; bütün bu duyguları öz-sevginin nitelendirmeleri olarak düşünmeyi daha kolay buldular ve kamu ve her birey arasında bu kadar gözlemlenebilen o yakın çıkar birliği dâhilinde, bu ilke birliği için en azından bir bahane keşfettiler.

Çıkarların bu sık karmaşasının üstünde durmadan; doğa filozoflarının Lord Bacon'dan sonra, deneysel kritiği [*the experimentum crucis*] veya herhangi bir şüphede veya muğlaklıkta doğru yolu işaret eden o deneyi çağırmak için, neden etkilenmiş olduklarını anlamak kolaydır. Kişisel çıkarın kamudan ayrı olduğu, hatta zıt olduğu örnekler bulmuşuzdur ve yine de ahlâkî duygunun, çıkarların bu ayrışmasına rağmen, devam ettiğini gözlemişizdir. Ne var ki, bu ayrı çıkarların hassaslıkla uyduğu her yerde bütün zamanlarda duygunun duyarlı bir artışını ve erdeme yönelik daha sıcak bir duygulanımı ve erdemsizlikten iğrenmeyi veya kelimenin tam anlamıyla *minnettarlık* ve *intikam* olarak çağırdığımız duyguları buluruz. Bu örneklerin dayatmasıyla, her ahlâkî duygunun öz-sevgi ilkesi tarafından hesaplandığı kuramını tekrarlamamız gerekir. Daha umumi bir duygulanımı seçmeliyiz ve toplumun çıkarlarının, kendi he-

saplarına olsa bile, tamamen bizimle ilgisiz olmadığını itiraf etmeliyiz. Faydalılık sadece belli bir sona doğru bir eğilimdir ve her şeyin sonun kendisinin bizi hiçbir şekilde etkilemediği bir son için haz vermesi sözlenende ki bir çelişkidir. Öyleyse, eğer faydalılık ahlâkî duygunun bir kaynağıysa ve eğer bu faydalılık her zaman “kendi”ye bir bağlantı ile düşünülüyorsa, toplumun mutluluğuna katkı sağlayan her şeyin kendisini dosdoğru bizim onayımıza ve iyi niyetimize havale ettiği anlaşılır. Burada bir ilke vardır ki, ahlâkın kökeni için büyük oranda hesaplanır: Çok açık ve doğal olan bir tane varken, çapraşık ve uzak sistemlerin arayışına girmemize ne gerek var?³

İnsancılığın ve iyilikseverliğin gücünü kavramakta hiç zorluk çeker miyiz? Ya da mutluluğun, sevincin, zenginliğin eksiksiz halinin haz verdiğini, acının, üzüntünün, kederinkinin rahatsızlık ilettiğini kavramakta hiç zorluk çeker miyiz? İnsan yüzü, gülümsemeyi ve ağlamayı insan yüzünden öğrenir der Horatius. Bir kişiyi yalnızlığa indirgeyin, duyumsal ya da kurgusal tür dışındaki bütün keyfini kaybeder; çünkü yüreğinin hareketleri hemcinslerindeki eş hareketler tarafından takip edilmez. Keder ve matem işaretleri keyfi de olsa, bizi üzüntü ile etkiler ama doğal belirtiler, gözyaşları, ağlamalar ve fıganlar, merhamet ve rahatsızlık aşulamakta hiçbir zaman başarısız olmaz. Eğer ıstırabın etkileri bizi çok canlı bir tutumla ele geçirirse, kötü niyetli veya hain bir karakter ve davranış bize sunul-

³ Araştırmalarımızı, insancılığa veya başkalarıyla dostane bir hisse niçin sahip olduğumuzu soracak kadar ileriye götürmemiz gereksizdir. Bunun insan doğası içinde bir ilke olarak deneyimlendiğini belirtmek yeterlidir. Nedenler ile ilgili incelememizde bir yerde durmalıyız ve her bilimde, ötelere geçildiğinde daha genel bir ilke bulmayı umamayacağımız bazı genel ilkeler vardır. Hiçbir insan başkalarının mutluluğuna ve mutsuzluğuna karşı kesinkes ilgisiz değildir. İlkinin haz vermek için ve ikincisinin acı vermek için doğal bir eğilimi vardır. Bunu herkes kendi içinde bulabilir. Bu amaca yönelik hangi girişimler yapılırsa yapılsın, bu ilkelerin daha basit ve evrensel ilkeler içinde çözülebilmesi mümkün değildir. Mümkün olsaydı bile, şimdiki konuya ait olmazdı ve bu ilkeleri burada rahatça kökensel olarak değerlendirebilirdik ve eğer bütün sonuçları yeterli derecede sade ve kolay anlaşılır kılabilirsek mutlu olabilirdik!

duğunda, hiçbirimiz ıstırapın nedenleri hakkında duyarsız veya ilgisiz kalabilir miyiz?

Rahat, sıcak, iyi tertiplenmiş bir eve girdiğimizi varsayarsam: Onun eksiksiz görünüşünden mutlaka bir haz alırız; çünkü bize konforun, doyumun ve keyfin haz veren fikirlerini sunar. Misafirperver, iyi huylu, insancıl ev sahibi görünür. Bu durum elbette bütünü güzelleştirir; onun etkileşimi ve iyi hizmetlerinden herkeste sonuçlanan doyumunu, hoşnutlukla yansıtmaktan kolaylıkla kaçınamayız.

Bütün ailesi, yüzlerinde yayılan özgürlük, rahatlık, güven ve dingin keyif yoluyla mutluluklarını yeterli derecede ifade ederler. Bu kadar neşenin görünümü içinde haz veren bir duygudaşlık bende hâsıl olur ve onun kaynağını en hoş duygular dışında kavrayamam.

İnsafsız ve güçlü bir komşusunun, miras kalan evinden onu çıkarmaya giriştiğini ve bütün masum ve sosyal hazlarını uzun zamandır ihlâl ettiğini anlatır. Böyle şiddet ve incinme karşısında içimde yükselen dolaysız bir kızgınlık hissederim.

Sonra ekler, eyaletleri esir eden, şehirlerin nüfusunu azaltan, çayırıları ve darağacını insan kanı ile bir dereye dönüştüren bir insandan kişisel bir yanlışın kaynaklanması gerektiğine şaşımaya ne hacet! Bu kadar fazla ıstırap karşısında dehşetle çarpılırım ve yaratıcısına karşı en güçlü nefret ile hareket etmeye yönelirim.

Genellikle kesindir ki, nereye gidersek gidelim, ne üzerinde düşünürsek düşünelim veya sohbet edersek edelim, her şey bize hâlâ insan mutluluğunun veya ıstırapının bir görüşünü sunar ve yüreğimizde hazzın veya huzursuzluğun duygudaş bir hareketini kıskırtır. Ciddi işlerimizde, kaygısız eğlencelerimizde, bu ilke aktif enerjisini yine ortaya çıkarmaktadır.

Tiyatroya giren bir adam, ortak bir eğlenceye katılan bu kadar büyük bir kalabalığın görünüşü ile dolaysız olarak çarpılır ve hemcinsleriyle paylaştığı her duyguyla etkilenmekte olan, üstün bir duyarlılığı veya yatkınlığı deneyimler.

Aktörlerin salon dolusu seyircinin görünümü tarafından şevk-

lendirildiğini ve herhangi yalnız veya dingin bir an içinde hâkim olamadıkları bir heyecan derecesine yükseldiklerini gözlemler.

Tiyatronun her ağlayan, titreyen, alınan, sevinen ve dramının canlandırıldığı muhtelif şahsiyetlerin harekete geçirdiği bütün tutkuların çeşitliliğiyle alevlendirilen izleyiciye becerikli bir şair tarafından sanki sihir yoluyla iletilmektedir.

Herhangi bir olayın bizim isteklerimizin önünü kestiği yerde ve hoş giden karakterlerin mutluluğunu bozduğu yerde, duyarlı bir kızgınlık ve kaygı hissederiz. Ne var ki, çektikleri acılar bir düşmanın ihanetinden, zalimliğinden veya zorbalığından ileri geldiğinde, yüreklerimiz bu felaketlerin sebebi olan kişiye karşı en canlı kırgınlık ile etkilenir.

Bu burada, küstah ve aldırılmaz herhangi bir şeyi tasarlamak için, sanatın kurallarına aykırı sayılır. Dönüm noktasında hiçbir dolaysız çıkarı olmayan uzaktaki bir arkadaş veya dost, eğer olasıysa, benzer bir ilgisizliği seyirciye iletir gibi ve tutkuların gelişimini engeller gibi, şair tarafından göz ardı edilmektedir.

Şiirin birkaç türü *pastoral*den daha eğlendiricidir ve pastoralin verdiği hazzın başlıca kaynağının, karakterlerinde tasarladığı ve okuyucuya benzer bir duyguyu ileten yumuşak ve sıcak sükûnetin imgelerinden ortaya çıktığını herkes duyumsar. Doğadaki en büyük nesneyi sunsa da sahneyi deniz kıyısına aktaran Sannazaro'nun, yaptığı seçimde hataya düşmüş olduğu itiraf edilmektedir. Balıkçının çektiği zahmet, verdiği emek ve karşılaştığı tehlike fikri, insan mutluluğunun veya mutsuzluğunun her kavramına katılan önüne geçilmez duygudaşlık yoluyla, acı vericidir.

Yirmi yaşındayken Ovidius benim en sevdiğimdi, şimdi kırk yaşındayım ve Horatius'un en sevdiğim olduğunu ilân ediyorum, der bir Fransız şair. Elbette her gün hissettiklerimizi andıran duygulara daha kolayca gireriz: Hâlbuki iyi tasarlandığında hiçbir tutku bize bütünüyle ilgisiz olamaz; çünkü her insanın içinde en azından tohumları ve ilk ilkeleri olmayan hiçbir tutku yoktur. Canlı imgelem

ve tasarım yoluyla her duygulanımı bize yakın hale getirmek ve onu doğruluk ve gerçeklik gibi göstermek şiirin işidir. Bu gerçekliğin bulunduğu her yerde, zihinlerimizin ondan güçlü bir biçimde etkilenmeye yatkın olması bunun ispatıdır.

Devletlerin, şehirlerin veya birçok bireyin etkilendiği herhangi bir güncel olay veya haber, kendi refahı dolaysız olarak etkilenmeyenler için bile son derece ilgi çekicidir. Bu tip bilgi hızla çoğalır, istekle duyulur ve dikkat ve ilgi ile incelenir. Bu durumda, toplumun çıkarı bir dereceye kadar her bireyin çıkarı olarak görünür. Tutkular tavır ve davranış üzerinde her zaman büyük etki uyandıracak kadar güçlü ve istikrarlı olmayabilse de, imgelem elbette etkilenir.

Bir tarihin dikkatle okunması dingin bir eğlence olarak görünür; fakat kalplerimiz, tarihçi tarafından tarif edilene karşılık düşen hareketlerle çarpmaya başlamadıysa, hiçbir keyfi olmayacaktır.

Thucydides ve Guicciardini dikkatimizi zorlukla ayakta tutmaktadır, önceki Yunanistan'ın küçük şehirlerinin sıradan çatışmalarını tarif ederken, sonraki Pisa'nın zararsız savaşlarını tarif eder. Bunlar az kişiyi ilgilendirir ve hafif ilgi imgelemi doldurmaz, duygulanımlara hitap etmez. Sirakuza'nın* önündeki büyük Atina ordusunun derin sıkıntısı, Venedik'i bu kadar yakından tehdit eden tehlike; bunlar merhamet uyandırır korku ve huzursuzluğu harekete geçirir.

Suetonius'un aldırılmaz ve ilgi çekmeyen üslubu, Tacitus'un usta kalemiyle eş ölçüde, Nero veya Tiberius'un zalim günahkârlığı konusunda bizi ikna edebilir. Halbuki nasıl bir duygu farklılığıdır! Önceki soğuk bir şekilde olguları hikâye ederken, sonraki bir Sornus ve bir Thrasea'nın muhterem figürlerini, cesaretlerini ve sadece arkadaşlarının ve akrabalarının kaynayan ıstıraplarıyla hareket ettiklerini gözümüzün önüne getirir. Sonra her insan yüreğine nasıl bir duygudaşlık dokunur! Nedensiz korkuyla veya kıskırtılmamış garazle böyle nefret edilecek bir barbarlığa mahal veren tirana karşı nasıl da bir kızgınlık duyulur!

* Sicilya'da bir yarım ada. Ç. N.

Bu konuları daha yakından incelersek, eğer kurgu ve aldatıcı olan bütün şüpheleri kaldırırsak, ne de güçlü bir kaygı uyanır ve bu kaygı birçok olayda öz-sevgi ve kişisel çıkara duyulan sıkı bağlılığa ne kadar üstün gelir! Toplumsal kargaşa, tarafların coşkunuğu, adanmış bir itaatkârlık, bunlar insan doğasındaki bu sosyal duygudaşlığın en görünen ama daha az övgüye değer olan etkileridir.

Gözleyebiliriz ki, konunun hafifliği dahi insan duygusunun ve duygulanımının bir imgesini taşıyan şeyden bizi bütünüyle ayırmaz.

Bir kişi kekeleyiği ve zorlukla telaffuz ettiği zaman bile bu önemsiz rahatsızlıkla duygudaş oluruz ve o kişi adına ıstırap çekeriz. Konuşurken konuşma organlarına acı veren hecelerin veya harflerin her birlikteliğinin aynı zamanda kulağa yıpratıcı ve rahatsız edici gelen “duygudaşlık” türlerinde de baş göstermesi, eleştirideki bir kuraldır. Dahası, bir kitaba göz gezdirirken de böyle uyumsuz bir kompozisyona karşı duyarlıyızdır çünkü hâlâ imgeleriz ki, bir kişinin onu bize okuduğunu imgeleriz ve bu tırmalayıcı seslerin telaffuzundan dolayı kulaklarımız acı çeker. Duygudaşlığımız böyle-sine hassastır!

Rahat ve serbest tavırlar ve hareketler her zaman güzeldir: Sağlık ve canlılık veren hava hoştur: Bedeni kısıtlamadan, dudakları hapsedmeden ısıtan kıyafetler iyi tasarlanmıştır. Güzelliğin her yargısında, duygulanmış kişinin hisleri kavrayışa girer ve izleyiciye benzer acı veya haz dokunuşlarını iletir.⁴ O halde, insanların eylemlerinin eğilimlerini ve bu sebeple toplumda hâsıl olan mutluluğu veya mut-

4 ‘Decentior equus cujus astricta sunt ilia; sed idem velocior. Pulcher aspectu sit athleta, cujus lacertos excitatio expressit; idem certamini paratior nunquam enim species ab utilitate dividitur. Sed hoc quidem discernere modici iudicii est.’—Quintilian, *Inst. lib. viii. cap. 3*. [“Böğrü sıkı bir at iyi gözüktür ama hızlıdır da. Antremanla kasları gelişen bir atlet de iyi görünür ama her an savaşa hazırdır. Gerçek güzellik hiçbir zaman faydalılıktan ayrılmaz. Ne var ki bunu görmek için yargılamanın tutarlı bir gücü gerekir.” (Quintilianus, *Institutio Oratoria*, VIII, III, 10-11.)]

suzluğu irdelemeden, onların karakterini veya davranışını ilgilendiren hiçbir yargıyı bildiremediğimize niçin hayret edelim? Bu ilke burada tamamen etkisiz olsaydı, fikirlerin başka hangi çağrışımı işlerdi.⁵

Herhangi bir insan, soğuk bir duyarsızlıktan veya huyun dar bir bencilliğinden dolayı, insan mutluluğunun veya mutsuzluğunun imgelerinden etkilenmiyorsa, erdem ve erdemsizlik imgelerine yönelik de eşit derecede ilgisiz olması şart olur. Diğer yandan, türümüzün çıkarlarına duyulan coşkun kaygıya, bütün ahlâkî ayrımların narin bir hissi, insanlara yapılan haksızlığa karşı güçlü bir kırgınlık, refahlarına karşı canlı bir onama eşlik etmektedir. Bu konuda, bir insanın başka biri üzerinde büyük üstünlüğü gözlenebilse de, hiçbir hemcinslerinin çıkarına karşı eylemlerin ve ilkelerin farklı eğilimlerinin sonucunda ahlâkî iyi ve kötü ayrımını algılamayacak kadar ilgisiz değildir. İnsan kalbi taşıyan birinin, kınamasına konu olan faydalı bir davranış veya karakter veyahut hemcinslerine veya topluluğuna zararlı olan başka bir davranış veya karakter varsa, öncekini bir dereceye kadar tercih etmeyeceğini ya da ona en küçük değer veya saygıyı yükleyeceğinin mümkün olduğunu nasıl varsayabiliriz? Bu kadar bencil bir kişi olduğunu varsayalım, kişisel çıkar aklını böylesine gölgelendirmiş olsun yine de, durum böyle olmadığında, kaçınılmaz olarak insan türünün iyiliğine yönelik *bir* is-

⁵ Bir insanın sahip olduğu durumla orantılı olarak, içinde bulunduğu ilişkilere göre, ondan her zaman iyi olanın az ya da fazla bir derecesini bekleriz. Faydasızlığını ayıplarız, hayal kırıklığına uğrarsız ve eğer tutum ve davranışlarında herhangi bir kötülük veya önyargı ortaya çıkarsa, onu daha da çok suçlarız. Bir ülkenin çıkarları başka bir ülkeninkilerle çatıştığında, bir devlet adamının değerini düşmanlarına veya rakiplerine verdiği zararları önemsemeden, aldığı tedbirler ve kurduğu konseylerden ülkesi adına sonuçlanan iyi veya kötü olanlarla değerlendiririz. Karakterini saptarken, göz önünde olan yurttaşları nesnelerdir. Doğası gereği herkese kendi ülkesine karşı üstün bir sevgi aşılar, bir rekabetin olduğu uzak milletlere karşı asla sevgi beklemeyiz. Her insan kendi topluluğu için iyi olana başvururken, şu konuda hassasızdır, bir türün kullanabileceği sınırlı bir nesnenin eksikliğinden dolayı hiçbir yararlı eylemle sonuçlanamayacak olan o türün iyiliğine yönelik zayıf belirsiz görüşler yoluyla olandan daha fazla insanlığın genel çıkarının yükseltilmesi gerekir.

tek duymalıdır ve eğer başka her şey eşitse onu bir seçim nesnesi yapmalıdır. Bir insan yürürken, hiçbir kavgasının olmadığı başka bir insanın gut hastalığına yakalanmış ayak parmaklarına, sert bir taşa ve döşemeye basar gibi, isteyerek basar mı? Buradaki durumda elbette bir fark vardır. Eyleme yol açan çeşitli dürtüleri tartarken başkalarının mutluluğunu ve mutsuzluğunu kesinlikle dikkate alırsınız ve hiçbir kişisel çıkar, hemcinslerimizin incinmesiyle kendi yükselişimizi veya kazanımımızı aramaya bizi yönlendirmediği zaman öncekine meylederiz. Eğer insaniyetin ilkeleri eylemlerimizi birçok olayda etkilemeye muktedirse, bunların bütün zamanlarda duygularımız üzerinde bir *otoritesi* de olmalıdır ve topluma faydalı olana karşı genel bir onama yetisini, tehlikeli veya zararlı olana karşı da bir yergi yetisini bize vermelidir. Bu duyguların dereceleri tartışma konusu olabilir fakat onların varlıklarının gerçekliğinin her kuram veya sistemde kabul edilmesinin gerektiği anımsanmalıdır.

Kesinlikle kötü niyetli ve kinci bir yaratık, eğer böyle bir doğa olsaydı, erdem ve erdemsizlik imgelerine aldırılmayandan daha kötü olmalıdır. Onun bütün duygularının tersyüz edilmesi ve insan türü içinde hüküm süren duygulara doğrudan karşıt olması gerekir. İnsanoğlunun iyiliğine katkıda bulunan her şeyin, onun isteklerinin ve arzularının değişmez eğilimi ile çakıştığından dolayı rahatsızlık ve tenkit üretmesi ve aksine toplumda düzensizlik ve mutsuzluk kaynağı olan her şeyin, aynı sebepten dolayı, haz ve gönül rahatlığı ile karşılanması gerekir. Kökleşmiş garezinden ziyade muhtemelen yapmacık huysuzluğundan dolayı, insan düşmanı olarak adlandırılan Timon, Alcibiades'i büyük memnuniyetle bağrına basmıştır. *Hadi oğlum! İnsanların güvenini kazan: Şimdiden görüyorum, bir gün onların büyük felaketlerinin nedeni olacaksın*⁶, diye haykırmıştı! Manişteler iki ilkesini kabul edebilseydik, yanılmaz sonuç şu olurdu: Onların insan eylemleri hakkındaki duyguları, diğer her şey gibi, tamamen buna karşıt olmalıdır; adaletin ve insancılığın her

⁶ Plutarch fit vita Alc. [Plutarkhos, *Hayuletter*, 'Alcibiades']

olayı, zorunlu kılan eğiliminden dolayı, bir ilâhî varlığı memnun etmeli ve diğerini memnun etmemelidir. Bütün insanoğlu buraya kadar iyilik ilkesini andırır. Çıkarın veya intikamın veya hasedin yakınlığımızı ayartmadığı yerde, doğal insan severliğimizden dolayı, toplumun mutluluğuna ve sonuç olarak erdeme, erdemsizliğin üstünde öncelik hakkı vermeye her zaman meylederiz. Kesin, kışkırtılmamış, çıkarsız garezin belki de hiçbir zaman insan yüreğinde yeri olmaz veya olursa da, orada ahlâkın bütün duygularını ve insanıcılık hislerini ayartması şarttır. Eğer Nero'nun zalimliği tamamen gönüllü olsaydı ve gerçekte değişmez korkunun ve kırgınlığın bunda etkisi olmasaydı, açıktır ki, Tigellinus, istikrarlı ve değişmez beğenisini tercihen Seneca veya Burrhus'un tasarrufuna vermeliydi.

Yaşadığımız zaman içinde kendi ülkemizi koruyan bir devlet adamına veya vatansevere gösterilen saygı, uzak zamanlarda veya irak uluslarda yararlı etkisi olmuş ancak bizimle daha az ilişkili olan, kendisinin yüce gönüllü insancılığından kaynaklanan "iyi"nin daha karanlık görüldüğü ve bizi daha az canlı bir duygudaşlık ile etkilediği birine gösterilen saygıdan daha tutkuludur. Duygularımız eşit bir seviyeye ulaşmasa da, her iki durumda da değerler eşit derecede büyük olduğunu kabul edebiliriz. Muhakeme burada bizim içsel heyecanlarımızın ve algılarımızın eşitsizliklerini düzeltirken, dış duyularımıza sunulan birçok imge çeşitlemeleri içinde benzer tutumla bizi hattan korur. Aynı nesne iki kat uzaklıkta gerçekte göze yarı büyüklükte görünür; yine de her iki durumda da aynı büyüklükte olduğunu imgeleriz çünkü biliriz ki, ona yaklaştıkça, görüntüsü genişleyecektir ve fark nesnenin kendisinde değil, onun açısından bizim pozisyonumuzdadır. Aslında, görünüşlerin böyle bir düzeltmesi olmadan, insanların değişken durumları nesneler üzerinde sürekli bir değişim üretirken ve onları böylesine farklı ve çelişik ışıklara ve pozisyonlara fırlatırken, insanlar ne içsel ne de dışsal duygu içinde herhangi bir konu hakkında hiçbir zaman muntazaman düşünemez veya konuşamazdı.⁷

⁷ Benzer bir sebeple, eylemlerin ve karakterlerin kazara olan gerçek sonuçları de-

İnsanoğluyla ne kadar sohbet edersek ve ne kadar büyük bir sosyal etkileşim kurarsak, bu genel önceliklere ve ayrımlara o kadar tanıdık olabiliriz ki bunlar olamadan, sohbetimiz ve söylemimiz birbirimize zar zor anlaşılır kılınabilir. Her insanın çıkarı kendine hastır ve ondan sonuçlanan isteksizliklerin ve arzuların başkalarını da aynı derecede etkilemesi düşünülemez. Öyleyse, genel dil genel kullanım amacıyla biçimlendirilmiş olarak, daha genel bazı görüşler üzerine kalıplandırılmalıdır ve topluluğun genel çıkarlarından ortaya çıkan duygularla uyum içinde övgü veya yergi sıfatlarıyla eklemelenmelidir. Eğer bu duygular çoğu insanda kişisel iyiliğe bir bağlantısı olanlar kadar güçlü olmazsa, yine de en bozulmuş ve bencil kişilerde bile biraz ayırım yapmalıdır ve yararlı bir davranışa iyinin bir kavramını ve kötü olana da tersini eklemelidir. Kabul edelim ki, duygudaşlık, kendimiz için duyduğumuz kaygıdan daha zayıftır ve bizden uzakta olan insanlara hissettiğimiz duygudaşlık yakınlığımızda ve çevremizdekilere hissettiğimizden çok daha azdır; fakat tam da bu nedenden dolayı, insanların karakterlerine ilişkin soğukkanlı hükümlerimiz ve söylemimiz dâhilinde, bütün bu farklılıklara aldırmamak ve duygularımızı daha kamusal ve sosyal kılmak amacıyla, duygudaşlık bizim için gereklidir. Bununla beraber, durumu-muzu bu konuda sıkça değiştirdiğimizden dolayı, kendimize has olan o pozisyon ve bakış açısında kalsak, bizimle asla sohbet edemeyecek olan ve bizimkinden farklı bir durumda olan kişilerle her

şil eğilimleri belirlenimlerimizde veya genel yargılarımızda tek başlarına dikkate alınır. Buna rağmen, gerçek hissedişimiz veya duygumuz içinde, erdemli olan durumunun onu toplum için gerçekten faydalı kılan bir kişiye, sosyal erdemleri sadece iyi niyetlerle ve iyiliksever duygulanımlarla ortaya çıkaran kişiden daha büyük saygı göstermekten kaçınamayız. Düşüncenin kolay ve zorunlu bir çabası yoluyla karakteri talihten ayırarak, bu kişilerin benzer olduğunu bildiririz ve onlara bir görüntüş veririz fakat bu duygumuza tamamen hâkim olamaz.

Bu şeftali ağacının niçin diğerinden daha iyi olduğu söylenir? Çünkü daha fazla veya daha iyi meyve vermektedir. Şeftaliler tam olarak olgunlaşmadan önce solucanlar veya kurtlar onlara zarar vermiş olsaydı, aynı övgü bu ağaca verilecek midir? Ahlâk ilkeleri de, *meyve tarafından bilinen ağaç* değil midir? Doğal ve tesadüfî arasında bir olayda ve başka bir olayda kolayca ayırım yapamaz mıyız?

gün karşılaşmaktayız. Öyleyse, duyguların etkileşimi, toplumda ve sohbetle karakterleri ve tutumları onaylayabilmemiz veya onaylamamamız için başkalaşmıyan bir genel standart oluşturmamızı sağlar. “Kalp” bu genel kavramlarla birlikte tamamen yol almasa da ve bütün sevgisini ve nefretini erdem ve erdemsizliğin evrensel soyut farklılıklarıyla, “kendi”yi veya daha yakından ilişkili olduğumuz kişileri dikkate almadan düzenlemese bile; yine de bu ahlâkî farklılıkların önemli derecede bir etkisi vardır ve en azından söylem için yeterli olarak, işyerinde, kürsüde, tiyatrodan ve okullarda bizim bütün amaçlarımıza hizmet eder.⁸

Böylece, bu konuyu hangi ışık altında ele alırsak alalım, sosyal erdemlere yüklenen değer yine değişmez görünür ve esas olarak iyilikseverliğin doğal duygusunun, bizi insanoğlunun ve toplumun çıkarlarını önemsemeye yönlendirdiği o anlayıştan ortaya çıkar. Eğer insanın yaradılışının ilkelerini günlük deneyim ve gözlemde gördükleri gibi irdelersek, insan gibi bir varlık için hemcinslerinin esenliğine veya fenalığına tamamen ilgisiz kalmanın ve hiçbir şeyin ona herhangi bir tikel yanlılık vermediği yerde, kolayca, kendi başına, insanların mutluluğunu teşvik edenin iyi, onların mutsuzluğuna meyledenin kötü olduğunu bildirmenin imkânsız olduğu sonucu bir *a priori**’dir. O zaman burada, eylemler arasındaki genel bir ayırımın sönük ilk adımları veya en azından ana hatları vardır. Kişinin insancılığı oranında, o incinen veya yararlanan kişilerle bağının ve onların mutsuzluğunun veya mutluluğunun canlı kavrayışının artır-

* Doğa tarafından bilge bir şekilde mukadder kılınmıştır ki, kişisel bağlantılar yaygın olarak evrensel görüşlere ve kavrayışlara hâkim olmalıdır. Aksi halde, uygun sınırlı bir hedef eksikliği sebebiyle, duygulanımlarımız ve eylemlerimiz dağıtılacak ve kaybolacaktır. Bu sebeple, kendimize veya yakın arkadaşlarımıza yapılan küçük bir yarar, uzak bir ülkedekilere yapılan büyük bir yarardan daha canlı sevgi ve saygı duyguları uyandırmaktadır. Ne var ki, burada da, bütün duygularda olduğu gibi, refleksiyon yoluyla bu eşitsizlikleri düzeltmeyi ve genel faydalılıkta esas olarak temellenen, erdem ve erdemsizliğin genel bir standardını akılda tutmayı biliriz.

* Önsel, hiç bir gözlem ve deneye dayanmayan. Ed. N.

ması gerekir ve buna bağlı kınaması veya onaması dirilik kazanır. Eski bir hikâyede veya uzak yerdeki bir gazetede belirtilen yüce gönüllü bir eylemin, alkış ve hayranlığın bazı güçlü hislerini iletmesi gerektiğini belirtmeye de gerek yoktur. Böyle uzak bir mesafeye yerleştirilen erdem, aklın gözünde, meridyenindeki güneş kadar parlak görünebilmesine rağmen, ışıyla ya da sıcaklığıyla duyuları etkilemekten sonsuz uzak olan sabit bir yıldız gibidir. Bu erdemi, kişilerle tanışıklığımız veya ilişkimiz yoluyla veya hatta durumun özlü sözlü hikâye edilişi yoluyla daha yakına getirin; yüreklerimiz dolaysız olarak yakalanır, duygudaşlığımız canlandırılır ve eksiksiz onayımız arkadaşlığın ve saygının en sıcak duygularına dönüşür. Bunlar insan doğasının genel ilkelerinin gündelik hayat ve uygulamada keşfedilen, zorunlu ve yanılmaz sonuçları olarak görünmektedir.

Yine, bu görüşleri ve akıl yürütmeleri ters yüz edelim: Meseleyi bir *a posteriori** ve sonuçların tartılması olarak düşünün, sosyal erdemin değerinin, büyük ölçüde, izleyiciyi etkilediği insancılık hislerinden türeyip türemediğini araştırın. Bir olgu meselesi olarak görünecektir ki, *faidalılık* koşulu, bütün nesnelerde, övgü ve onamanın bir kaynağıdır; ki bu değişmez olarak eylemlerin değerine ve değersizliğine ilişkin bütün ahlâkî kararlara uygulanır; ki bu adalete, sadakate, onura, ittifaka ve iffetliliğe verilen o yüksek saygının *yegâne* kaynağıdır; ki bu bütün diğer sosyal erdemlerden, insancılıktan, yardımseverlikten, alçak gönüllükten, şefkatten, merhametten ve ılımlılıktan ayrılmazdır ve tek kelimeyle insanoğluyla ve bizim hemcinslerimizle bağlantısı olan ahlâk ilkelerinin başlıca parçasının bir temelidir.

Karakterleri ve tutumları genel onamamız dâhilinde, sosyal erdemlerin faydalı eğiliminin, bizi herhangi bir kişisel çıkar kaygısıyla hareket ettirmediği, daha ziyade evrensel ve geniş kapsamlı bir etkisi olduğu da görünmektedir. Görünmektedir ki, kamu iyiliğine yönelik toplumsal barış, uyum ve düzeni ilerletmeye yönelik bir

* Sonsal, deneyden çıkan ve deneye bağlı olan bilgi. Ed. N.

eğilim, her zaman yapımızdaki iyiliksever ilkeleri etkileyerek, bizi sosyal erdemlerin tarafına çeker. Yine bir doğrulama olarak, görünür ki, insancılığın ve duygudaşlığın bu ilkeleri bizim bütün duygularımıza o kadar derinden girer ve o kadar güçlü etki eder ki, en güçlü kınama ve alkış duygularını kışkırtmaları için onlara olanak verir. Şimdiki kuram, her biri değişmez deneyimde ve gözlemde temellendiği görünen, bütün bu çıkarımların yalın bir sonucudur.

Doğamızda insancıl olmak veya başkaları için bir kaygı duymak gibi bir ilkenin olup olmadığı şüphe götürseydi bile yine de sayısız olayda, toplumun çıkarlarını ilerletmek için bir eğilimi olan her şeyin bu kadar onaylanır olduğunu gördüğümüz zaman, iyilikseverlik ilkesinin gücünü öğrenmek zorunda kalırdık; çünkü amacın tamamen ilgisiz olduğu yerde, bir amaç açısından araç olarak haz vermek her şey için olanaksızdır. Diğer yandan, doğamıza yerleştirilmiş ahlâkî yergi ve onamanın herhangi bir genel ilkesinin olup olmadığı şüphe götürseydi, yine de sayısız olayda insancılığın etkisini gördüğümüz zaman, şu sonuca varmamız zorunlu olurdu; bu olanaksızdır ama toplumun çıkarlarını ilerleten her şey haz vermelidir ve zararlı olan ise rahatsızlık vermelidir. Ne var ki bu farklı tefekkür ve gözlemler aynı sonucun kurulmasında uyumlu olduğunda, bu sonuca tartışmasız bir tanıklık bahşetmeleri gerekmez mi?

Bununla birlikte, aynı veya benzer ilkelerden çıkan saygınlığın ve itibarın diğer duygularının yükselişi gösterilerek, bu kanıtlamanın gelişiminin şimdiki kurama daha öte bir doğrulama getireceği umulur.

VI. KISIM

KENDİMİZE FAYDALI OLAN NİTELİKLERE DAİR

I. Bölüm

Açıkça görünmektedir ki, bir nitelik veya alışkanlık inceleme-mize konu olduğunda, ona sahip olan kişiye herhangi bir zararı gö-rünürse veya işinden ve eyleminden onu kısıtlar gibiyse, bu nitelik veya alışkanlık hemen yerilir ve bu kişinin hataları ve kusurları ara-sında sıralanır. Tembellik, vurdumduymazlık, düzen ve yöntem ek-sikliği, dikbaşlılık, döneklık, cüretkârlık, safdillik; bu nitelikler, bir özelliğe karşı kayıtsız olan hiç kimse tarafından hiçbir zaman saygı görmez; başarımlar veya erdemler olarak ise hiç yüceltilmez. Onlar-dan sonuçlanan zarar, dolaysız olarak gözümüze çarpar ve bize acı ve tenkit duygusunu verir.

Hiçbir niteliğin kesinkes suçlanabilir ya da övgüye değer oldu-ğu düşünülmez. Hepsi tamamen kendi derecesine bağlıdır. Kâfi “or-tayol” [*medium*] erdemin bir özelliğidir der Aristocular. Bu “orta yol” başlıca olarak faydalılıktan saptanır. Örneğin, iş yaparken uy-gun bir hız ve çabukluk övülmeye değerdir. Kusurlu olduğunda, her-hangi bir amacın uygulanışında hiçbir ilerleme sağlanamaz: Aşırı ol-duğunda, bizi telaşa ve kötü planlanmış ölçümlere ve girişimlere gö-türür. Böyle akıl yürütmeler yoluyla, bütün ahlâkî ve sağgörülü tez-

lerde uygun ve saygı duyulur bir orta dereceliliği sabitleştiririz, herhangi bir özellik veya alışkanlıktan sonuçlanan avantajların görüşünü hiç kaybetmeyiz. İmdi, bu avantajlar, özelliğe sahip kişi tarafından yaşandığı için, hiçbir zaman bize yani izleyenlere onların görünüşünü uygun kılan ve beğenimizi ve onayımızı yönlendiren *öz-sev-gi* olamaz. İmgelemin hiçbir gücü bizi başka bir kişiye dönüştüremez ve bizim o kişi olarak ona ait o değerli niteliklerden yararlandığımızı hayal etmemizi sağlayamaz. Sağlayabilseydi bile, imgelemin hiçbir hızı bizi dolaysız olarak kendimize geri döndüremezdi ve o kişiyi bizden farklı olduğu için sevinmemizi ve ona saygı duymamızı sağlayamazdı. Bilinen gerçeğe ve birbirimize çok zıt olan görüşler ve duygular aynı anda aynı kişide hiçbir zaman yer bulamaz. Bu yüzden, bencil olan kaygıların bütün kuşkusu burada tamamen dışlanmaktadır. Yüreğimizi harekete geçiren ve derinden düşündüğümüz kişinin mutluluğuyla ilgilenmemizi sağlayan oldukça farklı bir ilkedir. Bu kişinin doğal becerilerinin ve edinilmiş yeteneklerinin, bize yükselişin, ilerlemenin, yaşamda bir şahsiyet olmanın, artan başarının, talih üzerinde istikrarlı bir yönetimin ve büyük veya avantajlı kazançların uygulanışının görünümünü verdiğinde, böyle hoş imgelerle çarpılırsınız ve bu kişiye yönelik bir memnuniyet ve beğeni dolaysız olarak ortaya çıkar. Mutluluk, neşe, zafer, zenginlik fikirleri, onun karakterinin her durumu ile bağlantılıdır ve duygudaşlığın ve insancılığın haz veren bir duygusunu zihinlerimiz üzerine dağır.¹

¹ Mutluluğun görüşünün (haset veya intikamın yerinin olmadığı bir durumda) haz vermediği, mutsuzluğun rahatsızlık vermediği insan doğası olmadığını kabul etme cesaretini gösteren olabilir. Bu, bizim yaradılışımız ve yapımızdan ayrılmaz görünmektedir. Ne var ki, başkalarının iyiliğinin gayretli biçimde arayışına yönelen ve onların refahı için gerçek bir tutkusu olan sadece daha yüce gönüllü zihinlerdir. Yüce gönüllü olmayan ve daha dar ruhları olan insanlarla, bu duygudaşlık, sadece memnuniyet veya güven duygularını uyandırmaya hizmet eden ve onları nesnenin ya onurlu ya da onursuz olarak adlandırılmasını sağlayan imgelemin hafif bir hissinin ötesine geçmez. Örneğin, sıkıntılı bir cimri başkalarında bile olsa *çalışkanlığı* ve *verimliliği* aşırı derecede över ve kendi kanısında bunları bütün diğer erdemlerin en üstüne yerleştirir. Onlardan sonuçlanan iyiyi bilir ve

Bir kişinin doğuştan, hemcinsleri adına hiçbir kaygı duymadığını ve bütün duyumsayan varlıkların mutluluğuna ve mutsuzluğuna karşı, aynı rengin bitişik iki gölgesinden fazla olmayan bir aldırma-zlıkla yaratıldığını farz edelim. Bir yanda ulusların refahının diğer yanda yıkımlarının olduğunu ve bu kişiden seçim yapmasının istendiğini düşünelim; bir bilgenin eşit güdüler arasında kalarak terrediiit eden ve kararsız kalan eşeği gibi veya iki parça tahta veya mermer arasında kalan aynı eşek gibi iki tarafa da yönelik hiçbir hevesi veya istekliliği olmadan bekleyecektir. Sonucun şöyle olduğunun kabul edilmesi gerektiğine inanıyorum; böyle bir kişi, bir topluluğun kamusal iyiliğine veya başkalarının kişisel faydasına kesin-kes kayıtsız kalacağından, ona sahip olana ya da topluma zararlı veya yararlı olsun, her niteliğe karşı alışıldık ve ilginç olmayan bir şeye baktığı gibi aynı aldırma-zlıkla seyirci kalacaktır.

Bu hayali gaddar kişi yerine, durumda bir hükme varmak veya belirlenim oluşturmak için, diğer her şeyin eşit olduğu bir durumda yaradılıştan sade bir tercih hakkı olan bir *insanı* düşünelim. Eğer yüreği bencilse veya çıkarı olan kişiler ondan uzaktaysa, seçimi ne kadar soğukkanlı olabilse de, neyin faydalı olduğu ve neyin zararlı olduğu arasında hâlâ bir seçim veya bir ayırım yapması gerekir. İşte bu ayırım, temeli çok sıklıkla ve boşu boşuna araştırılmış olan *ahlâkî ayırım* ile bütün parçalarında aynıdır. Zihnin aynı yetileri, her durumda, ahlâkın ve insancılığın duygusuyla uyumludur; aynı huy bir duygunun ve diğerinin yüksek derecelerine açıktır ve nesnelerdeki aynı başkalaşım, daha yakından yaklaşım yoluyla veya bağlantılar yoluyla, bir duyguyu ve diğerini canlandırır. Felsefenin bütün kurallarını kullanarak sonuçlandırmamız gerekir ki, bu duygular kökensel olarak aynıdır; çünkü her tikellikte, en küçüğünde bile, aynı yasalar tarafından yönetilir ve aynı nesneler tarafından hareket ettirilir.

mutluluğun o türlerini ona sunabileceğiniz diğer türlerden daha canlı bir duygudaşlıkla hisseder. Yine de, belki de böyle yüksek şekilde övdüğü çalışkan insana servet yapması için bir şilin bile bırakmayacaktır.

Filozoflar, ölçümlerde bu etkiler yakın ve eşit bulunduğu için, Ay'ın kendi yörüngesinde, cisimlerin dünyanın yüzeyine yakın düşmelerini sağlayan aynı yerçekimi kuvveti yoluyla kaldığını niçin büyük bir kesinlikle çıkarsamaktadır? Bu düşüncenin, ahlâk açısından da doğal tetkiklerdeki kadar sağlam bir kanaat uyandırması şart değil midir?

Sahibine faydalı olan bütün niteliklerin onaylandığını ve tersinin kınandığını uzun detaylarla kanıtlamak gereksiz bir iş olacaktır. Günlük hayatta yaşananlar üzerine yapılan en küçük tefekkür yeterli olacaktır. Mümkünse, bütün şüpheleri ve tereddütleri gidermek için sadece birkaç olay belirteceğiz.

Faydalı her girişimin uygulanması için en gerekli nitelik öngörüdür; başkalarıyla güvenli bir etkileşimi bu nitelikle yürütürüz, kendimizinkine ve onların karakterine yeterli özeni bununla gösteririz, ele aldığımız işin her koşulunu tartarız ve herhangi bir sona veya amaca erişmek için en emin ve en güvenli araç olarak onu kullanırız. Bir Cromwell'e veya bir De Retz'e belki öngörü Dr. Swift'in dediği gibi "bir meclis üyesininkine benzer bir erdem" olarak görünebilir; gerçekten cesaretlerinin ve hırslarının kıskırttığı o engin tasarımlarla bağdaşmaz olarak, insanların içindeki bir hata veya kusur olabilir. Gündelik yaşamın yönetimi dâhilinde, sadece başarı elde etmek için değil ama en mahvedici yanlışlıklardan ve hayal kırıklıklarından kaçınmak için de, hiçbir erdem daha zaruri değildir. Seçkin bir yazar tarafından gözleendiği gibi en büyük parçalar, o olmadan sahipleri için mahvedici olabilir; bir gözünden yoksun olan Polyphemus'un, muazzam gücü ve endamına rağmen daha fazla korunmasız olması gibi.

Aslında insan doğası için fazla kusursuz olmamış olsaydı, en iyi özellik, herhangi bir türün mizacı tarafından yöneltilmeyen fakat her biri meyledilen tikel amaç için faydalı olduğundan, nöbetleşe girişimde bulunan ve ihtiyatlı olandır. Böylesi mükemmellik, yaşlandıkça askerî girişimlerinde her seferinde daha fazla cüretkârlık sergileyen ve uzun süreli tecrübeden dolayı artık savaştaki her ola-

yı tam olarak bilebilen kendisi için çok iyi bildik bir yolda daha büyük metanet ve güvenlikle ilerlemiş olan Mareşal Turenne'e Aziz Evremond'un yüklediği gibidir. Machivelli der ki, "Fabius öngörü-lüydü, Scipio girişimciydi." Her ikisi de başarılı oldu; çünkü her birinin yönetimi sırasında, Roma'nın devlet işlerinin durumu her birinin dehasına hususi olarak uygundu; fakat koşullar ters yüz edilseydi her ikisi de başarısız olacaktı. Koşulları mizacına uygun olan Scipio mutludur; fakat her koşulu kendi mizacına uydurabildiği için de daha kusursuzdur.

Güç ve zenginlik kazanımında veya dünyada *servet* diye adlandırduğumuz şeyi üretmekte, Çalışkanlığın lütuflarını teşhir etmeye ve avantajlarını yüceltmeye ne gerek vardır? Masala göre, kaplumbağa azmi sayesinde, daha üstün bir hıza sahip tavşanla olan yarışını kazandı. Bir insanın zamanı, idareli kullanıldığında, ekildiği zaman otlarla ve çalılarla kaplanmış çok verimli toprağı olan geniş arazilere göre yaşam için çok daha fazla yararlı şey üreten birkaç dönüm tarlaya benzer.

Ne var ki, akılcı Tutumluluğun eksik olduğu yerde hayattaki başarının, hatta orta halli geçim sağlamanın görünümü bile başarısız olmalıdır. Birikim çoğalmak yerine günlük olarak azalır ve küçük bir gelirle hoşnut biçimde yaşayabilecekken büyük bir gelire göre harcamalarını kısıtlayamamış olduğu için sahibini çok daha mutsuz kılar. Platon'a² [Eflatun] göre, tek başına doyum yolları oluşturan bedenini kaybeden insanların saf olmayan itkilerle alevlenmiş ruhları, yeryüzünde uçar ve bedenlerinin saklandığı yerlere sık sık uğrarlar; kayıp duyu organlarını tekrar kazanmak için sınırsız bir arzuya sahiptirler. Böylece, servetlerini çılgın bir sefihlik içinde tüketen, her bereketli sofrada ve haz veren her eğlencede kendilerine yer bulan, kötülerin bile nefret ettiği, ahmakların bile hor gördüğü, değersiz müsrifleri görebiliriz.

Tutumluluğun bir aşırılığı, hem bir insanı zenginliklerinin bü-

² Phædo. [Platon, *Phædo*]

tün kullanımından mahrum bıraktığı hem de misafirperverliği ve her sosyal eğlenceyi kısıtladığı için haklı olarak çifte anlamda kınayan, *tamahkârlıktır*. Diğer bir aşırılık olan, *müsriflik*, yaygın olarak bir insana kendisi açısından daha zararlıdır ve bu aşırılıklardan her biri, kınayan kişinin huyuna göre ve sosyal veya duyumsal hazza karşı daha az veya daha fazla duyarlı olmasına göre, diğerinin üzerinde suçlanabilir.

Nitelikler, değerlerini çoğunlukla karmaşık kaynaklardan türetilirler. *Dirüstlük*, *sadakat*, *doğruluk*, toplumun çıkarlarını ilerletmekteki dolaysız eğilimleri için övülür; fakat bu erdemler bir kez bu temel üzerine kurulduktan sonra, kişinin kendisine de avantajlı olarak ve hayatta bir insana her türlü saygınlığı kazandıran güven ve itimadın kaynağı olarak tek başına düşünülürler. Birisi, bu anlamda kendisine ve topluma borçlu olduğu ödevi unuttuğu zaman, nefret uyandırıcı olandan daha az olmayan biçimde aşağılık olur.

Belki de bu anlayış, kadınlar için *iffet* açısından herhangi bir başarısızlık olayına atfedilen büyük suçun *başlıca* kaynağıdır. Bu cinsiyetle kazanılabilecek en büyük itibar, kadınların sadakatinden türetilmektedir ve bu noktada noksan olan bir kadın, bayağı ve basit olmakta, mevkisini kaybetmekte ve her türlü aşağılamaya maruz bırakılmaktadır. Buradaki en küçük başarısızlık onun karakterinin suçlanması için yeterlidir. Bir kadın bu itkilere gizlice teslim olmak konusunda o kadar çok fırsata sahiptir ki, onun mutlak edepliliği ve muhafazakârlığı dışında hiçbir şey bize güven veremez ve bir kez ihlâl edildiğinde tekrar tamamen düzeltilmesi çok zor olabilir. Eğer bir erkek bir durumda korkakça davranırsa, karşıt bir davranış onu yeniden kendi karakterine geri döndürür. Hâlbuki davranışı bir kez ahlâksız olmuş bir kadın, daha iyi kararlar verdiği ve bunları uygulamaya koymak için kendine yeterince hâkim olduğuna, hangi eylem yoluyla bizi inandırabilir?

Bütün insanların mutluluğa eşit olarak istekli olduğu kabul edilmektedir; fakat bu arayışta çok azı başarılı olur. Bunun önemli

bir sebebi, mevcut konforun veya hazzın kışkırtmasına karşı koymalarını mümkün kılabilen ve daha farklı bir kazanç ve zevk arayışında onları ileri taşıyan Zihinsel Güç eksikliğidir. Duygulanımlarımız, nesnelerinin genel bir görünümü üzerine belirli davranış kural-ları ve birinin başka biri üzerinde üstünlüğü konusunda ölçütler oluşturur. Bu kararlar gerçekte bizim dingin tutkularımızın ve yat-kınlıklarımızın sonucu olsa da, (başka ne için herhangi bir nesneyi uygun veya tersi olarak bildirebiliriz?) anlamların doğal olarak kö-tüye kullanılmasıyla bunların saf *aklın* ve tefekkürün belirlenimleri olduğu söylenir. Bu nesnelerin bazıları bize daha da yaklaştığı za-man veya yüreğimizi veya imgelememizi yakalayan güzel ışıkların ve yolların avantajlarını kazandığı zaman, genel kararlarımız sıklık-la karışır, küçük bir zevk yeğlenir ve bitmez bir utanç ve keder bizi sarar. Şairler hâlihazırdaki hazzı kutlarken ve ün, sağlık veya serve-tin bütün ırak görünümelerini reddederken zekâlarını ve söz söyleme sanatlarını kullansa da, açıktır ki, bu uygulama bütün ahlâksızlığın ve düzensizliğin, pişmanlığın ve sefilliğin kaynağıdır. Güçlü ve ka-rarlı mizacı olan bir insan, genel kararlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve ne hazzın çekicilikleri tarafından baştan çıkarılır ne de acının verdi-ği gözdağları ile korkutulur fakat yine de bir kez mutluluğunu ve onurunu sağlamış olan o uzak özlemleri görüşünde tutar.

Ahmak bir insana ve Akıllı bir insana eşit olarak eşlik eden öz-doyum, en azından bir dereceye kadar, bir avantajdır. Bu durum tek-tir ve bu iki insanın hayat idaresinde eşit biçimde yere bastıkları başka bir durum yoktur. İş, kitaplar, sohbet; ahmak bir kişi bütün bunlar için tamamen kapasitesizdir ve konumuyla en kaba ve sıkıcı işlerle cezalandırılması dışında, yeryüzü üzerinde *foydasız* bir yük olarak kalır. Böylece ortaya çıkar ki, insanların karakterleri bu an-lamda aşırı kıskançtır ve en aleni ve çekincesiz biçimde zamparalı-ğın ve ihanetin birçok olayı görülür; cahillik ve aptallık ithamına hiç biri sabırla katlanmaz. Polybius'un bize anlattığına göre³, insa-

³ Lib. xvi. Cap. 35. [Polybius, *Tarihler*]

noğluna karşı meydan okumak için açıkça dinsizlik adına bir sunak, adaletsizliğe de başka bir tane inşa eden Makedonyalı General Dicaearchus, oldukça eminim ki, o bile, *ahmak* sıfatı ile harekete geçmiş ve böyle kırıcı bir adlandırma sebebiyle intikama aracılık etmiştir. Doğadaki en güçlü ve en çözülmez bağ olan ebeveynlerin sevgisi dışındaki hiçbir bağlantının, bu özellikten ortaya çıkan tiksine katlanacak yeterli gücü yoktur. İhanetin, nankörlüğün, hainliğin ve sadakatsizliğin altında var olabilen sevgi algılandığında ve kabul edildiğinde yine kendisi tarafından dolaysız olarak söndürülür. Çirkinlik ve yaşlılık da bu tutkunun hâkimiyetinden daha mahvedici değildir. Herhangi bir amaç veya kazanç açısından tam bir yetersizlik ve hayatta devamlı hata yapmak ve yanlış davranmak ne kadar da korkutucu zanlardır!

Hızlı bir kavrayış mı yoksa yavaş bir kavrayış mı en değerlidir? Bir konunun içine ilk bakışta derinlemesine girebilen ama çalışma üzerine hiçbir şey yapamayan mı yoksa her şeyi uygulamanın kuvvetiyle halletmesi gereken buna zıt bir karakter mi en değerlidir? Berrak bir zihin mi yoksa yararlı bir icat mı en değerlidir? Bilgili bir deha mı yoksa güvenilir bir yargı mı en değerlidir? Kısacası, hangi karakter ya da anlama gücünün kendine has kıvrımı bir diğerinden daha mükemmeldir? Açıktır ki, bu niteliklerden hangisinin, bir insanı dünya açısından en iyi yaptığını ve herhangi bir kazançta onu daha ileri taşıdığını irdilemeden, bu soruların hiçbirine cevap veremeyiz.

Eğer inceltilmiş duyu ve abartılmış duyu sağduyu olarak bu kadar *faydalı* olmasaydı, bunların nadir bulunuşu, tuhaflığı ve nesnelerinin asillliği bir telafi sağlar ve insanların hayranlığını onlara sunardı. Tıpkı demirden daha az kullanışlı olsa da, ender bulunuşundan dolayı çok daha fazla değerli olan altın gibi.

Adaletin eksikleri hiçbir sanat veya icat ile telafi edilemez; fakat Hafızanın eksikleri, hem işte hem de çalışmada, yöntem ve çalışkanlık yoluyla ve her şeyi yazıya geçirmeye gösterilen özenle

sıklıkla telafî edilebilir. Bir insanın herhangi bir kazanç sağlamadaki başarısızlığının bir sebebi olarak hafıza eksikliğini nadiren duyarız. Eski dönemlerde, hiçbir insanın konuşma becerisi olmadan bir şahsiyet oluşturmadağı zamanlarda ve doğaçlama yapan hatiplerimizin halk meclislerine sunduğuna benzeyen, kaba ve hazmedilmemiş uzun ve sıkıcı konuşmalara seyircinin tahammül etmekte çok kıbar davrandığı zamanlarda, hafızanın yetisi son derece önemliydi ve bu sebeple bugün olduğundan çok daha değerliydi. Eski dönemlerde bu beceriden dolayı ünlenmemiş hiçbir büyük deha yoktur ve Cice-ro bunu Sezar'ın diğer yüksek nitelikleri arasında saymaktadır.⁴

Tikel alışkanlıklar ve tutumlar niteliklerin faydalılığını başkalaştırır, değerlerini de değiştirir. Tikel durumların ve tesadüflerin, bir dereceye kadar, aynı etkisi vardır. Konumuna ve mesleğine uygun düşen bu becerilere ve başarımlara sahip birisi her zaman, talihin ona tayin etmiş olduğu bölümde talihini yanlış kullananandan daha fazla saygı görecektir. Kişisel veya bencil erdemler, bu bağlamda, kamusal ve sosyal olanlardan daha keyfilerdir. Diğer bağlamlarda, bekli de şüpheye ve çatışmaya daha az tabilerdir.

Bu krallıkta son yıllarda insanlar arasında, *dayanışma ruhu* açısından *etkin* hayatta ve *iyilikseverlik* açısından kurgul hayatta böyle sürekli bir gösteriş hâkim olmuştur. Hiç şüphesiz her birinde o kadar çok yanlış savlar saptanmıştır ki, görmüş geçirmiş insanlar kötü niyetleri olmadan, bu ahlâkî yetiler konusunda kasvetli bir inançsızlık göstermeye ve hatta bazen varlıklarını ve gerçekliklerini reddetmeye eğilimli olmuşlardır. Benzer bir tutumla, eskinin *Stoacılarının* ve *Siniklerinin* *erdemle olan* sürekli eğilimleri, ihtişamlı meslekleri ve zayıf uygulamaları insanoğlunda bir nefret doğurmuştur ve haz açısından uçarı olsa da diğer açılardan yine de çok ahlâkî bir yazar olan Lukianos, bazen erdemlerden, huysuzluk ve kinaye

4 “Fruit in Illo Ingenium, ratio, memoria, literae, cura, cogitatio, diligentia” Philip 2 [Onda, yaratıcılık, öngörü, hafıza, bilgi, çalışkanlık, fikir, azim vardı” (Cicero, *Philippicæ Söylevleri*, II, XLV.)]

semptomlarına ihanet etmeden, çok da övünerek bahsedememiştir⁵. Bu hırçın incelik nereden çıkarsa çıksın, kesinlikle değer in bütün türlerinin ve tutumların ve davranışların bütün ayrımlarının varlığını reddetmemizi sağlayacak kadar ileriye hiçbir zaman götürülemez. *Öngörü, ihtiyatlılık, girişimcilik, çalışkanlık, usanmazlık, tutumluluk, düzenlilik, sağduyu, sağgörü, anlayış*, eksiksiz adları değerlerinin bir kabul edilmesini dayatan bu yetilerin yanı sıra birçok başkaları vardır ki, en kararlı şüphencilik bile onamanın ve beğenmenin mükâfatını bir anlığına reddedemez. *Ilımlılık, ağırbaşlılık, sabır, sebat, direşkenlik, ileriye görme, saygınlık, ketumluk, düzenlilik, kinaye, eda, serinkanlılık, kavrayış çabukluğu, ifade kolaylığı*, bunların ve aynı türün binden fazlasının, mükemmellikler ve eksiksizlikler olduğunu hiçbir insan asla reddetmeyecektir. Onların değeri, kendi eğilimleri içinde, kamusal ve sosyal hak edişe yönelik gösterişli bir iddia olmadan, onlara sahip olan kişiye hizmet ettiği için, onlar hakkındaki savlara karşı daha az kıskançlık duyarız ve onları övgüye değer nitelikler kataloğu içinde kolayca kabul ederiz. Fark etmeyiz ki, verdiğimiz bu taviz yoluyla diğer ahlâkî mükemmelliklere yol açmaktayızdır ve çıkarsız iyilikseverlik, vatanseverlik ve insancılık açısından artık tutarlı bir şekilde tereddüt edemeyiz.

Aslında kesin olarak görülür ki, buradaki ilk görünüşler, olağanlıklarından dolayı son derece aldatıcıdır ve yukarıda bahsedilen bu erdemlere yüklediğimiz değeri öz-sevgi içinde çözümlemek, sosyal erdemlerin, adaletin ve iyilikseverliğin değerini kurgusal bir yolla çözümlemekten çok daha zordur. Bu sonraki amaç için, topluluğun iyiliğini yükselten her türlü davranışın, herkesin pay aldığı o fayda ve çıkar açısından topluluk tarafından sevildiğini, övüldüğünü-

⁵ ["onların 'erdem' ve 'manevi şeyler' ve diğer ıvır zıvırlar hakkında söyledikleriyle ölene kadar karnınızı doyurun" (Lukianos, *Timon Yahut Yalkız*, 9)], ["Gözlerinin boyanması kolay olan yeni yetmeleri toplayarak, (filozoflar) o çok meşhur 'erdemleri' hakkında atıp tutarlar" (Lukianos, *Icaromenippus*)], [Şu meşhur Erdem, Doğa, Kader ve Şans nerede? Bunlar asılsız, boş adlandırmalardır." (Lukianos, *Deorum Concilium*, 13)]

nî ve saygı gördüğünü söylemekten başka bir şey gerekmez. Bu sevginin ve saygının gerçekte öz-sevgi değil de minnettarlık olmasına rağmen, bu türün bile bir ayrımı, yüzeysel akıl yürütenler tarafından kolayca kabul edilmeyebilir ve itirazcılar ve tartışmaları bir anlığına destekleyen en azından açık bir kapı bırakır. Ne var ki, sadece kendilerine iye olanların faydasına meyleden niteliklere bize veya topluma herhangi bir bağlantısı olmadan saygı gösterildiğinden ve değer verildiğinden ötürü, öz-sevgiden çıkan bu duygu için veya onu o gözde kökenden çıkarmak için hangi kuramı veya sistemi öngörebiliriz? Burada, başkalarının mutluluğunun ve mutsuzluğunun bize tamamen ilgisiz olmayan görünüşler olduğunu fakat öncekinin (mutluluğun) görünümünün, sebepleri ve sonuçları ne olursa olsun, güneş ışığı gibi veya iyi sürülmüş tarlalar gibi (savlarımızı daha yükseğe taşımamak için), gizli bir neşe ve doyum ilettiğini, sonrakinin (mutsuzluğun) görünüşünün de alçalan bir bulut veya kısır bir toprak gibi, imgelemimiz üzerine bir üzüntü bıraktığını itiraf etmek bir gereklilik olarak görünmektedir. Bu taviz bir kez verildiğinde engel ortadan kalkar ve insan yaşamı fenomeninin zorlamasız doğal bir izahının bütün kurgusal araştırmacılar arasında hâkim olacağını umabiliriz.

II. Bölüm

Bu bölümde bedensel yetilerin ve servetin iyiliklerinin, hürmet ve saygı duygularımızın üzerindeki etkisini incelemek ve bu fenomenlerin şimdiki kuramımızı güçlendirip güçlendirmediklerini veya zayıflatıp zayıflatmadığını irdelemek uygun olabilir. Doğal olarak düşünülecektir ki, bedenin güzelliği, bütün eski ahlâkçılar tarafından varsayıldığı gibi, bazı açılardan zihniklerle benzer olacaktır ve bütün saygı türlerinde, ister zihinsel yetilerden ya da isterse o insanın dışsal koşullarının durumundan ortaya çıksın, kendi kökeni içinde benzer bir şey olacaktır.

Açıktır ki, bütün hayvanlardaki *güzelliğin* önemli bir kaynağı, doğa tarafından yöneltilmiş oldukları tikel yaşam tarzına uygun olan uzuvlarının ve organlarının tikel yapısından ürettikleri avantajdır. Ksenofon ve Vergilius tarafından tarif edilen bir atın doğru orantıları, bugün modern jokeylerimiz tarafından kabul edilenlerle aynıdır; çünkü bu orantıların temeli, hayvanda zararlı olanın veya faydalı olanın tecrübe edilmesiyle aynıdır.

Geniş omuzlar, düz bir göbek, sağlam eklemler, sivri bacaklar; bütün bunlar bizim türümüzde güzeldir; çünkü güç ve dirilik işaretleridir. Faydaya ve zıddına dair fikirler, neyin güzel olduğunu veya neyin çirkin olduğunu tam olarak belirlemese de, açıkça beğenmenin veya beğenmemenin önemli bir bölümünün kaynağıdır.

Eski zamanlarda, savaşta daha büyük bir fayda ve önem arz ettiğinden, bedensel güçlülüğe ve ustalığa şimdikinden çok daha fazla saygı duyulur ve değer verilirdi. Homeros ve şairler üzerinde durmazsak gözleyebiliriz ki, tarihçiler bütün Yunanlıların en büyük kahramanı, devlet adamı ve generali olduğu kabul ettikleri Epaminondas'ın bile diğer başarımları arasında *bedensel gücünü* belirtmekte duraksamamıştır.⁶ Benzer bir övgü en büyük Romalılarından biri olan Pompeius'a da yapılmıştır.⁷ Bu örnek yukarıda hafıza açısından gözlediğimize benzerdir.

Mutsuz nesne hayatta çok önemli bir hazdan ve aynı zamanda bunu başkalarına iletmekten mahrum edilmiş biri olarak görüldüğü için her iki cinsiyet açısından iktidarsızlığa nasıl da bir alay ve kü-

⁶ Diodorus Siculus (Tarih Kütüphanesi) O dönemlerde hâkim olan eksiksiz değer görüşlerini göstermek için tarihçinin belirttiği gibi Epaminondas'ın karakterine bunu yüklemek uygunsuz değildir. Gözleyeceğiniz gibi, diğer ünlü insanların her biri, ünlünlüğün temeli olan bir niteliğe sahiptir: Epaminondas'da ise bütün erdemlerin birleştiği görülür; beden gücü, ifade güzelliği, zihin diriliği, zenginliklerin küçümsenmesi, eğilimin yumuşaklığı ve cesaret ve savaş yönetimi olarak başlıca saygı gören ne varsa hepsi.

⁷ ["Atlayışta en atik oydu, koşarken en çevik oydu ve güç idmanlarında en zinde yine oydu." (Flavius Vegetius Renatus, *De re militari*.)]

çümseme eşlik eder. Kadınlardaki *kısırlık*, aynı zamanda bir *fayda-sızlık* türü olarak, şimdiki kurama göre sebebi çok açık olan bir utançtır; fakat derecesi aynı değildir.

Resimde veya heykelde, figürleri dengeleme ve onları en eksiksiz biçimde ağırlıklarının uygun merkezine yerleştirme kuralından başka vazgeçilemeyecek hiçbir kural yoktur. Doğru olarak den-gelenmemiş bir figür hoş değildir; çünkü çöküşün, zararın ve acının rahatsız edici fikirlerini iletir.⁸

Zihnin, hayatta yükselmesi ve servetini artırması için bir insa-nı ehil kılan bir yatkınlığı veya kabiliyeti, hâlihazırda açıklanmış ol-duğu gibi saygı duymak ve hürmet etmek için adlandırılmaktadır. Bu sebeple doğallıkla varsayılabilir ki, zenginlerin ve otoritenin gerçek iyeliğinin bu duygular üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Zengine ve güçlüye gösterilen saygı olarak sayabileceğimiz herhangi bir varsayımı inceleyelim; mülkiyetin, mutluluğun, kolay-lığın, bolluğun, otoritenin imgeleri ve her itkinin tatmini yoluyla se-yirciye iletilen memnuniyetten türetilen saygı dışında hiçbirini do-yurucu bulamayız. Örneğin, bir yere kadar her duygunun kaynağı olarak görülen öz-sevgi bu amaç için açıkça yetersizdir. Hiçbir iyi niyet veya arkadaşlık baş göstermediğinde, başkalarının zenginlik-lerinden yarar sağlama umudumuzu neyin üzerine dayandırabilece-

* Bütün insanlar acı ve hastalığa eşit derecede tabidir ve sağlık ve rahatlığı tekrar kazanabilir. Bu koşullar, bir insanla başka bir insan arasında hiçbir ayrım yapma-dığı için, gururun veya kendini küçük görme hissini, saygının veya küçümse-menin hiçbir kaynağı değildir. Kendi türümüzü, daha üstün olanlarla kıyaslama, hastalıklara ve bedensel zayıflıklara hepimizin bu kadar tabi olması gerektiği çok küçük düşürücü bir düşüncedir ve dolayısıyla, rahipler kendini beğenmişliği ve kibri bastırmak için bu konuyu işlerler. Eğer düşüncelerimizin ortak eğilimi sü-rekli kendimizi başkalarıyla karşılaştırmaya dönüşmeseydi, daha fazla başarı el-de edebilirlerdi. Yaşlılığın bedensel zayıflıkları küçük düşürücüdür çünkü genç-likle kıyaslama yer alabilir. Kralın hastalığı gayretle saklanır çünkü başkalarını etkiler ve sıklıkla gelecek nesillere aktarılır. Bu olay, epilepsi, ülserler, çibanlar, habisler gibi tiksindirici veya korkutucu imgeleri nakleden hastalıklarla neredey-se aynıdır.

ğimizi tasavvur etmek güçtür; gerçi onlarda böyle gözde bir eğilim keşfetmeden önce bile zenginlere doğallıkla saygı gösteririz.

Bizden hizmet alma gücüne sahip olduklarını düşünemeyecek kadar onların etkinlik alanının dışında bulunduğumuz zaman da aynı duygulardan etkileniriz. Bir savaş tutsağına bütün medeni milletlerde, kendi durumuna uygun düşen bir saygı ile davranılır ve zenginliklerin herhangi bir kişinin mevkisini düzeltmeye kadar gittiği açıktır. Soy ve nitelikler bir pay almak için öteye çıkarsa da bu bize şimdiki amacımız için yine bir kanıtlama sunacaktır. Çünkü soylu dediğimiz kişi, zengin ve güçlü uzun bir atalar silsilesinden gelen ve saygımızı saygı duyduğumuz kişilerle olan ilişkisinden kazanan bir insan değil midir? Yani, ataları ölmüş de olsalar bir ölçüde, zenginliklerinden dolayı ve böylece herhangi bir beklenti olmaksızın saygı görürler.

Zenginliklere duyulan bu çıkarsız saygının örneklerini bulmak için, savaş tutsaklarına veya ölümlere kadar uzanmadan, sadece gündelik yaşamda ve sohbetle ortaya çıkan fenomenleri daha dikkatli gözleyebiliriz. Yeterli bir servete sahip olan ve hiçbir mcsleği olmayan bir insanın bir grup yabancıyla tanıştırıldığını varsayalım. Bu kadar ani olarak onlara herhangi bir parasal yardım teklif edebilmesinin imkânsız olmasına ve belki de onlardan herhangi bir parasal yardım kabul edemeyecek durumda olmasına rağmen, yabancıların farklı servetleri ve durumları konusunda bilgilendirildiğinde, doğal olarak onlara farklı derecelerde saygıyla davranır. Bir yolcu, beraberindeki atlı araba silsilesinin ve refakatçilerinin büyük veya ortalama bir serveti olduğunu belli etmesi ile orantılı olarak arkadaşlığa her zaman kabul edilir ve medenilikle karşılanır. Kısaca, insanların farklı mevkileri büyük oranda zenginlikleri tarafından düzenlenir ve bu durum, astlar açısından olduğu gibi üstler açısından ve tanıdıklar açısından olduğu gibi yabancılar açısından da böyledir.

Öyleyse, sonuçlandırmak için geriye kalan şudur ki, zenginlikler sadece şimdi veya imgelenen gelecekteki bir süre içinde, itkile-

rimizi tatmin etmek anlamında kendimiz için istendiğinden, başkalarında sırf onlarda da bu etkiyi doğurduğundan saygı uyandırmaktır. Aslında bu onların mutlak doğası veya özüdür: Hayatın metalarına, rahatlıklarına ve hazlarına yönelik doğrudan bir bağlantıları vardır. Aksi halde, iflas etmiş olan bir bankerin senedi veya uzak bir adadaki altın, değerli olacaktır. Rahat yaşayan bir insana yaklaştığımızda, bolluğun, doyumun, temizliğin, sıcaklığın, neşeli bir evin, şık mobilyaların, uşakların ve yemek, içecek veya kıyafet olarak arzulanabilen ne varsa, bütün bunların haz veren fikirleri bize sunulur. Tersine yoksul bir insan gözüktüğünde, eksikliğin, parasızlığın, çok çalışmanın, kirli mobilyaların, adi veya eskimiş elbiselerin, tiksindirici yemeğin ve tatsız içeceklerin hoş olmayan imgeleri dolaysız olarak hayal gücümüzü çarpar. O kişinin zengin, diğerinin fakir olduğunu söylerken başka ne demek isteriz ki? Hayattaki bu farklı durumların doğal sonucu saygı veya küçümseme olduğundan, bunun bütün ahlâkî ayrımlar açısından önceki kuramımıza ek ışık tuttuğu ve kanıt sunduğu kolayca görülmektedir.⁹

Bütün gülünç tarafgirliklerden kendini arındırmış ve zengin fakir ayrımının mutlulukta genel olarak imgelenenden daha az fark yarattığına tecrübe ve felsefe yoluyla içtenlikle tamamen ve muntazaman ikna olmuş bir insan; böyle bir kişi, saygı derecelerini tanı-

⁹ Başkalarını servetini ve durumunu düşündüğümüzde, tutkularımızın işleyişinde olağandışı ve görünüşte hesap edilemez bir şey vardır. Başka birinin ilerleyişi ve mülkiyeti çok sıklıkla kinin güçlü bir karışımını barındıran hasedi üretir ve bu, birincil olarak kişiyle kendimizin kıyaslanmasından doğar. Tam da aynı zamanda veya en azından çok kısa aralıklarla, sevgi veya iyi niyetin bir türü olan saygı tutkusunu kendini küçük görme ile karışık olarak hissederiz. Diğer yandan, arkadaşımızın talihsizlikleri sık sık iyi niyetin güçlü bir karışımını barındıran acıma duygusuna neden olur. Bu acıma duygusu gurur karışımıyla birlikte beğenmememin bir türü olan küçümseme duygusuyla yakından birleşmektedir. Bu fenomenlere sadece, ahlâkî araştırmalar açısından merak uyandıranlar gibi, kurgunun bir teması olarak işaret etmekteyim. Şimdiki amaç için genel olarak şunu gözlemek yeterlidir ki, güç ve zenginlikler, tikel görünüşler ve olaylar bazen haset ve acıma tutkularını arttırabilse de, yaygın olarak saygı, yoksunluk ve bayağı küçümsemeye neden olmaktadır.

dıklarının ne kadar kira aldıklarına göre belirlemez. Aslında, dışsal olarak Tanrıya kulların üzerinde çok üstün bir hürmet gösterebilir; çünkü zenginlikler en değişmez ve en belirli olanlar olduğundan, ayırım kaynağı olmaya en çok elverişli olanlardır da. Kişinin içsel duyguları, servetin tesadüfî ve yanardöner lütuflarından daha fazla, insanların kişisel özellikleri tarafından düzenlenir.

Avrupa'nın birçok ülkesinde, aile, yani imparatorluğun unvanları ve simgeleriyle işaretlenmiş, miras yoluyla ele geçen zenginlikler, ayırımın başlıca kaynağıdır. İngiltere'de ise hâlihazırdaki servet ve bolluğa daha fazla saygı gösterilmektedir. Her uygulamanın kendi avantajları ve dezavantajları vardır. Soyun saygı gördüğü yerde, etkinliksiz, ruhsuz zihinler, kibirli bir tembellik içinde kalır ve sece-re ve soyağacı dışında hiçbir şeyin hayalini kurmaz: Yüce gönüllü ve hırslı olanlarsa onur ve otorite, şan ve iltimas arayışında olur. Zenginliklerin başlıca put olduğu yerde, yozlaşma, rüşvet, yağmacılık hâkim olur; sanatlar, üretimler, ticaret, tarım büyür. Önceki zarar, askerî erdem için istenen olduğundan, monarşilere daha uygundur. Sonraki, sanayinin başlıca teşviki olduğundan bir cumhuriyetçi hükümetle daha iyi uyuşur. Böylece anlarınız ki, bu hükümet biçimlerinin her biri o alışkanlıkların *faydasını* çeşitlendirerek, insanoğlunun duyguları üzerinde orantılanabilen yaygın bir etkiye sahiptir.

VII. KISIM

KENDİMİZE DOĞRUDAN DOĞRUYA HOŞ GELEN NİTELİKLERE DAİR

Her kim çok üzgün insanlarla bir akşam geçirdiyse ve neşeli ve canlı bir kişinin katılmasıyla sohbetin ne kadar hızla canlandığını ve herkesin yüzüne, söylemine ve davranışına ne kadar neşe dağıldığını gözlemlediyse, böyle bir kişi kolayca kabul edecektir ki, Neşelilik beraberinde büyük değer getirir ve insanoğlunun iyi niyetini doğallıkla kazanır. Aslında hiçbir nitelik kendisini daha gönüllü olarak etrafa iletmez; çünkü hiç kimsenin kendisini şen bir konuşma ve haz veren bir eğlence dâhilinde sergilemekten daha büyük bir eğilimi yoktur. Bu kişinin ateşi bütün gruba dağılır ve en somurtkan ve huysuz olanlar onun tarafından çoğunlukla ele geçirilir. Horatius, melankolinin neşelilikten nefret ettiğini söylese de, ben bunu kabul etmekte zorluk çekiyorum; çünkü ılımlı ve terbiyeli bir neşelilik ciddi insanların bastırdığı sıkıntıyı yaygın olarak dağıttığından ve alışılmadık bir memnuniyet verdiğiinden dolayı, onların çok daha fazla memnun olduklarını her zaman gözlemişimdir.

Neşeliliğin hem kendisini aktarmaya hem de beğeni kazanmaya olan bu etkisinden algılayabiliriz ki, ne topluluğun ne de onlara sahip olan kişinin daha ileri iyiliğine yönelik bir faydası veya eğilimi olmadan, sahip olanlara bir doyum veren ve arkadaşlık ve saygı kazandıran başka bir dizi zihinsel nitelik vardır. Bu niteliklerin ait

oldukları kişiye yönelik dolaysız duyarlılıkları hoştur. Başkaları, si-
rayet veya doğal duygudaşlık yoluyla aynı keyfin içine girer, duy-
guyu yakalar ve haz veren ne varsa onu sevmekten kaçınmadığı-
mız için, o kişiye karşı bu kadar doyum ileten içten bir duygu orta-
ya çıkar. O kişinin daha canlı bir görünüşü vardır, varoluşu üzerimi-
ze huzurlu güven ve memnuniyet dağıtır, imgelemimiz onun hisle-
rine ve yatkınlığına girerek, bize sunulan üzgün, küskün, endişeli
mizaçtan daha hoş bir tutum içinde etkilenir. Bu sebeple öncekine
duygulanım ve tecrübe eşlik eder; sonrakine isteksizlik ve nefret eş-
lik eder.¹

Sezar'ın çizdiği Cassius karakterine çok az insan imrenecektir:

Eğlence sevmez,

Senin gibi Antonius; müziği işitmez;

Nadiren gülümser; kendisiyle alay edencesine

Ve sanki küçümser gibidir

Her şeye gülebilen ruhunu.

Sezar'ın eklediği gibi, genellikle böyle insanlar sadece *tehlike-
li* değildir; aynı zamanda kendi içlerinde çok az memnuniyet oldu-
ğundan, başkalarıyla hiçbir zaman uyumlu olamazlar veya sosyal
bir eğlenceye katılamazlar. Bütün yüksek milletlerde ve çağlarda,
ılımlılık ve terbiyelilik ile beraber olduğu sürece hazdan bir tat al-
mak, en büyük insanlarda bile önemli bir değer olarak görülür ve
ikinci derece mevkisi ve karakteri olanlarda daha fazla gereklilik
halini alır. Kendi zihninin durumunu bu tikellikte sunan Fransız bir
yazarınki uyumlu bir tasarımıdır; şöyle söyler: *Erdemi güçlük olma-*

¹ Tikel durumlarda bütün hoş olmayan tutkulardan, korkudan, kızgınlıktan, keder-
den, matemden, üzüntüden, endişeden vb. etkilenmeyen hiçbir insan yoktur.
Hâlbuki bunlar şimdiye kadar doğal ve evrensel olduklarından, bir insanla başka
bir insan arasında hiçbir ayırım yapmazlar ve asla suçlamanın nesnesi olamazlar.
Sadece, yatkınlık bu hoş olmayan tutkuların herhangi birine bir yönelim göster-
diği zaman, karakteri çirkinleştirirler ve rahatsızlık vererek seyirciye tenkit duy-
gusunu iletir.

dan severim: hazzı kadınsılık olmadan ve yaşamı sonundan korkmadan severim.²

Zihnin Büyüklüğünün dikkate şayan herhangi bir olayıyla veya bir karakterdeki derin değerle, duygunun yüceltilmesiyle, köleliğin hor görülmesiyle ve bilinçli erdemden ortaya çıkan o asil gurur ve ruh ile kim çarpılmaz? Yücelik, der Longinus, genellikle gönül yüceliğinin yankısı veya imgesinden başka bir şey değildir ve bu nitelik herhangi bir kişide görüldüğünde, ağzından çıkan bir hece olmasa bile alkışımızı uyandırır; Odyseia'daki Aias'ın herhangi bir dilin aktarabileceğinden daha soylu bir hor görme ve kararlı bir kızgınlık ifade eden meşhur sessizliğinde gözlenebildiği gibi.³

İskender'in yerinde olsaydım, der Parmenios, *Darius'un yaptığı bu önerileri kabul ederdim. Ben de öyle*, diye cevap verir İskender, *eğer Parmenios'un yerinde olsaydım*. Bu söylem hayranlık uyandırıcıdır, der Longinus, benzer bir ilkeden dolayı.⁴

Gidin! diye haykırır aynı kahraman, onu Hint adalarına doğru takip etmeyi reddeden askerlerine, *gidin hemşerilerinize, dünyayı fethederken İskender'i terk ettiğinizi anlatın*. Conde Prensi der ki, 'İskender barbarlar arasında askerleri tarafından terk edildi, yine de tam olarak boyun eğmedi, kendinde öyle bir değer gördü ve imparatorluk hakkı hissetti ki, herhangi bir kişinin ona itaat etmeyi reddetmesinin mümkün olduğuna inanamadı. Avrupa'da ya da Asya'da olsun, Yunanlar ya da İranlılar, hiçbirine aldırılmazdı: Nerede adam bulursa, köle bulduğunu hayal ederdi.'

2 'J'aime la vertu, sans rudesse;
J'aime le plaisir, sans molesse;
J'aime la vie, et n'en crains point la fin.'-St. Evremond.
["Erdemi kaba değilse severim,
Hazzı gevşek değilse,
Yaşamdır sevdiğim ve hiç korkmam sonundan"
(Seigneur de Saint-Evremond, *Mektuplar*)]

3 Cap. 9. [Longinus, *Peri Hypsous*]

4 Idem.

Tragedyada Medea'nın inanmışlığı, ihtiyatlı olmayı ve teslimiyeti salık verir. O talihsiz kahramanın bütün sıkıntıları bir bir sayılarak, sayısız ve yatıştırılmaz düşmanlarına karşı onu neyin desteklemesi gerektiği sorulur. *Kendim*, diye cevap verir kadın; *kendim diyorum yetmez mi!* Boileau haklı olarak bu pasajı gerçek bir yücelik örneği olarak salık vermektedir.⁵

Phocion, edepli, kibar Phocion idama giderken zalim kaderine hayıflanan bir arkadaşına dönerek der ki, *Phocion ile birlikte ölmek senin için yeterli bir şeref değil midir?*⁶

Tacitus'un çizdiği Vitellus resminin arkasına bakın: İmparatorluğu kaybetmiş, insafsız güruha devretmiş, sefil yaşam aşkından dolayı alçaklığını sürdürmüş, sarsılmış, hırpalanmış ve terk edilmiş; çenesinin altına bir silah dayanmışken başını dik tutan ve her türlü aşağılamaya kendini açan bir adam. Ne sefil alçaklık! Ne adi aşağılama! Burada bile tarihçi, zihnin tamamen bozulmamış olduğu bazı semptomları keşfettiğini söyler. Onu aşağılayan bir kalabalığa karşı "*Hâlâ sizin imparatorunuzum*" diye cevap vermiştir.⁷

Ruhtaki ve karakterdeki değer eksikliği veya toplumda ve hayatta ortak etkileşimde bulunduğumuz kişinin kendisi yüzünden uygun bir hissin eksik kalması, hiçbir zaman mazur görülmez. Bir insan amaçlarına ulaşmak için en adi köleliğe teslim olabildiğinde, onu kötüye kullananlara dalkavukluk edebildiğinde ve hak etmeyen

⁵ Reflexion 10 sur Longin. [Nicolas Boileau-Despreaux, *Réflexions critiques sur quelques passages de Longin*.]

⁶ Plutarch in Phoc. [Plutarkhos, *Hayatlar*, "Phocion"]

⁷ Tacit. hist. lib. iii. Yazar öyküye şöyle söyleyerek giriş yapar *laniata veste, foedum specaculum ducebatur; multis increpantibus, nullo inlucrimante*: deformitas exitus misericordiam abstulerat. ["Elleri arkada bağlıydı, elbiseleri yırtılmıştı, götürülürken ıstırap veren bir görünüşü vardı. Birçokları olan bağıırıyordu, bir teki bile gözyaşı dökmedi; son sahnenin çirkinliği uzaklaştı." Tacitus] (Bu düşünme biçimini tam olarak anlamak için, yaşamı onursuz olduktan sonra, kimsenin yaşamını sürdürme zorunluluğunun olmamasına rağmen her zaman yaşamından kurtulmak için bir hakkının olduğu ve bunun bir ödev olduğu eski maksimlere müsamaha göstermemiz gerekir.

astlarla yakın ilişkiler ve samimiyetler yoluyla kendini küçük düşürdüğünde, bu erdemsizlik uygun olarak bayağılık dediğimiz şeye katkıda bulunur. Yüce gönüllü gururun veya kendine değer vermenin belirli bir derecesi o kadar gereklidir ki, nasıl ki burnun, bir gözüün veya yüzün ve bedenin organlarının herhangi birinin özdeksel özelliğinin eksikliği mutsuz eder, bunun da zihindeki yokluğu hoşnutsuzluk yaratır.⁸

Cesaretin hem kamuya hem de ona sahip olan kişiye olan faydası, açık bir değer temelidir. Meseleyi layıkıyla değerlendiren herhangi bir kişiye görünecektir ki, bu niteliğin tamamen kendinden ve ondan ayrılmaz olan o asil yücelikten türeyen, kendine has bir parıltısı vardır. Ressamlar ve şairler tarafından çizilen (bu parıltının) figürü, her özellikte gözü yakalayan, duygulanımları harekete geçiren ve her seyirci üzerine duygudaşlık yoluyla benzer bir yüceliği dağıtan bir güzelliği ve meydan okuyan bir kendine güveni sergilemektedir.

Demosthenes⁹ kendi yönetimi sebebiyle özür dilerken ve Atinalılara esin verdiği o sebatkâr özgürlük aşkını haklı çıkarırken Philippos'u nede parıldayan renkler altında tasarlar. "*Philippos*'i gördüm" der Demosthenes "bir imparatorluk ve hâkimiyet arayışında, o mücadele ettiklerinizle birlikte, kendisini metanetle her yaraya açarken gözü aktı, boynu burkuldu, kolu bacağı bıçaklandı, bedensel varlığındaki hangi parçası varsa, hepsinden memnuniyetle vazgeçmesi gösterdi ki, arta kalan ile onurlu ve namılı şekilde yine ya-

⁸ Erdemin yokluğu çoğunlukla bir erdemsizlik olabilir ve nankörlük ve kötülük örneğindeki gibi en yüksek türü olabilir. Bir güzellik beklediğimiz yerde, hayal kırıklığı rahatsız bir duyum verir ve gerçek bir çirkinlik üretir. Benzer şekilde karakterin utanmazlığı başka bir görüşte tiksindirici ve aşağılıktır. Bir insanın kendinde hiçbir değer hissinin olmadığı yerde, ona daha yüksek bir saygı vermeye istekli değildir. Üstlerine diz çöken aynı kişi, astlarına karşı küstahsa (çoğunlukla olduğu gibi), davranışının bu çelişikliği, önceki erdemsizliği düzeltmek yerine, daha nefret uyandırıcı bir erdemsizliğin eklenmesiyle onu en uç derecede kötüleştirir. Bakınız 8. Kısım.

⁹ Pro corona. [Demosthenes, On the Crown, 67-68]

şanabilir. Söylenebilir mi ki, şimdiye kadar değersiz ve şerefsiz bir yer olan Pella’da doğmuş olan O, böyle yüksek bir hırs ve şan susamışlığıyla ilham almaktadır; siz Atinalılar ise ...” Bu övgüler en büyük hayranlığı uyandırmaktadır; fakat hatip tarafından sunulan görüşler bize, kahramanın kendisinin ötesinde gördüğümüzü aktarmaz ne de yiğitliğinin gelecekteki avantajlı sonuçlarına saygı gösterir.

Romalıların sürekli savaşlar yoluyla alevlenen huyu, cesarete olan saygılarını o kadar yükseğe taşımıştır ki, mükemmellikten ve bütün diğer ahlâkî niteliklerden kaynaklanan ayırım olarak cesareti *erdem* diye çağırmışlardır. *Sueviler*, Tacitus’a göre¹⁰, *övgüye değer bir amaç için saçlarına şekil vermiştir: seven veya sevilen olma amacıyla değil; sadece düşmanları için ve daha korkutucu görünmek için süslenirlerdi*. Tarihçinin bu duygusu başka uluslarda ve zamanlarda biraz tuhaf gelecektir.

İskitler, Herodot’a göre¹¹, düşmanlarının kafa derilerini yüzükten sonra deriyi post gibi dikerek onu havlu olarak kullanırdı ve bu havlulara en çok sahip olan kişi onlar arasında en çok saygı duyulandı. Bu millette ve diğerlerinde bu kadar fazla askeri yiğitlik, kesinlikle çok daha faydalı ve etkileyici bir erdem olan insancılığın duygularına zarar vermiştir.

Aslında gözlenebilir ki, henüz iyilikseverliğin, adaletin ve sosyal erdemlerin uygulamasının avantajlarını tam tecrübe etmemiş olan bütün tarımsallaşmamış milletlerde, cesaret baskın mükemmelliktir; şairler tarafından en çok kutlanan, aileler ve öğretmenler tarafından salık verilen ve genel olarak kamu tarafından hayran olunandır. Homeros’un ahlâk sistemi, bu anlamda zarif taklitçisi Fénelon’dan çok farklıdır ve böylesi, Thucydides’in¹² belirttiği gibi, bir kahramanın başka birine suçlama yapmadan hırsız olup olmadığını sorabildiği bir çağda çok uygundu. Eğer Spencer’in bu krallığın du-

¹⁰ De moribus Germ. [Tacitus, *Germania*]

¹¹ Lib. iv. [Herodot, *Pers Savaşları*]

¹² Lib. I. [Thucydides, *Peloponez Savaşının Tarihi*]

rumu hakkındaki mantıklı saptamasına itibar edersek, böylesi, İrlanda'nın birçok barbar bölümünde hâkim olan ahlâk sistemiydi.¹³

Cesaret ile aynı sınıf erdemlerin içinde, huzurlu felsefi Dinginlik, acıya, kedere, endişeye ve talihin muhalif her saldırısına karşı daha üstündür. Bilge kişi, der fîlozoflar, kendi erdeminin bilincinde olarak kendisini hayatın her tesadüfünün üstünde yüceltir ve bilgelik mabedinde güvenle yer bulur, faziletler, zenginlikler, ün ve önemsiz her tür hoşnutluk arayışında olan ast ölümlülere yukarıdan bakar. Bu gösterişçiler, hiç şüphe yok ki, en uç noktaya gidildiğinde, insan doğası için çok göz alıcıdır. Bununla beraber, kendileriyle beraber seyirciyi yakalayan ve hayranlıkla çarpan bir ihtişam taşırlar. Bu yüksek dinginlik ve aldırmaçlık (çünkü bunu ahmakça bir duyarsızlıktan ayırmamız gerekir) davranışının yakınına yaklaşabildikçe, kendi içimizde o kadar güvenli hoşnutluk yaşarız ve dünyaya yönelik o kadar büyük bir zihin keşfederiz. Felsefi dinginlik aslında sadece yüce gönüllülüğün bir kolu olarak düşünülebilir.

Bütün arkadaşlarından ve öğrencilerinden yardım almayı reddederken ve bir yükümlülüğün bağımlılığından bile kaçınırken, en büyük yoksulluğun ve ev içi sıkıntıların ortasında sürekli sessiz ve memnun hali, zenginlikleri kararlılıkla küçümsemesi ve özgürlüğü korumadaki yüce gönüllü özeni sebebiyle kim Sokrates'e hayranlık duymaz? Epictetus'un küçük evinin veya kulübesinin kapı olarak fazla bir şeyi yoktu ve bu yüzden almaya değer tek eşyası olan demir lambası çalındı. Gelecekte bütün hırsızları hayal kırıklığına uğratarak, onun yerini, artık çok huzurla sahip olduğu topraktan yapılmış bir lambayla değiştirdi.

Eskiler arasında, felsefi kahramanlarda, savaş kahramanları ve vatansever kahramanlarda bizim sınırlı ruhlarımızı hayrete düşürür-

¹³ Soyluların oğulları arasında, silahlarını kullanabilmeye başladıkları anda, kendileri için gruptan ayrılmış ülkede avare dolaşan üç veya dört askeri sadece et karşılığında toplamak alışıldık bir durumdu. Sonunda kötü bir duruma düşer ve bu durum bir kez bilindiğinde cesareti olan değerli bir adam olarak bilinirdi.

ken, taşkın ve doğatistü olarak derhal reddedilen bir duygunun ihtişamı ve gücü vardır. Herhangi birisi insancılık, merhamet, düzen, dinginlik ve diğer erdemlerin doğru bir tasarımı yapabilmiş olsaydı, bunların bizim günümüzde hükümetin idaresinde uyguladığımız derecelerini eskilerin de romantik ve akıl almaz olarak düşünebilecek eşit bir akılları olmuş olacağını kabul etmekteyim. Böylesi, o farklı çağlarda doğanın veya daha ziyade eğitimin, mükemmelliklerin ve erdemlerin tanziminde yapmış olduğu denkleştirir.

İyilikseverliğin, faydasından doğan değeri ve insanlığın iyiliğini ilerletmeye yönelik eğilimi hali hazırda açıklanmıştır ve hiç şüphe yok ki, bu kadar evrensel olarak ona gösterilen saygının *önemli* bir parçasının kaynağıdır. Şu da kabul edilecektir ki, duygunun eksiksiz yumuşaklığı ve sevecenliği, etkileyici sözleri, şefkatli ifadeleri, narin özeni ve sevgi ve arkadaşlığın sıcak bağına giren bütün o karşılıklı güven ve saygı akışı; bu hissedişler, kendi içlerinde hoş olarak, seyircilere zorunlu olarak iletilmektedir ve onları aynı sevecenlik ve incelik içinde yumuşatmaktadır. Bu durumun sıcak hissisinin kavrayışı üzerine doğal olarak gözlerimiz yaşarır; göğsümüz kabırır, kalbimiz çarpar ve yaradılışımızın her sevecen insancıl ilkesi harekete geçerek bize en saf ve en doyurucu memnuniyeti verir.

Şairler, mübarek yerlilerinin birbirlerinin yardımına ihtiyaç duymadan ayakta kaldığı Cennet bahçelerinin tasvirlerini biçimlendirdiği zaman, onları sürekli bir sezgi ve arkadaşlık ilişkisini koruyan bir şekilde tasarlarlar ve hayal gücümüzü bu yumuşak ve narin tutkuların hoş imgesi ile teskin ederler. Arkadya¹⁴'yı anlatan pastoral şiirdeki sevecen dinginlik ideası da, yukarıda gözlemlenenin benzeri bir ilkedan dolayı uyumludur.¹⁵

Çekişmenin, azarlamının ve karşılıklı serzenişlerin ortasında kim yaşayabilir? Bu duyguların kabalığı ve zorlayıcılığı bizi rahatsız eder ve memnuniyetsiz kılar: Sirayet ve duygudaşlık yoluyla acı

¹⁴ Barışçıl, mutlu ve sade bir ırkın yaşadığı eski Yunan ülkesi Pelopones. Ed. N.

¹⁵ V. Kısım, 2. Bölüm.

çekeriz, zararlı sonuçlar böyle kızgın tutkularдан kesinlikle doğacak olsa bile bunları yaşayanlara ilgisiz de kalamayız.

İyilikseverliğin bütün değerinin sadece faydasından türemediği kesin olduğundan, gözleyebiliriz ki, bir kişi toplumdaki haddini aştığında ve başkalarına olan dikkatini uygun sınırların ötesine taşıdığında onun *fazla iyi* olduğunu bir suçlama gibi söyleriz. Benzer bir tutumla bir insanın *fazla yüksek-ruhlu*, *fazla korkusuz*, *servet konusunda fazla aldırılmaz* olduğunu da söyleriz: Bunlar gerçekte en temelde, birçok methiyeden daha fazla saygı ima eden yergilerdir. Karakterlerin değerini ve değersizliğini esas olarak faydalı veya zararlı eğilimleri yoluyla hesaplamaya alışkın olarak, bir dereceye kadar yükselen acı veren bir duyguyu keşfettiğimiz zaman suçlama sıfatını kullanmaktan kaçınamayız ama aynı zamanda, onun soylu yüksekliği veya bağlayıcı sevecenliği, kişi için arkadaşlığımızı ve ilgimizi arttıracak kadar yüreği yakalar.¹⁶

Dönemin iç savaşları sırasında, Fransa'da IV. Henri'nin aşkları ve ilişkileri sıklıkla onun çıkarına ve gayesine zarar verdi; ama en azından, duyarlı tutkularla duygudaş olabilen bütün gençler ve âşıklar kabul edecektir ki, bu mutlak zayıflık (çünkü onu kolayca böyle çağıracaklardır) o kahramanı kolayca sevdirebilir ve kahramanın kısmetleriyle ilgilenmelerini sağlar.

XII. Charles'ın aşırı cesareti ve kararlı boyun eğmezliği kendi ülkesini yıkmıştır ve bütün komşularına zarar vermiştir; ama görünüşlerinde (aşırı cesaretinin ve kararlı eğilmezliğinin) bizi hayranlıkla çarpacak kadar görkem ve büyüklük vardır. Eğer zaman zaman çılgınlığın ve düzensizliğin fazla açık belirtilerini ifşa etmeselerdi, bir dereceye kadar onaylanabilirlerdi bile.

Atinalılar tarım endüstrisini ve kanunları ilk bulanlar gibi gördüler ve insanoğlunun bütün ırklarının bu suretle kazandığı fay-

¹⁶ Uygun bir nedeni veya nesnesi olmadan gösterildiğinde budalalılığın kesin bir özelliği olan ve bu anlamda tiksindirici olan uçarı neşe olmasaydı, neşelilik aşırılığından dolayı çok zor suçlamaya konu olurdu.

da konusunda her zaman kendilerine aşırı biçimde değer biçtiler. Ayrıca savaşa benzeyen girişimleriyle de, özellikle Darius'un ve Kserkses'i devirlerinde Yunanistan'ı istila eden Perslilerin sayısız akınına ve ordularına karşı yaptıklarıyla da böbürlenirlerdi. Ne var ki, bu barışçıl ve askerî haysiyetler arasında faydalılık açısından hiçbir kıyaslama yapılmamasına rağmen, o ünlü şehir hakkında öylesine yüksek methiyeler yazmış olan hatipleri, savaşa benzeyen başarıyı sergilerken övündüğünü buluruz. Lysias, Thucydides, Platon ve Isocrates, hepsi, akliselim tarafından kınanmasına rağmen insan zihninde böylesi doğal görünen aynı taraftarlığı keşfeder.

Gözlenebilir ki şiirin büyük cazibesi, yüksek tutkuları, yüce gönüllülüğü, cesareti, servetin hor görülmesini ya da yüreği ısıtan ve üzerine benzer duyguları ve hisleri dağıtan sevecen duygulanımlar olan aşkın ve arkadaşlığın canlı resimlerini içine almasıdır. Şiir yoluyla uyandırıldığında, tutkunun bütün türlerinin, keder ve kızgınlık gibi en hoş olmayanlarının bile, doğanın açıklanması çok kolay olmayan bir düzeneğinden çıkan bir doyumunu ilettiği gözlenir. Yine de, o daha yüksek ve daha yumuşak duygulanımların kendine has bir etkisi vardır ve verdikleri hazda bir neden ya da ilkedenden daha fazlası vardır. Temsil ettikleri kişilerin serveti hakkında bizi tek başlarına ilgilendirdiklerinden veya bu kişilerin karakterlerine yönelik saygı ve sevgi ilettiklerinden bahsetmeye bile gerek yoktur.

Tutkuları ve duygunun Dokunaklılığını ve Yüksekliğini hareket geçiren şairlerin bu becerisinin kendisi çok önemli bir değerdir ve bu becerinin çok nadir olması değerini arttırarak, ona sahip olan kişiyi içinde yaşadığı dönemdeki her karakterin üzerine çıkarabileceğinden şüphe edilebilir mi? Augustus'un sağgörüsü, hünerliliği, istikrarlılığı ve asil soyunun, imparatorluk tacının bütün görkemi ile süslenen merhametli yönetimi, onu, şairsel dehasının ilâhî güzellikleri dışında başka hiçbir şeyi terazinin diğer kefesine koymayan Vergilius'la, ün açısından rakip kılmıştır.

Bu güzelliklere yönelik eksiksiz duyarlılığın veya beğenin

İnceliğinin kendisi, bütün zevklerin en saf, en sürekli ve en masumlarını ilettiğinden dolayı karakterdeki bir güzelliştir.

Bunlar, onlara sahip olan kişiye ilettikleri dolaysız haz için kıymetlendirilen, değerin çeşitli türlerinin bazı örnekleridir. Faydanın veya gelecek yararlı sonuçların hiçbir görüntüsü, onamanın bu duygusuna girmez bir kamusal veya kişisel bir faydanın görünüşlerinden ortaya çıkan o diğer duyguya benzeyen bir türdür. Gözleyebiliriz ki, aynı sosyal duygudaşlık veya insan mutluluğuyla veya mutsuzluğuyla ortak duygu, her ikisine de sebep olmaktadır ve bu benzeşim şimdiki kuramın bütün bölümlerinde haklı olarak bir doğrulama olarak kabul edilebilir.

VIII. KISIM

BAŞKALARINA DOLAYSIZ OLARAK HOŞ GELEN NİTELİKLERE DAİR¹

Toplumdaki karşılıklı çarpışmalar, çıkar ve öz sevgi çatışmaları, insanoğlunu karşılıklı yardımın ve korumanın avantajlarını korumak için adaletin kanunlarını kurmaya zorladığından, benzer tutumla, *insanların gururunun ve kibrinin dostluktaki ebedî çelişkileri de*, zihinlerin etkileşimi ve zarar görmemiş alışveriş ve sohbeti kolaylaştırmak için İyi Ahlâk ve Nezaket kurallarını tanıtmıştır. Terbiyeli insanların arasında, hiddet olmadan, rahatsızlık olmadan, zafer hevesi duyulmadan ve üstünlüğün herhangi bir nağmesi olmadan, karşılıklı bir saygı tesir eder, başkalarının küçümsenmesi gizlenir, otorite saklanır, herkese özen gösterilir ve sohbetin kolay bir akışı sağlanır. Bu dikkat etmeler ve saygı göstermeler dolaysız olarak başkalarına *hoş* gelir, faydalı veya yararlı eğilimlerin düşüncesinden soyutlanır. Bunlar sevgiyi uzlaştırır, saygıyı geliştirir ve onlar aracılığıyla davranışını düzenleyen kişinin değerini en uç dereceye kadar artırır.

Yetiştirilme biçimlerinin birçoğu keyfi ve tesadüfidir ama onlarla ifade edilen şey hâlâ aynıdır. Bir İspanyol, misafirinin baş tacı

¹ Onu düşünen veya üzerinde kafa yoran herkes tarafından onaylanan veya herke-se hoş gelen zihnin niteliği aslında erdemin tanımı ya da doğasıdır. Bazı nitelik-ler haz üretir; çünkü topluma faydalıdır veya kişinin kendisine faydalı ya da onun için hoştur. Başkaları onu daha dolaysız üretir ki bu durum burada değerlendirilen erdemlerin durumudur.

olduğunu vurgulamak için misafirinden önce kendi evinden çıkabilir. Başka ülkelerde, genel bir saygı ve hürmet işareti olarak ev sahibi en son çıkar.

Bir insanı tam bir *iyi arkadaş* kılmak için, iyi ahlâkının yanı sıra Zekâ ve Yaratıcılığının da olması gerekir. Zekânın ne olduğunun tanımlanması kolay değildir; ama başkalarına dolaysız olarak *hoş gelen* bir nitelik olduğunu ve ilk görünüşünde, onu kavrayan herkeşe canlı bir neşe ve doyum ilettiğini belirtmek kesinlikle kolaydır. Aslında en derin metafizik, zekânın çeşitli türlerini ve cinslerini açıklamakta kullanılabilir ve onun beğeni ve duyunun yegâne şahitliğine kabul edilen birçok sınıfı belki de daha genel ilkeler içinde çözümlenebilir. Beğeniyi ve duyguyu etkilediğinden ve dolaysız bir zevk bahsettiğinden dolayı onamanın ve sevginin kesin bir kaynağı olduğunu belirtmek şimdiki amacımız için yeterlidir.

İnsanların zamanlarının çoğunu sohbetle, ziyaretlerle ve cemiyetlerde geçirdiği ülkelerde, bu *dost canlısı* nitelikler yüksek saygınlık uyandırır ve kişisel değerin başlıca parçasını oluşturur. Daha evcimen bir hayat yaşayan ve herkesin bir iş sahibi olduğu veya kendilerini daha dar bir tanıdık çemberi içinde eyleyen insanların yaşadığı ülkelerde, daha sağlam nitelikler başlıca saygıyı görür. Çoğunlukla gözlemişimdir ki, Fransızlar arasında bir yabancı hakkında ilk sorulan sorular şunlardır: *Kibar mı? zeki mi?* Kendi ülkemizdeyse, bahşedilen başlıca övgü her zaman *iyi huylu, duyarlı bir arkadaş*a olur.

Herhangi bir paylaşım istemeyenler için bile sohbette diyalogun canlı ruhu *hoştur*, bundan dolayı uzun hikâyelerin anlatıcısı veya süslü nutuk çeken kişi çok az onaylanır. Keza çoğu insan sohbet içinde kendilerine de sıra gelmesini ister ve doğallıkla bu kadar imrendikleri bir hakkı ellerinden alan *konuşkanlığa* kötü gözle bakarlar.

Dostlukta sık sık karşılaşılan, olağandışı şeyleri fazlaca ele alan zararsız *yalancılar* vardır. Olağan amaçları haz vermek ve eğlendirmektir; ama insanlar en büyük hazzı tasavvur ettiklerinin gerçek olmasından aldıklarından dolayı bu insanlar haz verme araçları

konusunda uç dercede yanılırlar ve evrensel olarak ithama maruz kalırlar. Yine de yalana veya kurguya, *şakacı* hikâyelerde biraz hoş-görü gösterilir; çünkü orada gerçekten hoş ve eğlendiricidir, gerçekliğin herhangi bir önemi yoktur.

Güzel konuşma becerisi, bütün türlerdeki deha, hatta sağduyu ve sağlam akıl yürütme, yüksek bir dereceye ulaştığı zaman ve mu-teberr bir yücelik ve iyi muhakeme edilmiş mevzular üzerinde uygulan-dığı zaman, bütün bu yetiler dolaysız olarak hoş görünür ve fay-dalılığından başka bir değeri olur. Benzer şekilde, her şeyin fiyatını çok fazla arttıran az bulunurluk, insan zihninin bu asil becerilerinin üzerine ek bir değer katmalıdır.

Edeplilik farklı duyular içinde hatta iffetten soyutlanmış olarak anlaşılabilir. Bundan hâlihazırda bahsedilmiştir. Edeplilik bazen, ta-nımı onurun sevecenliği ve titizliği, kınamanın kavrayışı, başkaları-na davetsiz olarak yaklaşmaktan veya onları incitmekten korkmak, her türlü erdemin uygun biçimde korunması olan ve erdemsizlik ve yozlaşmaya karşı kesin bir muhafazakârlık olan Çekingenlik anlamı-na gelir. Ne var ki, en alışıldık anlamı *arsızlık* ve *küstahlığın* karşıtı olduğu ve kendi yargımızın bir çekingenliğini ve başkaları için ye-terli bir dikkati ve saygıyı ifade ettiği zamanı kapsar. Bu nitelik gençler arasında başlıca olarak sağduyunun kesin bir işaretidir ve ay-nı zamanda eğitime açık kalarak ve yeni bilgiler aldıktan sonra da id-rak etmelerini sağlayarak o yetinin (sağduyunun) geliştirilmesinin aracıdır. Her insanın kibrini okşamasıyla ve ağızlarından çıkan her kelimeyi uygun dikkat ve saygı ile kabul eden uslu bir öğrencinin görünüştünü koruyarak herkese iletilen ek bir cazibesi vardır.

Aristo'nun² fikrine karşın, insanlar genellikle kendilerine az değer biçmekten ziyade aşırı değer biçmeye daha fazla yatkındır. Bu bizi önceki tarafın aşırılığına karşı daha kıskanç yapar ve kendi-ne has bir hoşgörüyü o türden herhangi bir aşırı erdemsizliğe düş-me tehlikesine daha az itibar ederek, edepliliğe ve özgüvensizliğe

² Ethic. Ad. Nicomachum. [Aristo, *Nikomakhos'a Etik*]

olan eğilime saygı duymamıza neden olur. Bu sebeple kişisel güzellik, insanların şişmanlamaya yatkın olduğu ülkelerde, bunun en olağan kusur olarak görüldüğü ülkelerden daha yüksek bir mertebeye yerleştirilir. İnsanlar, çirkinliğin bir türü ile çok sıklıkla karşılaştıkları için ondan hiçbir zaman uzak kalamayacaklarını düşünürler ve her zaman karşı yönde bir meyilleri olmasını dilerler. Benzer bir tutumla, kendini övme kapısı açık olsaydı ve Montaigne'in düsturu gözlenseydi, bizim de çoğunlukla öyle düşündüğümüz kesin olduğundan, “*duyumsuyorum, bilgim var, cesaretim, güzelliğim veya zekâm var*”; ifadelerini içtenlikle kullanabilmeliydik. Sıklıkla düşündüğümüz gibi durum böyle olsaydı, böyle bir küstahlık akışının toplumu bütünüyle hoşgörüsüz kılarak bize sürpriz yapmasına karşın herkes duyarlı olurdu. Bu nedenle alışkanlık, müşteri toplumlarında insanların kendilerini övünge teslim etmemesini veya hatta kendileri hakkında çok fazla konuşmalarını bir kural olarak belirlemiştir. Bir kişinin kendisini yargılamasına müsaade edilmesi sadece samimi arkadaşlar veya bütünüyle mertçe davranan insanlar arasında olur. Orange Prensi Mauricc'e çağın birinci generali olarak kime itibar edildiği sorulduğunda, “*Spinola markizi ikincidir*”; diyen cevabında kimse yanlışlık bulmaz. Yine de gözlenebilir ki, burada belirtilen övünge, herhangi bir gizleme veya saklama olmadan doğrudan ifade edilmiş olanından daha iyi ima edilmektedir.

Karşılıklı saygının bütün örneklerinin içtenlikle anlaşılma zorunda olduğunu ve bir insanın kendi değerleri ve başarımlarından habersiz olduğu için daha saygı duyulur olduğunu imgeleyen biri çok yüzeysel bir düşünür olmalıdır. Özellikle genç insanlar arasında, içsel duygu içinde bile, edeplice yönelik en ufak yanlışlık takdir görür, güçlü bir yanlışlık dışsal davranışta gereklidir. Ne var ki, bu, birisi iftira veya baskı altında kaldığı zaman, tam kapsamında kendini açıkça sergileyebilse asil bir gurur ve ruhu dışlamaz. Cice-ro'nun söylediği gibi Sokrates'in “yüce gönüllü inatçılığı” bütün çağlarda yüksek derecede takdir edilmiştir ve davranışının alışıldık edepliceğine katıldığında, parıldayan bir karakter oluşturmaktadır.

Atinalı Iphicrates, ülkesinin çıkarlarına ihanet etmekle suçlandığında, onu suçlayana, “*benzer bir durumda sen bundan dolayı suçlu olur muydun?*” diye sorar ve diğeri “*hiçbir şekilde*” diye cevaplar. “*Peki, o zaman Iphicrates’in suçlu bulunacağını hayal edebilir misin?*” diye haykırır kahraman.³ Kısaca iyi temellenen, yeterince gizlenen ve sıkıntı ve iftira altında cesaretle desteklenen yüce gönüllü bir ruh ve öz-değer büyük bir mükemmelliktir ve değerini duygusunun asil yüksekliğinden veya sahibine yönelik dolaysız uyumluluktan türettiği görünür. Sıradan karakterlerde, başkalarına dolaysız olarak hoş gelen bir nitelik olan edepliliğe yönelik bir yanlılığı onaylarız; önceki erdemin bozuk aşırılığı, yani terbiyesizlik veya kibir, dolaysız olarak başkalarına hoş gelmez, sonrakinin aşırılığı ise sahibine hoş gelmez. Böylece, bu ödevlerin sınırları düzenlenir.

Ün, şöhret isteği veya başkalarının gözünde bir kişilik olmak, suçlanabilir olmaktan öyle uzaktır ki, erdemden, dehadan, kapasiteden ve yüce gönüllü veya asil bir yatkınlıktan ayıramaz görünür. Mutlu etmek amacıyla önemsiz meselelere bile dikkat edilmesi, toplum tarafından da beklenir ve istenir. Bir insanı bir grup içinde evde kendi ailesi ile geçirdiği zamandan daha şık ve daha hoşsohbet görmekten dolayı hiç kimse şaşırmasın. Öyleyse çok haklı olarak bir yanlış veya kusurluluk olarak düşünülen Kibirlilik neden meydana gelmektedir. Başlıca olarak, başkalarına saldırgan davranacak kadar, onların gizli kibrini ve hırsını çok öteye kadar kötüye kullanacak kadar, üstünlüklerimizin, övünçlerimizin ve kazanımlarımızın sergilcnmesinde, övgünün ve hayranlığın ısrarlı ve açık talebinde kapsanıyor görünmektedir. Bunun yanında, herhangi bir karakterde böyle büyük olan bir övünç kaynağı, doğru değer eksikliğinin ve zihinsel yükseklik eksikliğinin kesin bir belirtisidir. Sanki gerçekten hak etmemiş gibi ve sonsuza kadar size yönelmesini akılcı ybllarla bekleyemeyecekmişsiniz gibi, bu sabırsızca alkış isteği ne içindir? Sanki bunlar genel gidişata dair şeyler değilmiş gibi ve on-

³ QUINTI. Lib. V. Cap. 12 [Qintilianus, *Institutio Oratoria*]

ların bize belirtilmesi söz konusu olmaksızın kendimizin kolayca imgeleyebileceği şeyler değilmiş gibi, koruduğunuz büyük dostluk, size söylenen lütfkâr şeyler, karşılaştığımız övünçler, üstünlükler hakkında bizi bilgilendirmek için neden bu kadar endişe?

Yaşa, cinsiyete, karaktere ve hayattaki konuma uygun terbiyeli-lik veya saygı, başkalarına dolaysız olarak hoş gelen ve bu anlamda övgü ve onama edinen nitelikler arasında sıralanabilir. Bir erkekteki kadınsı bir davranış, bir kadındaki kaba bir tutum, bunlar nahoştur; çünkü cinsiyetlerde beklediğimiz niteliklerden farklıdır ve her karaktere uygun değildir. Bu sanki komik güzelliklerin bol olduğu bir trajedi veya trajik olanın içindeki bir komedi gibidir. Orantısızlıklar gözü rahatsız eder ve seyircilere, yerginin ve tenkidin kaynağını, hoş olmayan bir duyguyu iletir. Bu, Cicero tarafından *de Officiis* kitabında çok geniş olarak açıklanan o *uygunsuz davranıştır*.

Diğer erdemler arasında, Temizliğe de bir yer verebiliriz; çünkü bizi doğallıkla başkalarına hoş kılar ve sevginin ve duygulanımın önemli bir kaynağıdır. Hiç kimse reddedemez ki bu anlamdaki bir vurdumduymazlık bir hatadır ve hatalar daha küçük erdemsizliklerden başka bir şey değildir. Bu erdemsizliğin, başkalarında uyandırdığı huzursuz duygudan başka bir kökeni de olamayacağından bu örnekte, öğrenilenlerin kendilerini karışıklığın ve hatanın böyle bir çıkmazına soktuğu, görünürde böyle önemsiz olan ahlâkî ayrımların kökenini açıkça keşfedebiliriz.

Güzelliklerinin kökenini bir dereceye kadar açıklayabildiğimiz ve hesaplayabildiğimiz bütün *hoş* olan niteliklerin yanı sıra, seyirciye dolaysız bir doyum ileten fakat nasıl veya neden ya da hangi sebeptense seyircinin belirleyemediği gizemli ve açıklanamaz bir şey hâlâ durmaktadır. Bir Tutum, bir lütuf, bir rahatlık, bir yumuşaklık, bir “bilmen ne” vardır ki, bazı insanlar başkalarının üzerinde ona sahiptir, dışsal güzellik ve çekicilikten çok farklıdır ve her nasılsa duygulanımımızı neredeyse ani ve güçlü olarak yakalar. Saklı olan sihrin kolaylıkla açıklandığı, cinsiyetler arası tutkuda da

başlıca olarak bu tutumdan bahsedilir, yine de kesinlikle karakterlere duyduğumuz bütün saygınıza onun çoğunluğu hâkim olmaktadır ve kişisel değerin önemli bir parçasını oluşturmaz. Böylece kazanımların bu sınıflandırması tamamen, beğenin ve duygunun kesin tanığı olan körlere bırakılmalıdır ve etiğin bir parçası olarak düşünölmeli, felsefenin bütün gururunu aciz bırakmak ve dar sınırlar ve sınırlı edimimier hakkında duyarlı kılmak amacıyla doğaya bırakılmalıdır.

Sahip olduğu zekâ, nezaket, edep, terbiye veya herhangi hoş bir nitelik sebebiyle başka birini, tanıdığımız olmasa da ya da bu kazanımlar anlamında bize herhangi bir eğlence yaşatmamış olsa da onaylarız. Onunla tanışıklık üzerine biçimlendirdiğimiz etkileri içeren fikrin, imgelemimiz üzzerinde hoş bir etkisi vardır ve bize onama duygusunu verir. Bu ilke, tutumları ve karakterleri oluşturduğumuz bütün yargılara girer.

IX. KISIM

SONUÇ

I. Bölüm

Yaşlı bir kişinin, Kişisel Meziyetin *kişinin kendisine* veya *başkalarına faydalı* veya *hoş olan* zihinsel niteliklerden ibaret olduğunu incelikli akıl yürütme yoluyla kanıtlanmayı gerekli bulması haklı olarak şaşırtıcı görünebilir. Bu ilkenin, ahlâkla ilk kez ilgilenen cahil ve tecrübesiz araştırmacılara bile görünmesi ya da bir tartışmaya veya kanıtlamaya gerek kalmadan kendi açıklığından dolayı kabul edilmesi beklenebilir. Her türden değerli olan ne varsa, kendini doğallıkla *faydalı* veya *hoş*, *yararlı* veya *yararsız* ayrımı altında sınıflandırırken, neden daha derine inmemiz gerektiğini ya da meseleyi ince bir araştırma veya inceleme yaparak irdelememiz gerektiğini anlamak kolay değildir. Faydalı veya hoş olan her şey söz konusu olduğunda ya *kişinin kendisi* ya da *başkaları* açısından bu niteliklere sahip olması gerektiğinden, değerlin cksiksiz tasviri veya tanımlaması güncş yardımıyla düşen bir gölge veya su üzerine yansıtılan bir imge kadar doğallıkla yapılabilir görünür. Gölgenin düştüğü zemin kırılmış veya pürüzlü değilse, imgenin yansıdığı yüzey bozuk ve karışık da değilse, doğru bir figür sanat veya dikkat olmadan dolaysız olarak sunulur. Böylesi basit ve açık olan bir kuram en incelikli irdilemeden çok uzun süre kaçabildiği zaman, sistemle-

rin ve varsayımların doğal anlayışımızı saptırmış olması mantıklı bir tahmin olarak görünür.

Yine de felsefe ile bu durumun üstesinden gelinebilmiştir, gündelik hayatta ise bu ilkeler hâlâ üstü kapalı olarak durmaktadır; insan eylemi ve davranışı hakkında herhangi bir methiyeyi veya hicvi, alkışı veya kınamayı verdiğimiz zaman, övgünün veya yerginin herhangi başka bir konusu da tekrarlanmaz. İnsanları, işin veya hazın her etkileşiminde gözlersek, onları okullar dışında hiçbir yerde bu konunun üzerinde bir zayıfta bulamayız. Örneğin, aşağıdaki diyalogda böylesine doğal olan nedir? Birinin başkasına “kızını Cleanthes’e verdiğin için çok mutlusundur” dediğini varsayalım. “O onurlu ve insancıl bir adamdır. Onunla herhangi bir ilişki kuran herkes *adil ve içten* muamele görür.”¹ Bir başkası şöyle söyler, “hukuk çalışmasına yönelik gayretli çabası, hem insanlar hem de iş konusundaki hevesli algılaması ve ön bilgisi, en büyük onurları ve yükseleşti önceden haber veren bu damat konusunda ben de seni kutlarım.”² Üçüncü bir kişi Cleanthes’in bir iş ve uygulama adamı olduğunu söyleyerek “beni şaşırttınız” der. “Onunla son zamanlarda neşeli bir dostluk grubunda karşılaştım ve kendisi sohbetimizin canlılığı ve ruhu olmuştı. İyi huylarla beraber böyle çok zekâyı ve yapmacık olmayan böylesi kahramanlığı, bu kadar ustaca bilginin böylesi yumuşaklıkla aktarıldığını daha önce başka birinde gözlememiştim.”³ Dördüncü kişi, “eğer onu daha yakından tanısaydınız daha da hayran olurdunuz” der. “Onda gözlediğiniz o neşe, dostlukla parlayan ani bir ışık değildir, onun hayatının bütün akışında vardır, yüzünde sürekli huzuru ve ruhunda sürekli sükûneti korur. Ciddi sınavlarla, talihsizliklerle ve tehlikelerle karşılaştı ve zihninin büyüklüğüyle bütün hepsine üstün gelmeyi bildi.”⁴ “Beyler, Cleanthes’in

¹ Başkalarına faydalı nitelikler.

² Kişinin kendisine faydalı nitelikler.

³ Başkalarına dolaysız olarak hoş gelen nitelikler.

⁴ Kişinin kendisine dolaysız olarak hoş gelen nitelikler.

burada tasvir ettiğiniz imgesi, işte o tamamlanmış değeridir, diye haykırdım bende. Her biriniz onun figürüne bir fırça darbesi attınız ve Gratian veya Castiglione tarafından çizilen resimlerin hepsini bilinçsiz olarak geçtiniz. Bir filozof bu karakteri kusursuz erdemin bir örneği olarak seçebilir.

Gündelik hayatta kendimize veya başkalarına faydalı olan ya da hoş gelen her nitelik kişisel değer bir parçası olarak kabul edildiğinden dolayı batıl inancın ve yanlış dinin aldatici parlaklığı olmadan insanların kendi doğal tarafsız akılları yoluyla şeyleri yargıladığı yerde, başka hiçbir nitelik kabul edilmeyecektir. Bekârlık, perhiz, kefare, riyazet, özveri, tevazu, sessizlik, yalnızlık ve keşşvari erdemlerin bütün düzeni, şunlardan başka hangi neden için anlayışlı insanlar tarafından her yerde reddedilir? Hiçbir türden amaç hizmet etmezler, ne bir insanın dünyadaki talihini ilerletirler ne onu toplumun daha değerli bir üyesi haline getirirler ne toplu eğlenceler için vasıflı kılar ne de onun kendini eyleme gücünü artırır. Diğer yandan gözleriz ki, istenen bütün bu sonlarla çakışır, anlayışı afallatır ve yüreği katılaştırır, hayal gücünü karartır ve huyu ekşitirler. Böylece onları haklı olarak karşı kolona aktarır ve erdemsizlikler kataloğuna yerleştiririz; görmüş geçirmiş insanlar arasında bu doğal duyguları tamamen saptırmaya yeten batıl bir güç de yoktur. İç karartıcı, sersem bir kişi öldükten sonra anılabilir; ama yaşarken en az kendisi kadar hezeyan içinde ve kasvetli olanlar dışında, arkadaşlığa ve topluma nadiren kabul edilecektir.

Şimdiki kuramda mutluluk verici olarak görünmektedir ki, kuram insan doğasında hüküm süren iyilikseverliğin veya öz sevginin *dereceleriyle* ilgili o basit münakaşaya girer. Bu öyle bir münakaşa ki, herhangi bir maksadı hiçbir zaman olmayacaktır; çünkü insanlar kolayca ikna olmaz, her iki tarafta da üretilebilen fenomen o kadar dağınık, o kadar belirsiz ve o kadar çok yoruma tabidir ki, onları eksiksiz bir şekilde kıyaslamak ya da kesin bir çıkarım veya sonuçtan anlayarak tasvir etmek nadiren mümkündür. En büyük saçmalığın bozamayacağı kesin bir şeye izin verilirse, şimdiki amacımız için

yeterlidir ki, küçük olsa da bir iyilikseverlik göğsümüze işlenmiştir, insanlara karşı bir arkadaşlık kıvılcımı, kurdun ve yılanın öğelerinin yanı sıra güvercinin bir zerrisi yaradılışımız dâhilinde yoğrulmuştur. Bu yüce gönüllü duyguların o kadar zayıf olduğunu varsayalım ki, bir elimizi veya bir parmağımızı bile kıpırdatmak için yetersiz olsunlar, yine de zihnimizin niyetlerini yönlendirir ve diğer her şeyin eşit olduğu yerde, insanoğluna yararlı olan ve hizmet edenin, zararlı ve tehlikeli olanın üstünde harika bir önceliğini üretirler. Böylece *ahlâkî bir üstünlük*, tenkit ve onamanın genel bir duygusu, güçsüz de olsa birinin maksatlarına bir eğilim ve diğerininkilere de orantılı bir isteksizlik dolaysız olarak ortaya çıkar. İnsanoğlunun baskın bencilliğini böyle ısrarla sürdürerek akıl yürüten kişiler, doğamıza yerleştirilmiş erdemin zayıf duygularını duymaktan öfkelenendirilmezler. Diğer yandan, bir görüşü diğeri kadar sürdürmeye hazır bulunurlar ve üstünlük hiciv duyguları (çünkü yozlaşmadan daha ziyade böyle görünmektedir) iki düşünceyi de doğallıkla kabul eder ki aslında bunların birlikte büyük ve neredeyse çözülemez bir bağı vardır.

Uygunsuzca olsa da, tamahkârlık, hırs, kibir ve bayağı olan bütün tutkular, *öz-sevgi* adlandırması kapsamına alınır; burada, sadece çok zayıf olduklarından değil ama bu amaç için uygun bir yönleri olmadığından ahlâkın kökenini ilgilendiren kuramımızın dışında tutulmaktadır. Ahlâk kavramı, aynı nesneyi genel onamaya telkin eden ve her insanın ya da çoğu insanın onunla ilgili aynı düşünceyi veya kararı kabul etmesini sağlayan, bütün insanoğluna ortak olan bir duyguyu ima eder. Aynı zamanda, insanlığın tamamına kadar genişleyen ve en uzak insanların bile eylemlerini ve davranışlarını, kurulmuş olan o kuralla anlaşıp anlaşmamalarına bağlı olarak bir onama veya kınama nesnesi kılar. Bu iki gerekli koşul tek başına burada üzerinde ısrarla durulan insancılık duygusuna aittir. Diğer duygular her yürekte istek ve isteksizliğin, sevgi ve nefretin birçok güçlü duygusunu üretir; ama bunlar herhangi bir genel sistemin, suçlama veya onamanın kurulmuş bir kavramının temeli olacak kadar, yaygın olarak hissedilmez ne de o denli geniş kapsamlıdır.

Bir insan başka birini *dişmanı, rakibi, muhalifi, hasımı* olarak adlandırdığında, öz-sevginin diliyle konuştuğu, kendine has ve onun tikel koşullarından ve durumundan ortaya çıkan duyguları ifade ettiği anlaşılır. Hâlbuki bu kişi bir insana, *erdemsiz* veya *nefret uyandırıcı* veya *ahlâksız* sıfatlarını verdiğinde o zaman başka bir dil konuşmaktadır ve bütün izleyicinin onunla mutabık olacağını beklediği duyguları ifade eder. Öyleyse burada kendi özel ve tikel durumundan uzaklaşmalı ve onu başkalarıyla ortak yapan bir bakış açısı seçmelidir, insan yaradılışının evrensel bir ilkesini harekete geçirmeli ve bütün insanoğlunun bir uzlaşımı ve senfonisi olan bir notayı seslendirmelidir. Öyleyse bir kişinin, topluma zarar verme eğilimi taşıyan niteliklere sahip olduğunu ifade etmek isterse, bu ortak bakış açısını seçmiş olması ve bir dereceye kadar herkesin mutabık olduğu insancılık ilkesine dokunması gerekir. İnsan kalbi hâlihazırda bazı öğeleri birleştirdiğinden, hiçbir zaman kamu iyiliğine tamamen aldırılmaz olamayacaktır; ayrıca karakterlerin ve tutumların eğiliminden bütünüyle etkilenmeden yapamayacaktır. İnsancılığın bu duygulanımı genel olarak kibir veya hırs kadar çok saygı görmeyebilir, yine de, bütün insanlarda ortak olduğundan, tek başına ahlâkın veya yerginin veya övgünün herhangi bir genel sisteminin temeli olabilir. Bir insanın hırsı başka birinin hırsı değildir; ayrıca aynı olay veya nesne her ikisini de tatmin edemez ama bir insanın insancılığı herkesin insancılığıdır ve aynı nesne bütün insan varlıklarındaki bu tutkuya dokunur.

Ne var ki, insancılıktan ortaya çıkan duygular bütün insani varlıklarda aynı değildir ve sadece bir onama veya kınama üretmekle kalmaz aynı zamanda bütün insanları kapsar. Davranışı ve karakteri kınamanın veya onamanın her birine onlar aracılığıyla konu olmayan bir kişi de yoktur. Diğer yandan, çoğunlukta bencil olarak adlandırılan diğer tutkuların her ikisi de her bireyin kendi tikel durumuna göre farklı duygular üretir ve insanoğlunun daha büyük bir kısmını azami ilgisizlik ve aldırınazlıkla düşünür. Her kimin benim için yüksek saygısı ve hürmeti varsa, kibrimi okşar, her kim küçüm-

seme ifade ederse bana eziyet eder ve beni hoşnutsuz kılar ama isimim insanoğlunun küçük bir kısmı tarafından bilindikçe, bu tutkunun alanına giren veya onun hesabına sevgimi ya da nefretimi uyandıran birkaç kişi vardır. Eğer herhangi bir ülkede veya dünyanın herhangi bir çağında gaddarca haddini bilmez veya barbarca bir davranışı temsil ederseniz, böyle bir davranışın zararlı eğilimine hemen gözlerimi dikerim ve ona yönelik tikslenme ve hoşnutsuzluk duygusunu hissederim. Bu ışık altında, hiçbir karakter bana tamamen ilgisiz olacak kadar uzak olamaz. Topluma veya kişinin kendisine yararlı olan yine tercih edilmelidir. Her insanın her niteliği ve ya eylemi bu anlamda genel kınama veya onamayı yansıtan bir sınıf veya adlandırma altında sıralanmalıdır.

Öyleyse insancılığa dayanan duyguları, başka bir tutkuya bağlı olanlardan ayırmak için ya da neden sonrakinin değil de öncekinin ahlâkın kökeni olduğu konusunda doyuma ulaşmak için başka ne sorabiliriz? İnsanlığımıza dokunarak benim onamamı elde eden her davranış aynı zamanda onların da aynı ilke ile etkilenmelerini sağlayarak bütün insanoğlunun alkışını kazanır; ama tamahkârlığıma veya hırsıma hizmet eden bu tutkular tek başına beni memnun eder ve insanoğlunun geri kalanının tamahkârlığını veya hırsını etkilemez. Herhangi bir insanda onu benim insanlığımıza hoş kılmayan yararlı bir eğilimin olmasını sağlayan ama o kişiden ayrı olan hiçbir davranış koşulu yoktur; ama şu ana kadar tamahkârlığımla ve hırsımla ne çakışarak ne de onlara hizmet edecek kadar uzak bir insan, bu tutkular tarafından tamamen ilgisiz olarak düşünülür. Böylece bu duygu türleri arasındaki ayrım çok büyük ve açık olduğundan, dil onun üzerine kalıplandırılmalıdır. İnsancılıktan veya genel faydalılığın ya da tersinin bakış açılarından ortaya çıkan kınama veya onamanın o evrensel duygularını ifade etmek amacıyla kendine has bir terimler dizisi icat etmelidir. Erdem ve Erdemsizlik o zaman bilinir olur, ahlâk tanınır, belirli genel fikirler insan davranışına ve tavrına şekil verir, böyle durumlarda böyle ölçütler insanlardan beklenir. Bu eylem bizim soyut kuralımıza uygun olmak için belirlenir,

diğeri de tersine uygundur. Öz sevginin tikel duyguları böyle evrensel ilkeler yoluyla sıklıkla kontrol edilir ve sınırlanır.⁵

Halk kargaşalarının, ayaklanmalarının, ihtilaflarının, paniklerinin ve bir halk topluluğu tarafından paylaşılan bütün diğer tutkuların örneklerinden, herhangi bir hissedışı kışkırtmakta ve desteklemekte toplumun etkisini öğrenebiliriz; en hafif ve en önemsiz durumlardan en yönetilemez düzensizlikler çıktığını da bu yolla buluruz. Solon çok zalim biri değildi yine de belki iç savaşlarda tarafsız kalanları cezalandırdığından, adaletsiz bir kanun adamı sayılabilir-di ve inanıyorum ki eğer içtenlikleri ve söylemleri affedilmeleri için yeterli kabul edilseydi, çok az kişi böyle durumlarda cezaya maruz kalırdı. Eksiksiz bir küstahlığı ve ilgisizliği desteklemek için hiçbir bencillik türünün yeterli gücü yoktur, felsefenin ise nadiren vardır. Solon halk ayaklanmasında alevlenmeyen insandan daha az veya daha fazla insan olmalıdır. Öyleyse, ilk görüşte bir şekilde küçük ve hoş görünebilen ilkelerden hâsıl olmalarına rağmen, ahlâkî duyguların hayatta böyle etki bulmasına niye hayret edelim? Bu ilkelerin sosyal ve evrensel olduklarını vurgulamamız gerekir. Bir bakıma er-

⁵ Hem akıl hem de deneyim yoluyla kesin görünmektedir ki, kaba, öğretilmemiş ilkelik, başlıca olarak bu insanın sevgi ve nefretini, kişisel fayda ve zarar fikirleri yoluyla düzenler. Davranışın genel bir kuralının veya sisteminin güçsüz algıları vardır. Savaşta onun karşısında duran adamdan sadece neredeyse kaçınılmaz olan şimdi için değil ama sonsuza dek içtenlikle nefret eder, ne de en uç ceza ve intikam olmadan tatmin olur. Bu insanın kendi ülkesine ve topluluğuna hizmet ettiğini düşünecek kadar topluma ve daha genişletilmiş refleksiyonlara alışkınsızdır. Aynı durumdaki herhangi bir insan, aynısını yapacaktır, benzer koşullardaki bizler benzer bir davranışı gözleriz, genelde insan topluluğu en iyi böyle maksimlerle desteklenir ve bu varsayımlar ve görüşlerle bir ölçüde kaba ve dar olan pozisyonlarımızı düzeltiriz. Arkadaşlığımızın ve düşmanlığımızın çoğu hâlâ yararının ve zararının kişisel değerlendirmesi yoluyla düzenleniyor olsa da, öz-sevgi ve kişisel çıkardan ortaya çıkan o tutkuları dışarıya göstermek için muhalifimize hainlik veya adaletsizlik yükleyerek, onun davranışlarını genel olarak tersleyecek kadar, en azından saygı duymaya alışkın olduğumuz genel kurallara bu sadakati gösteririz. Yürek hiddetle dolduğu zaman, hiçbir zaman bu doğanın gösterilmesini istemez yine de bazen bir ağacın düşmesiyle neredeyse ezilecek olan Horace'ın, ağacın ilk yetiştiricisini kendi babasını öldürmekle suçlaması kadar saçma olur.

demsizliğe veya düzensizliğe karşı, ortak düşmanlarına karşı insanların “birliğini” oluştururlar. Başkalarına duyulan iyiliksever endişe, bütün insanoğluna daha fazla veya daha az derecede dağıtılmış olduğundan ve herkeste aynı olduğundan dolayı söylemde daha sıklıkla ortaya çıkar; toplum ve sohbet yoluyla beslenir ve ona bağlı olan yemec ve onama o suretle, muhtemelen yalnızlık ve işlenmemiş doğanın içinde uyuşturuldukları o bezginlikten canlanmış olarak çıkar. Diğer tutkular, kökensel olarak belki de daha güçlü olmalarına rağmen bencil ve kişisel olarak, çoğunlukla onun gücü tarafından zararsız hale getirilir ve yüreğimizin hâkimiyetini bu sosyal ve kamusal ilkelere teslim eder.

Yaradılışımızın, ahlâkî duygulara büyük bir güç ilavesi getiren başka bir kaynağı, ün sevgisidir. Bu kaynak, bütün yüce gönüllü zihinlerde çok kontrolsüz bir otorite ile hüküm sürer ve çoğunlukla bütün planlarının ve kazançlarının başlıca nesnesidir. Sürekli ve içten olarak, yeryüzünde bir karakter olma, isim ve ün edinme arayışımız yoluyla, kendi tavır ve davranışımızı sık sık incelemeye alırız ve bize yaklaşanların, saygı duyanların gözlerinde tavır ve davranışımızın nasıl görüldüğünü irdeleriz. Kendimizi araştırmamız konusundaki bu değişmez alışkanlık, refleksiyonda olduğu gibi, doğru ve yanlışın bütün duygularını canlı tutar ve asil tabiatlarda, başkaları için olduğu kadar kendileri için de erdemin en emin koruması olan belirli bir hürmeti doğurur. Her iç güzellik ve ahlâkî erdem gayretle edinilirken ve zihin, akıl sahibi bir yaratığı süsleyebilen ve güzelleştirebilen her mükemmellik içinde tamamlanırken, hayvansal rahatlıklar ve hazlar aşama aşama diğerleri içinde çöker.

Tanıştırıldığımız en eksiksiz ahlâk buradadır: Duygudaşlıkların birçoğunun gücü burada sergilenmektedir. Ahlâkî duygumuzun kendisi başlıca olarak bu türden bir duygudur ve başkalarındaki bir karaktere olan saygımız sadece kendimizdeki bir karakteri korumaya yönelik endişemizden ortaya çıkmakta görünür ve bu sona ulaşmak için sallantıda olan yargımızı insanoğlunun ona karşılık düşen onamasına dayamayı gerekli buluruz.

Meseleleri uzlaştırmak ve eğer mümkün olursa engelleri kaldırmak için, bütün bu akıl yürütmelerin yanlış olmasına izin verelim. Faydalılığın görüşlerinden ortaya çıkan hazzı, insancılığın ve duygudaşlığın içinde çözdüğümüz zaman, yanlış bir varsayımı benimsemiş olduğumuzu düşünelim. Eğer insanoğlunun refahını ve kazanımını ilerletmeye yönelik bir eğilimleri varsa, canlı, cansız ya da akıl sahibi nesnelere verilen o alkışın başka bir açıklamasının bulunmasının gerektiğini itiraf edelim. Her ne kadar, sonun kendisi tamamen ilgisizken, bir nesnenin belirli bir sona yönelik eğilimi adına onaylanmasını tasavvur etmek zor olsa da, bu saçmalığı sineye çekelim ve sonuçların ne olacağını irdeleyelim. Kişisel Değerin öntasviri veya tanımlaması yine de kanıtlamasını ve otoritesini elinde tutmalıdır. Hâlâ kabul edilmelidir ki, zihnin *kendisine ve başkalarına faydalı* veya *hoş* olan her niteliği scyirciye bir haz iltir, saygınlığını etkiler ve erdemin veya değerın onurlu adlandırması altında kabul edilir. Adalet, sadakat, onur, dürüstlük, bağlılık, iffet sadece toplumun iyiliğini ilerletmeye yönelik eğilimleri adına saygı görmez mi? Bu eğilim insancılıktan, iyilikseverlikten, şefkatten, yüce gönüllülüğten, ılımlılıktan, sevecenlikten, arkadaşlıktan ve bütün diğer sosyal erdemlerden ayrılmaz değil midir? Şüphe edilmesi mümkün müdür ki, çalışkanlık, kararlılık, verimlilik, sır tutma, düzen, direşkenlik, ihtiyatlılık, adalet ve erdemlerin ve kazanımların sayfalara dolan bütün sınıfı kataloğu kapsamasın? Demekteyim ki, bu niteliklerin onlara sahip olanın çıkarını ve mutluluğunu ilerletmeye yönelik bu eğiliminin, değerlerinin yegâne temeli olduğundan şüphe edilebilir mi? Sürekli dinginliği ve neşeliliği, asil bir değeri ve yılmaz bir ruhu, bütün çevreye yönelik sevecen bir duygulanımı ve iyi niyeti destekleyen bir zihnin, kendi içinde daha fazla memnun olduğundan, üzüntüyle keyif kaçırandan, endişe ile can sıkandan, hiddet ile sinirlendirenden veya en sefil alçaklık ve soysuzluğun içine gömülenden daha canlandırıcı ve sevindirici bir görünüşü olduğunu kim tartışabilir? Başkalarına dolaysız olarak *hoş* gelen niteliklere gelince, onlar kendileri adına yeterli derecede konuşur ve

edanın veya tavrın nezih güzelliğinin veya narin edepliliğın ya da alaycı bir zekânın veya sürekli bir alçak gönüllülüğün cazibelerini hiçbir zaman algılamamış olan birinin, kendi içinde ya da konumu ve dostluğu içinde aslında mutsuz olmaması gerekir.

Herhangi bir nesne üzerine olumlu veya dogmatik olmaktan daha felsefi olmayan bir şey yoktur ve *aşırı* kuşkuculuk sürdürülse de başka hiçbir şey doğru akıl yürütmeye ve araştırmaya daha zararlı olmaz. İnsanların en emin ve küstah oldukları yerde, yaygın olarak en çok yanılgıya düştüklerine, onları toplu saçmalıklardan tek başına koruyabilen o uygun müitalaa ve duraksama olmadan, tutkuya dizginleri vermiş olduklarına şimdiye kadar ikna oldum. Yine de itiraf etmeliyim ki, bu sıralama meseleyi öyle güçlü bir ışık altına almaktadır ki, akıl yürütme ve kanıtlama yoluyla öğrenmiş olduğum üzere, kişisel değer niteliklerin, onlara sahip olan kişinin kendisine veya onunla etkileşim içindeki başkalarına olan faydalılığında veya hoşluğunda bulunan dışında, başka bir doğruluktan *şu an* emin olamam.

Yeryüzünün büyüklüğünün ölçülmüş ve haritasının çizilmiş olmasına rağmen, gelgitlerin hareketlerinin hesaplanmış olmasına rağmen, ilâhî yapıların düzeni ve ekonomisi kendi uygun kurallarına konudur ve Sonsuzluğun kendisi hesaplanmaya indirgenmiştir. Yine de insanlar hâlâ kendi ahlâkî ödevlerinin temeli ile ilgili tartışmaktadır. Bunun üzerine düşündüğümde, çekingenliğe ve şüpheciliğe yeniden düşmekteyim ve bu kadar açık olan bir varsayım, eğer doğru ise, insanoğlunun bağlaşıklık onayı ve izni yoluyla kabul edilmiştir.

II. Bölüm

Değere veya erdeme eşlik eden ahlâkî *onama* açıklandığından, geriye ona yönelik çıkarlı *yükümlülüğümüzü* kısaca irdelemek dışında ve kendi mutluluğuna ve refahına saygısı olan her insanın,

gündelik ahlâkî ödevinin uygulamasında kendi adına en iyi olanı bulup bulmayacağını araştırmak dışında bir şey kalmaz. Eğer bu, yukarıda bahsedilen kuramdan açıkça saptanabilirse, sadece akıl yürütmenin ve araştırmanın sınanması değil ama aynı zamanda insanların yaşamlarının ıslahına ve ahlâkî ve sosyal erdem dâhilindeki gelişimlerine katkıda bulunabilecek olan ilkeler yoluyla düşünme doyumuna erişebiliriz. Herhangi bir önermenin felsefî doğruluğu, toplumun çıkarlarını ilerletmeye olan eğilimine hiçbir anlamda dayanmasa da; yine de, doğru olsa bile tehlikeli ve zararlı bir uygulamaya yön veren bir kuramı aktaran bir insan, kötü bir hevesi olan bir insandır. Bütün çevresine dert saçan doğanın o duvarları niçin tırmalansın? Salgın hastalık niçin gömüldüğü yerden çıkarılsın? Araştırmalarımızın yaratıcılığına imrenilebilir; fakat sistemlerimizden nefret edilecektir ve insanoğlu, çürütemediği takdirde, onları en azından sonsuz sessizliğe ve unutulmuşluğa gömmek konusunda anlaşılmazdır. Topluma zararlı olan doğruluklar, eğer orada böylesi olursa, geliştirici ve *avantajlı* hatalara yol açacaktır.

Hangi felsefî doğruluklar, erdemi bütün hakiki ve en etkileyici cazibeleri içinde temsil ederek ve ona kolaylıkla, samimiyetle ve sevgiyle yaklaşmamızı sağlayarak burada aktarılanlardan daha fazla topluma avantajlı olabilir? Birçok rahibin ve bazı filozofların erdemin üzerine giydirdiği kasvetli elbise düşer ve boş zamanlarda, oyunda, eğlencede ve neşede bile yumuşaklık, insancılık, iyilikseverlik, alçakgönüllülük dışında hiçbir şey görünmez. Erdem, faydasız sertlikler ve kabalıklar, acı ve kendini reddetme hakkında konuşmaz. Tek amacının, taraftarlarını ve bütün insanoğlunu, varlıklarının her aşamasında, eğer mümkünse, neşeli ve mutlu kılmak olduğunu açıklar; insanların hayatlarının bir başka döneminde kâfi telâfi umutları dışında bir hazzın isteyerek parçası da olmaz. Talep ettiği tek bela doğru hesaplama ve daha büyük mutluluğun istikrarlı bir örneğidir. Eğer hakkı olmayan bir şeyi isteyen sert kişiler, neşe ve hazzın düşmanları kendilerine yaklaşırsa, ya onları ikiye bölürler ve hilekârlar olarak reddeder ya da onları arabasına alsa bile, onların

otoritesinin en az sevilenleri arasında sıralanırlar.

Aslında, bütün mecazi ifadeyi düşürmek için, sertlik ve kabalıkla dolu olduğunu itiraf ettiğimiz bir uygulamaya insanoğlunu dahil ettirebilme konusunda hangi umutlarımız olabilmıştır? Telkin ettiği bütün ödevlerin aynı zamanda her bireyin doğru çıkarı olduğunu tikel bir detay yoluyla göstermediği takdirde, hangi ahlâk kuramı faydalı bir amaca hizmet edebilir? Yukarıda anılan sistemlerin kendine has avantajı, bu amaç için uygun orta yollar sağlaması olarak görünmektedir.

Onlara sahip olan kişiye dolaysız olarak *faydalı* veya *hoş* olan erdemlerin, kişisel çıkar açısından istenebilir olduğunu kanıtlamak kesinlikle gereksiz olacaktır. Aslında ahlâkçılar bu ödevleri telkin ederken üstlendikleri bütün güçlüklerden kendilerini kurtarabilirler. Zararlı oldukları için bu aşırılıkların sadece böyle adlandırıldığı görüldüğü zaman, ılımlılığın avantajlı ve hazzın aşırılıklarının zararlı olduğunu kanıtlamak ve örneğin alkollü olan güçlü içkilerin sınırsız kullanımı, havanın veya suyun kullanımından daha fazla sağlığı veya zihnin yetilcrini bozmazsa, daha fazla erdemsiz veya suçlanabilir olmayacağını belirtmek için kanıtlar hangi amaç için toplanır.

İyi tutumların ve zekânın, terbiyeliliğin ve yumuşaklığın *sıcak-kanlı* erdemlerinin, zıt niteliklerden daha istenilir olmasını kanıtlamak da çsit derecede gereksiz görünmektedir. Kibir tek başına başka hiçbir irdeme olmadan, bizim bu kazanımların iyeliğini dilememizi sağlayan yeterli bir güdüdür. Hiçbir insan bu tikellik içinde hiçbir zaman isteyerek yetersiz olmamıştır. Bütün başarısızlıklarımız burada kötü eğitimden, kapasite eksikliğinden veya ters ve esneklik yoksunu bir yatkınlıktan ileri gelmiştir. Arkadaşınızın nefret edilen, küçümsenen ve kaçılan biri olmasındansa, imrenilen, hayran olunan, takip edilen olmasını istemez misiniz? Bir insan bu konuda ciddi olarak tartışılabilir mi? Arkadaşlarla ve toplulukla bir ilişki kurmadan hiçbir eğlence içten olmadığı için, bir insanın varlığının hoş karşılanmadığını hissettiği ve etrafında tikslenme ve isteksizlik belirtile-

rini keşfettiği hiçbir topluluk hoş, hatta tahammül edilebilir olamaz.

İnsanoğlunun daha büyük toplulukları veya ittifakı dâhilinde, durum, niçin tikel gruplarda ve arkadaşlıklarda olduğu gibi olmalıdır? İnsancılığın, yüce gönüllülüğün, iyilikseverliğin genişletilmiş erdemlerinin, mutluluğa ve kişisel çıkara bir bakış ile yaratıcılığın ve kibarlığın sınırlı yetilcrinden daha istenilir olduğu niçin daha fazla şüphe götürsün? Bu sosyal duygulanımlar, başka arayışlardan daha büyük ve daha dolaysız bir derecede kişisel faydayla müdahale etmesin, onur ve kazanımın bazı önemli fedakârlıkları olmadan tatmin olamasın diye kaygı duyar mıyız? Eğer öyleyse, insan tutkularının doğası dâhilinde kötü eğitilmişizdir ve gerçek farklılıklardan ziyade, sözel ayrımlardan daha fazla etkilenmekteyizdir.

Bencil ve sosyal duygular veya yatkınlıklar arasında karşıtlarının olduğu kaba olarak varsayılabilse bile, gerçekte bular bencil ve hırslı, bencil ve intikamcı, bencil ve boş olandan daha fazla zıt değildir. Kendi arayışının (öz sevginin) nesnelere bir tat verne yoluyla öz-sevgiye bir temel olmak için bir çeşit kökensel bir yatkınlığın olması gerekmektedir ve hiçbiri bu amaca iyilikseverlik veya insancılıktan fazla uymamaktadır. Servetin getirdiği iyilikler bir doyum veya başka bir doyum içinde harcanır, yıllık gelirini biriktiren ve çıkar için onu faizle veren bir cimri, onu gerçekten kendi tahakkârlığını tatmin için harcamıştır. Bir insanın neden yüce gönüllü bir eylem yoluyla harcama yapmaktan ziyade başka bir harcama metodu yoluyla daha fazla “kaybeden” [*losér*] olduğunu göstermek zor olacaktır; çünkü en incelikli bencillik yoluyla ulaşabileceği azami şey bir duygulanımın düşkünlüğüdür.

İmdi eğer tutku olmadan hayatın tamamen sönük ve bıktırıcı olması gerekiyorsa; bir insan kendi yatkınlığını eksiksiz biçimlendirmeye gücü olduğunu varsaysın ve kendi mutluluğunun ve eğlencesinin temeli için hangi itkiyi veya isteği seçeceğine dair mütalaa etsin. Gözleyecektir ki, her duygulanım, başarıyla tatmin edildiğinde, gücüne ve şiddetine orantılı bir doyum vermektedir; fakat hepsine

ortak olan bu avantajın yanında, iyilikseverliğin ve arkadaşlığın, insanlığın ve şefkatin dolaysız hissedışı bütün talih ve tesadüflerden bağımsız olarak tatlı, pürüzsüz, sevecen ve hoştur. Bununla beraber, insanoğluna ve topluma yönelik rolümüzü oynarkenki hoş yansımayı korurken, bu erdemlere haz veren bir bilinç veya andırım eşlik eder ve bizi başkalarıyla olduğu kadar kendimizle de barışık tutar. Bütün insanlar, tamahkârlık ve hırs arayışlarında, bizim başarımıza yönelik bir kıskançlık gösterse de, erdemin yollarında direttiğimiz ve kendimizi yüce gönüllü planların ve amaçların uygulamasında tuttuğumuz sürece, onların iyi niyetinden ve iyi dileklerinden neredeyse eminizdir. Bu kadar çok avantajın birleştiğini bulduğumuz yerde, başka hangi tutku vardır, hoş bir duygu mu, haz veren bir bilinç mi, iyi bir şöhret mi? Gözleyebiliriz ki, bu doğruluklardan dolayı insanlar kendiliğinden ikna olur, ayrıca yüce gönüllü, arkadaş canlısı ve insancıl olmak istemediklerinden değil ama kendilerini böyle hissetmedikleri için topluma karşı ödevlerinde yetersiz de kalmaz.

Erdemsizliğe en büyük açık sözlülükle muamele ederken ve onun bütün olası tavizleri vermesini sağlarken kabul etmeliyiz ki, ona bir kişisel çıkarla erdemin üzerinde bir öncelik vermek adına en küçük bir mazeretin olduğu herhangi bir örnek yoktur, belki de şeyleri belirli bir ışık altında alan bir insanın, dürüstlüğü yoluyla çoğunlukla bir “kaybeden” olarak görülebildiği “adalet” dışında. Mülkiyete saygı duyulmadan hiçbir toplumun var olamayacağı kabul edilse bile, insan işlerinin yönetildiği kusurlu yol doğrultusunda duyarlı bir düzenbaz, tikel olaylardaki bir haksızlık ve sadakatsizlik eyleminin, sosyal birlikte ve beraberlikte herhangi önemli bir çatlağa sebep olmadan kendi servetine önemli bir ilave yapacağını düşünebilir. *Dürüstlüğün en iyi politika olduğu* iyi bir genel kural olabilir ama birçok istisnaya tabidir ve onun (duyarlı düzenbazın) kendisini, genel kuralı gözleyen ve bütün istisnalardan avantaj kazanan en büyük bilgelik ile yönettiği belki de düşünülebilir.

İtiraf etmeliyim ki, eğer bu akıl yürütmenin cevap gerektirdiğini düşünen varsa, ona doyurucu ve ikna edici görünecek bir cevap

bulmak biraz zor olacaktır. Eğer bu kişinin yüreği böyle zararlı düstura karşı isyan etmezse, eğer alçaklığın veya aşağılıklığın düşüncelerine karşı hiçbir gönülsüzlük hissetmezse, aslında erdeme yönelik önemli bir güdüyü kaybetmiştir ve bu uygulamanın onun kurgusuna cevap verebilir olacağını bekleyebiliriz. Bütün yaratıcı mizaçlarda, ihanete ve dalavereciliğe yönelik nefret, kâr veya parasal avantaj görüşleri tarafından dengelenebilecek kadar güçlüdür. Zihnin iç huzuru, doğruluğun bilinçliliği, kendi davranışımızın doyurucu bir incelemesi, bunlar, mutluluk için çok gerekli koşullardır ve onların önemini hisseden her dürüst insan tarafından kucaklanırlar ve beslenirler.

Ayrıca böyle birisi, düzenbazların, bütün taklitçi kurnazlıkları ve becerileri ile kendi düsturları tarafından ihanete uğradıklarını görerek bir doyum yaşar. Onlar ılımlılık ve gizlilikle aldatmayı amaçlarken, kışkırtıcı bir olay ortaya çıkar, doğa kolay bozulur ve onlar kendilerini bir tuzakta bulur; itibarlarının toplam bir kaybı ve insanlığının gelecekteki bütün güveni ve itimadı ellerinden alınmadan, kendilerini hiçbir zaman çıkmazdan kurtaramazlar.

Çok gizli kaldılar ve başarılı oldularsa, bir nebze felsefi düşünceye, ya da ortak gözleme ve refleksiyona sahip olan dürüst insan keşfeder ki, onların kendileri, sonunda, en büyük aldatmacadır ve kendilerindeki bir özelliğin değer biçilemez memnuniyetini, değer-siz oyuncaklar ve süslü püslü şeylerin edinilmesi için feda etmişlerdir. Doğanın gerekliliklerini telafi etmek için ne kadar da azı gereklidir? Haz açısından sohbetin, toplumun, çalışkanlığın, hatta sağlığın satın alınamayan doyumunu ama bütün bunların da üstünde kişinin kendi davranışının huzurlu yansımasıyla, lüksün ve harcamaların hararetli boş eğlencelikleri arasında nasıl bir mukayese yapılabilir? Aslında, bu doğal hazlara gerçekte, hem onlara ulaşılması bütün pahaların altında olduğundan hem de deneyimlenmeleri bütün pahaların üstünde olduğundan, paha biçilemez.

EK 1

AHLÂKÎ DUYGUYA DAİR

Eğer yukarıdaki varsayım kabul edilirse, ahlâkın genel ilkcleriyle ilgili olarak ilk soruyu¹ belirlemek artık bizim için kolay olacaktır. Ahlâkî söylemlere uygun olmayan karmakarışık kurgulara bizi çekmesin diye bu soruya cevap vermeyi ertelemiş olsak da, artık yeniden başlayabiliriz ve *aklın* veya *duygunun*, övgünün veya kınamanın bütün kurallarına buna ne kadar dâhil olduğunu inceleyebiliriz.

Ahlâkî övgünün başlıca temelinin herhangi bir nitelik veya eylemin faydalılığında yattığı varsayıldığından, açıktır ki, akıl, bu türün bütün kararlarında önemli bir pay almaktadır. Çünkü niteliklerin ve eylemlerin eğilimi hakkında o yetiden başka hiçbir şey bizi eğitemez, topluma veya onlara sahip olana dair yararlı sonuçlarına işaret edemez. Birçok durumda bu, büyük çelişikliğe tabi olan bir iştir, şüpheler ortaya çıkar, zıt çıkarlar oluşabilir ve çok ince görüşlerden ve faydanın küçük bir şekilde ağır basmasından dolayı bir tarafa öncelik verilmelidir. Bu özellikle adalet ile ilgili sorunlarda belirgindir ve aslında bu erdeme eşlik eden faydalılığın o türlerinden dolayı böyle varsaymak doğaldır². Adaletin her bir durumu, iyilik-severliğin durumları gibi topluma faydalı olsaydı, bu daha basit bir mesele olacaktı ve büyük çelişkiye nadiren tabi olacaktı. Adaletin

¹ 1. Kısım.

² Bakınız Ek 3.

tikel örnekleri çoğunlukla ilk ve dolaysız eğilimleri içinde zararlı olduğundan ve topluma yönelik avantaj sadece genel kurala ita-atkârlıktan ve aynı emsal davranışa birçok kişinin aynı anda uymasından ve kombinasyonundan sonuçlandığından, durum burada daha karışık ve çapraşık hale gelir. Toplumun çeşitli koşulları, herhangi bir uygulamanın çeşitli sonuçları, önerilebilen çeşitli çıkarlar; bunlar, birçok durumda şüphe götürür ve büyük tartışmaya ve incelemeye konudur. Belediye nizamının konularının hedefi, bütün soruları adalet açısından düzenlemektir; sivillerin uyumsuzlukları, politikacıların düşünceleri, tarihin ve kamusal kayıtların örneklerinin hepsi aynı amaca yöneltilir. Ve muğlaklık veya zıt faydalardan ortaya çıkan böyle karmakarışık şüphelerin ortasında, doğru bir belirlenim vermek için, çoğunlukla çok eksiksiz bir akıl veya yargı gereklidir.

Akıl, tamamen desteklendiğinde ve geliştirildiğinde, niteliklerin ve eylemlerin zararlı veya faydalı eğilimi konusunda bizi eğitmeye yeterli olmasına rağmen, bir ahlâkî suçlamayı veya onamayı üretmek için tek başına yeterli değildir. Faydalılık belirli bir sona doğru sadece bir eğilimdir ve son bize tamamen ilgisiz olsaydı, biz de araçlara yönelik aynı ilgisizliği hissetmiyorduk. Faydalıya, zararlı eğilimlerin üzerinde bir üstünlük vermek için, bir duygunun burada kendisini sergilemcsi gerekmektedir. Bu duygu insanoğlunun mutluluğu amacıyla olan bir hissedişten ve insanoğlunun kederlerinin bir alın-ganlığından başka bir şey olamaz; çünkü bunlar erdem ve erdemsizliğin, ilerletmeye yönelik bir eğiliminin olduğu farklı sonlardır. Öyleyse *akıl* bizi burada eylemlerin çeşitli eğilimleri içinde eğitir ve *insancılık*, faydalı ve yararlı olanların lehine bir ayırım yapar.

Anlama gücünün ve duygunun yetileri arasındaki bu ayırım, bütün ahlâkî kararlarda, ön varsayımdan açıkça görünmektedir. Bu varsayımın yanlış olduğunu farz ettiğimde doyurucu olabilecek başka bir kurama bakınmak gerekli olacaktır ve aklın bu kadar uzun süre ahlâkın yegâne kaynağı olduğunu varsaydığımız için, hiçbir kuramın asla bulunamayacağını teyit etmeye yelteneceğim. Bunu kanıtlamak için, aşağıdaki beş irdelemeyi değerlendirmek uygun olacaktır.

I. Tamamen genellemeler içinde kalırken, tanımlanmamış terimleri kullanırken ve örnekler yerine benzerlikleri kullanırken, yanlış bir varsayım için doğruluğun bir görünüşünü vermek kolaydır. Bu, bütün ahlâkî ayrımların kavrayışını, duygu uyuşması olmadan tek başına akla yükleyen felsefede özellikle belirgindir. Bu varsayımın genel hitabetlerde ve söylemlerde oluşturabileceği aldatıcı görünüş ne olursa olsun, herhangi tikel bir olayda bilinebilir kılınabilmesi olanaksızdır. Örneğin bir yanda, yapılan iyi hizmetlerle ifade edilen ve bilinen iyi niyeti gözlediğimiz, diğer yanda kötü hizmetler veya aldırmaizlıkla birlikte kötü niyet veya ilgisizliğin bir dönüşünü gözlediğimiz her yerde bir yeri olan *nankörlük* suçunu inceleyin: Bütün bu koşulları, değersizliği veya suçlamayı kapsayan aklınız yoluyla en ince noktasına kadar anlatın ve irdeleyin. Hiçbir çıkış veya sonuca varamayacaksınız.

Akl, ya *olgu meselesini* ya da *ilişkiler meselesini* yargılar. O halde ilk olarak, burada suç olarak adlandırdığımız olgu meselesinin nerede olduğunu araştırın, ona işaret edin, varlığının zamanını belirleyin, özünü veya doğasını tanımlayın, kendisini keşfettiği duyuyu veya yetiyi açıklayın. Kıymet bilmez kişinin zihninde ikamet etmektedir. Öyleyse bu kişi onu hissetmeli ve onun bilincinde olmalıdır. Orada, kötü niyet veya kesin ilgisizlik tutkusu dışında hiçbir şey yoktur. Bunların kendilerinin her zaman ve bütün koşullarda suç olduğunu söyleyemezsiniz. Hayır, onlar sadece, bize yönelik kötü niyetini ifade etmiş ve sergilemiş kişilere yöneltildiğinde suçtur. Sonuç olarak, çıkarabiliriz ki, nankörlük suçu tikel bir bireysel *olgu* değildir ama seyirciye sunulurken, onun zihninin tikel yapısı ve dokusu yoluyla suçlama *duygusunu* uyandıran koşulların bir karışıklığından ortaya çıkmaktadır.

Bu tasarımın yanlış olduğunu söylüyorsunuz. Suç aslında, gerçekliği konusunda akılla ikna olduğumuz tikel bir *olgu* içinde bulunmaz; ama geometrinin veya cebirin doğruluklarını akılla keşfetmemizle aynı tutum içinde, akılla keşfettiğimiz belirli *ahlâkî ilişkiler* içinde bulunur. Burada bahsettiğimiz ilişkiler nelerdir? Yukarıda

belirtilen durumda, bir kişide önce iyi niyet ve iyi faaliyetleri görürüm, sonra bir başka kişide kötü niyet ve kötü faaliyetleri görürüm. Bunlar arasında bir *çelişiklik* ilişkisi vardır. Suç bu ilişki içinde midir? Bir kişinin kötü niyetle benim canımı sıktığını veya bana kötü faaliyetlerde bulunduğunu farz edelim ve karşılığında ona ilgisiz davrandım veya iyi faaliyetlerde bulundum. Burada da *çelişikliğin* aynı ilişkisi vardır ama yine de benim davranışım çoğunlukla yüksek derecede övgüye değerdir. Bu meseleyi istediğiniz kadar evirip çevirin, ahlâkî hiçbir zaman bu ilişkiye yaslayamazsınız; fakat duygunun kararlarına başvurmak zorunda kalırsınız.

İki artı üçün onun yarısına eşit olduğu onaylandığı zaman, bu eşitlik ilişkisini eksiksiz olarak anlarım. Tasavvur ederim ki, eğer on, her parçanın bir diğeri kadar biriminin olduğu iki parçaya bölünürse ve eğer bu parçalardan herhangi biri iki artı üç ile kıyaslanırsa, o bileşik sayı-kadar birimi de içine alacaktır. Ne var ki, bu yolla ahlâkî ilişkilere bir benzetme çizdiğiniz zaman, söylemeliyim ki, sizi anlamakta tamamen çaresiz kalırım. Ahlâkî bir eylem, nankörlük gibi bir suç, karmaşık bir konudur. Ahlâk, kendi parçalarının birbirleriyle ilişkisinde mi kapsamaktadır? Nasıl? Hangi tutumdan sonra? İlişkiyi kesin olarak tayin edin; önermelerinizde daha tikel ve açık olun ve yanlışlıklarını kolayca göreceksiniz.

Hayır dersiniz, ahlâk, eylemlerin doğru kuralıyla ilişkisinde kapsanır ve eylemlerin onunla uyuşup uyuşmadığına göre iyi ve kötü olarak adlandırılır. O halde bu doğru kuralı nedir? Neyin içinde kapsanır? Nasıl belirlenir? Eylemlerin ahlâkî ilişkilerini inceleyen akıl yoluyla, dersiniz. Böylece ahlâkî ilişkilerinin irdelenmesi yoluyla belirlenir. O kural nesnelerin ahlâkî ilişkilerinin irdelenmesi yoluyla belirlenir. Bu iyi bir akıl yürütme değil midir?

Bütün bunlar metafiziktir diye haykırırsınız. Bu yeterlidir; yanlışlığın güçlü bir küstahlığını vermek için daha başka hiçbir şeye gerek yoktur. Evet, diye cevap veririm, elbette burada metafizik vardır fakat metafizik, hiçbir zaman bilinebilir olamayacak olan ve de herhangi tikel bir örneğe veya resimlemeye uymayacak olan çap-

raşık bir varsayımı geliştiren metafizik sizin tarafınızdadır. Bizim benimsediğimiz varsayım açıktır. Ahlâkın duygu yoluyla belirlendiği fikrini sürdürmektedir. Erdemi, *seyirciye onamanın hoş bir duygusunu veren zihinsel her nevi eylem veya nitelik olarak*, erdemsizliği de tersi olarak tanımlamaktadır. Daha sonra açık bir olgu meselesini incelemeye ve bu etkiye hangi eylemlerin sahip olduğu hakkında akıl yürütmeye doğru ilerleriz. Bu eylemlerin anlaştığı bütün koşulları irdeleriz ve bu yolla bu duygular açısından bazı genel gözlemleri seçip çıkarmak için çabalarız. Eğer buna metafizik diyorsanız ve burada çapraşık hiçbir şey bulamıyorsanız, sadece zihninizin ahlâk bilimlerine uygun olmadığı sonucuna varmanız gerekir.

II. Bir insan kendi davranışı ile ilgili herhangi bir zamanda mütalaa ettiğinde (tikel bir acil durumda bir kardeşine veya bir iyilikçisine daha iyi yardım edip edemeyeceği gibi), daha üstün bir görev ve yükümlülüğe karar vermek için, bu ayrı ilişkileri, kişilerin bütün koşulları ve durumları ile beraber irdelemelidir. Bir üçgendeki çizgilerin orantısına karar vermek için, o figürün doğasını ve çeşitli parçalarının birbirlerine dayandığı ilişkiyi incelemek gereklidir. İki durumda da ortaya çıkan bu benzerliğe bakmaksızın, temelinde ikisi arasında uç bir fark vardır. Üçgenlerle veya dairelerle ilgilenen kurgusal akıl yürüten birisi, bu figürlerin parçalarının birçok bilinen ve verilen ilişkisini düşünür; sonrasında bir öncekine dayanan bilinmeyen bir ilişki çıkarır. Ahlâkî mütalaalarda ise, bütün nesnelerle ve onların birbirleriyle olan bütün ilişkileriyle önceden tanışık olmalıyız ve bütünün bir karşılaştırmasından, seçimimizi veya onamamızı düzenlemeliyiz. Yeni bir olgu saptanmamıştır; yeni bir ilişki keşfedilmemiştir. Vakanın bütün koşulları, biz bir onama veya kınama cümlesi kurmadan önce, önümüzde uzanmalıdır. Eğer özdeksel bir koşul hâlâ bilinmiyorsa veya şüphe götürmekteyse, öncelikle onunla ilgili ikna olmamız için inceleme yapmalı veya düşünsel yetilerimizi kullanmalıyız ve bütün ahlâkî kararı veya duyguyu bir süreliğine askıya almalıyız. Bir insanın saldırgan olup olmadığı konusunda bilgisiz olduğumuzda, onu öldüren kişinin masum veya suçlu

olup olmadığına nasıl karar verebiliriz? Her durumdan sonra, her ilişki bilinir, anlama gücünün işleyecek başka bir yeri kalmaz ne de kendini yerleştirebileceği bir nesne de olmaz. Daha sonra ardından gelen onama veya suçlama yargının değil ama kalbin bir işi olabilir ve kurgusal bir önerme veya doğrulama değil ama etkin bir his veya duygudur. Anlama gücünün sorgulamalarında, bilinen durumlardan ve ilişkilerden, yeni ve bilinmeyenleri çıkarırız. Ahlâkî kararlarda, bütün koşullar ve ilişkiler önceden bilinmelidir ve zihin, bütünün derin olarak düşünülmesiyle, sevginin veya nefretin, saygının veya saygısızlığın, onamanın veya kınamanın bazı yeni izlenimlerini hisseder.

Olgunun yanılgısı ve *doğrunun* yanılgısı arasındaki büyük fark bundan dolayıdır ve birinin yaygın olarak suçlu olmasının ve diğerinin olmamasının nedeni bundan dolayıdır. Oedipus, Laius'u öldürdüğü zaman, ilişki hakkında bilgisi yoktu ve masum ve istek dışı nedenlerden işlediği eylemi yaratan hatalı fikirler oluşturmuştu. Nero, Agrippina'yı öldürdüğünde, kendisi ve kişi arasındaki bütün ilişkileri ve olgunun bütün koşullarını önceden biliyordu; fakat intikam veya korku veya çıkar güdüsü, ilkel kalbinde görev ve insanıcılık duygularının üzerinde hâkim oldu. Onun kendisinin bu kadar kısa bir sürede duyarsızlaşmasına yönelik nefreti ona karşı ifade ettiğimizde, bilgisiz olduğunun ilişkilerini gördüğümüzden değil ama yatkınlığımızın dürüstlüğünden dolayı, NERO'nun dalkavukluk ve en büyük suçlardaki uzun direşkenlik sebebiyle katılaşmasına karşı duygular hissederiz.

Daha sonra, herhangi bir çeşit ilişkilerin keşfinde değil ama bu duygular içinde kapsanan bütün ahlâkî belirlemeleri yaparız. Bu türün bir kararını oluşturmaya çalışmadan önce, nesnenin veya eylemin tarafında olan her şey bilinmeli ve saptanmalıdır. Eylemi bir kez suç veya erdemli olarak beyan ettikten sonra, kendi tarafımızda, suçlama veya onama duygusunu hissetmekten başka bir şey kalmaz.

III. Bir benzeşmeye çok yakın yöneldiği birçok tikelliklerin içindeki ahlâkî güzelliği doğallıkla karşılaştırırsak, bu öğreti daha fazla açık olacaktır. Doğal güzellik tamamen parçaların orantısına,

ilişkisine ve konumuna dayanmaktadır; fakat buradan, güzellik algısının, geometrik problemlerdeki doğruluk gibi, bütünüyle ilişkilerin algısında kapsandığını ve tamamen anlama gücü veya entelektüel yetilerle uygulandığını çıkarmak saçma olacaktır. Bütün bilimlerde, zihnimiz bilinen ilişkilerden bilinmeyeni araştırır. Beğeni veya dışsal güzelliğin bütün kararlarında, bütün ilişkiler önceden göze görünür ve daha sonra, nesnenin doğasına ve organlarımızın yatkınlığına göre bir gönül rahatlığı veya tikslenme duygusunu hissetmeye doğru ilerleriz.

Euclides dairenin bütün niteliklerini tamamen açıklamıştır; fakat herhangi bir önermede güzelliği ile ilgili tek kelime etmemiştir. Sebebi açıktır. Güzellik dairenin bir niteliği değildir. Güzellik, ortak bir noktadan eşit uzak parçaları olan bir çizginin herhangi bir yerinde değildir. Böyle duygular hakkında onu yatkın kılan kendine has dokusu olan yapısının, zihinde ürettiği figürün etkisidir. Duyularınızla veya matematiksel akıl yürütme ile dairenin içinde veya bu figürün bütün oranlarında güzelliği aramak boşuna olacaktır.

Bir sütunun bütün parçalarını ve orantılarını açıklarlarken Palladio ve Perrault'ya katılalım. Korniş, saçak, temel, direk üstü tabanı, şaft ve pervaz hakkında konuşurlar ve bu öğelerin her birinin tanımını ve pozisyonunu verirler. Güzelliğinin tanımını ve pozisyonunu sorduğunuzda, derhal, güzelliğin sütunun parçalarının veya öğelerinin herhangi birisinde olmadığını ama bu karmaşık figürün, o ince duyumsamalara karşı yatkın olan güzelin, bir zihne sunulduğu sırada bütünden sonuçlandığı cevabını verirler. Ta ki, figürün seçkinliği ve güzelliği tek başına kendi duygularından ortaya çıkan bir seyirci görünene kadar, bu kadar tikel boyutları ve oranları olan bir figürden başkası yoktur.

Yine, bir Verres'in veya bir Catiline'in suçlarını betimlerken Cicero'ya eşlik edelim. Ahlâkî alçaklığın, organlarının böyle tikel bir yapısı ve biçimi olan bir varlığa sunulduğunda, hakkındaki bütün derin düşünmeden çıkan aynı tutumla sonuçlandığını kabul etmelisiniz. Yazar bir yanda hiddeti, cüretkârlığı, barbarlığı ve diğer

yanda uysallığı, acıyı, kederi, masumiyeti betimleyebilir. Bu durumların karışıklığından dolayı içinde yükselen hiçbir kırgınlık veya merhamet hissetmezseniz, yazara böyle şiddetle karşı geldiği suçun veya hainliğin neyin içinde kapsandığını, ilk olarak ne zaman veya hangi nesne üzerine başladığını, bütün aktörlerin her yatkınlığı ve düşüncesi tamamen değiştiği veya bozulduğu zaman ona birkaç ay sonra ne olmaktadır gibi soruları sormanız boşuna olacaktır. Bu sorulara, ahlâk ilkelerinin soyut varsayımı üzerine hiçbir doyurucu cevap verilemez. En azından kabul etmeliyiz ki, suç veya ahlâksızlık, anlama gücünün nesnesi olabilen tikel bir olgu veya ilişki değildir ama tamamen, insan doğasının yapısı yoluyla barbarlığın veya hıyanetin kavranışı üzerine, kaçınılmaz olarak hissettiğimiz tenkit duygusundan ortaya çıkmaktadır.

IV. Cansız nesneler, ahlâkî araçlarda gözlediğimiz bütün aynı ilişkileri birbirlerine dayandırabilir. Yine de önceki asla sevgi veya nefret nesnesi olamaz ve de sonuç olarak değere veya değersizliğe yatkın olamaz. Kendi ebeveynine üstün gelen ve onu yok eden körpe bir ağaç, Nero'nun Agrippina'yı öldürdüğü zamanki aynı ilişkilerde durur ve eğer ahlâkî olan salt olarak ilişkilerde bulunuyorsa, eşit derecede suç teşkil ettiği şüphe götürmez.

V. Açıkça görünür ki, insan eylemlerinin nihai sonları, herhangi bir durumda, akıl ile hiçbir zaman hesaplanamaz ama entelektüel yetilere bağımlılık olmadan, insanoğlunun duygularına ve duygulanımlarına kendilerini tamamen salık verir. Bir insana *neden egzersiz yaptığını* sorun, *çünkü sağlığını korumak istiyorum* cevabını verecektir. Sonra *neden sağlıklı olmak istediğini* araştırırsanız, kolayca *çünkü hastalık acı verici* cevabını verecektir. Eğer araştırmanızı ileriye taşırsanız ve *acıdan neden nefret ettiğine* yönelik bir sebep isterseniz, bir cevap verebilmesi olanaksızdır. Bu nihai bir sondur ve hiçbir zaman başka bir nesneye bağlanmaz.

Belki ikinci sorunuz olan *neden sağlıklı olmak istediği* sorusuna, ayrıca *mesleği için gerekli olduğu* cevabını da verebilir. Eğer *bu anlamda neden tedirgin olduğunu* sorarsanız, *para kazanmak iste-*

diği cevabını verecektir. Eğer *neden* diye ısrar ederseniz, *para haz alma aracıdır* diyecektir. Bunun ötesinde bir neden aramak gülünç olur. *Sonsuzluk* içinde bir ilerleme olabilmesi olanaksızdır ve o tek şey her zaman başka bir şeyin istenmesinin bir sebebi olabilir. Bir şey kendi hesabına ve insan duygusu ve duygulanımı ile dolaysız uyumu veya uzlaşısı nedeniyle istenilir olmalıdır.

İmdi erdem bir son olduğundan ve salt olarak ilettiği dolaysız doyum için, ücret ve ödül olmaksızın, kendi hesabına istendiğinden dolayı gerekmektedir ki, dokunduğu bir duygu yani, içsel bir beğeni veya his veya ahlâkî iyiyi ve kötüyü ayıran ve birini benimserken diğerini reddeden şeyi nasıl adlandırmak isterseniz, o vardır.

Böylece, *akıl* ve *beğenin* ayrı sınırları ve işleri kolaylıkla saptanmaktadır. Önceki doğruluğun ve yanlışlığın bilgisini iletir, sonraki güzelliğin ve çirkinliğin, erdemin ve erdemsizin duygusunu verir. Birisi nesneleri, arttırma ve azaltma olmadan doğada durdukları gibi keşfeder, diğerinin verimli bir yetisi vardır ve bütün doğal nesneleri içsel duygudan alınan renklerle süsler veya allayıp pullar ve yeni bir yaradılış tutumu içinde besler. Akıl, serin durarak ve karışmayarak, eyleme yönelik bir güdü değildir ve mutluluğa ulaşma veya mutsuzluktan kaçınma araçlarını bize göstererek, sadece itki veya hevesten alınan dürtüyü yönlendirir. Beğeni, haz veya acı verdiği ve o suretle mutluluğa veya mutsuzluğa katkıda bulunduğu için, eyleme yönelik bir güdü olur ve istemeye ve iradeye yönelik ilk kaynak veya dürtüdür. Bilinen veya varsayılan koşullardan ve ilişkilerden, akıl saklananın ve bilinmeyenin keşfine bizi yönlendirir, bütün koşullar ve ilişkiler önümüze uzandıktan sonra, sonraki bizim, suçlama veya onamanın yeni bir duygusunu bütünden hissetmemizi sağlar. Birinin standardı, şeylerin doğasında temellenerek, Tanrı'nın isteği yoluyla bile sonsuz ve bozulmazdır. Diğerinin standardı, hayvanların sonsuz tasarısı ve yapılanmasından ortaya çıkarak, nihai olarak, her varlığa kendine has doğasını bahşeden ve var olmanın çeşitli sınıflarını ve düzenlerini düzenleyen o Tanrı'dan türemektedir.

EK II

ÖZ-SEVGİYE DAİR

Birçokları arasında hâkim olduğu varsayılan, hiçbir erdem ve ahlâkî duygu ile uyuşmadığı söylenen bir ilke vardır. En yoksun yatkınlıktan başka bir şeyden ileri gelmediği için, dönüşünde o ahlâk bozukluğunu cesaretlendirmeye yönelik ilerlemeye eğilimlidir. Bu ilke şudur ki, bütün *iyilikseverlik* salt iki yüzlülüktür, arkadaşlık bir kandırmacadır, dayanışma ruhu bir maskaralıktır, sadakat, güven ve itimat kazanmak için bir tuzaktır ve hepimiz en temelde, sadece kendi kişisel çıkarımızı ararken, başkalarının süngüsünü indirmesi için ve onları hilelerimize ve entrikalarımıza daha açık kılmak için bu hoş maskeleri takarız. Böyle ilkelere sahip olan ve böyle zararlı bir kuramı yalanlayacak hiçbir içsel duyguyu hissetmeyen birinin nasıl bir kalbe sahip olması gerektiğini hayal etmek kolaydır. Ayrıca, böyle iğrenç renkler altında tasarladığı bir türe, ne kadar sevgi ve iyilikseverlik derecesinde katlanabilir olduğu ve minnettarlık ve herhangi bir duygulanım iadesine çok az yatkın olduğu varsayılabilir. Bu ilkeleri tamamen yozlaşmış bir kalbe yüklememeliysek, onları en azından en dikkatsiz ve çökmüş incelemeden hesaplamalıyız. Aslında yüzeysel akıl yürütenler, insanlar arasındaki birçok yanlış gösteriyi gözleyerek ve belki kendi yatkınlıklarında çok güçlü bir kısıtlama hissetmeyerek, şu genel ve acele sonucu çizebilirler: Herşey eşit olarak yozlaşmaktadır ve insanlar, hayvanlardan farklı olarak ve aslında varlığını diğer bütün türlerinden farklı ola-

rak, iyi veya kötünün hiçbir derecesini kabul etmeyen ama her örnekte, farklı maskeler ve görünüşler altındaki aynı yaratıklardır.

Bir bakıma öncekini andıran, filozofların üzerinde ısrar ettiği ve birçok sistemin temeli olmuş olan, başka bir ilke vardır. Bir kişinin hissedebileceği veya başkaları için hissettiğini imgeleyebileceği hangi duygulanım olursa olsun, hiçbir tutku ilgisiz değildir veya olamaz. En yüce gönüllü arkadaşlık, içten bile olsa, öz-sevginin bir nitelendirmesidir. Kendimize bilinmez olsa bile, insanoğlunun özgürlüğüne ve mutluluğuna olan sınıflandırmalara en derinden girmiş görünerek, biz sadece kendi doyumumuzu ararız. İmgelemenin bir dönüşüyle, refleksiyonun bir inceliğiyle, tutkunun bir heyecanı, başkalarının çıkarlarından pay alır görünürüz ve bütün bencil anlayışlardan kendimizi çıkardığımızı imgeler görünürüz; fakat en temelde, en yüce gönüllü yurtseverin ve en sıkı cimrinin, en cesur kahramanın ve en sefil korkağın, her eylemde kendi mutluluklarına ve refahlarına yönelik eşit saygısı vardır.

Her kim bu fikrin görünen eğiliminden, onu meslek edinmiş kişilerin iyilikseverliğin doğru duygularını hissetmesinin olanaklı olmayacağını veya samimi erdem için bir saygısının olmayacağını çıkarırsa, kendisini her uygulamada çok yanılmış bulacaktır. Düriüstlük ve onur, Epiküros ve yandaşlarına yabancı değildi. Atticus ve Horatius, ciddi okulların bir öğrencisi kadar yüce gönüllü ve arkadaşça eğilimler ile doğadan zevk almış ve refleksiyondan beslenmiş görünürdü. Modern olanlar arasında, ahlâk ilkelerinin bencillik sistemini koruyan Hobbes ve Locke, birincisi felsefesinin eksiklerini kapatabilecek olan dinin herhangi bir kısıtlaması altına girmese de, suçlanamaz hayatlar yaşadılar.

Bir Epikürosçu veya Hobbesçu kolayca kabul edecektir ki, dünyada ikiyüzlülük veya maskeleye olmadan da arkadaşlık diye bir şey vardır; yine de, eğer ben her duygulanımın, imgelemenin tikel bir dönüşü yoluyla çeşitli görünüşlerin içine kıvrılan ve kalıba dökülen öz-sevgi olduğunu açıklarsam, felsefî bir kimya yoluyla bu

tutkunun öğelerini çözümlemeye girişebilir. Halbuki imgelemin aynı dönüşü her insanda hâkim olmadığından ve de kökensel tutkuya aynı yönü vermediğinden, bu bile, insan karakterlerinde en geniş ayrımı yapmak için ve bir insanı erdemli ve insancıl, başka bir insanı erdemsiz ve çıkarıcı olarak adlandırmak için, bencillik sistemine göre yeterlidir. Öz-sevgisi, hangi anlamda olursa olsun, başkalarına ilgi duyacak kadar yönlendirilmiş bir insana saygı duyarım ve onu toplumun hizmetkârı kılarım, aynı şekilde kendi tatminlerinin ve eğlencelerinin ötesinde hiçbir şeye saygı göstermeyen bir insandan ise nefret eder veya onu küçümserim. Bu karakterlerin, zıt görünmelerine rağmen, temelde aynı olduklarını ve onlar arasındaki bütün farkı düşüncenin çok ufak dönüşünün oluşturduğunu söylemeniz boşunadır. Bu ufak farklılıklara bakmadan, her karakter uygulamada bana oldukça sürekli ve değiştirilemez görünmektedir. Şeylerin genel görünümlerinden ortaya çıkan doğal duyguların, başka konular içinde bu görünümünün en ufak kökeni ile ilgili kurnazca refleksiyonlar tarafından kolayca tahrip edilmesini bundan fazla bulamam. Simadaki bütün farklılığın, bir yüzeyin ışığın kökensel renklerinden birini yansıtmak ve diğerlerini emmek için nitelendirilmesi anlamında, derinin en küçük bölümlerindeki en ufak kalınlık farklarından ortaya çıktığını felsefeden öğrenmiş olsam da, bir çehrenin canlı, neşeli rengi bana gönül rahatlığı ve hazla ilham vermez mi?

İnsanın evrensel ve taraflı bencilliğiyle ilgili soru, ahlâk ve uygulama açısından genellikle imgelenen kadar özdeksel olmasa da, kesinlikle insan doğasının kurgusal bilimi içinde önemlidir ve merakın ve araştırmanın uygun bir nesnesidir. Bu sebeple, burada onun üzerine birkaç refleksiyon yapmak uygunsuz olmayabilir.¹

¹ İyilikseverlik doğal olarak ikiye ayrılır; *genel* ve *tikel*. İlki, kişi ile arkadaşlığımızın veya bağlantımızın veya ona saygımızın olmadığı fakat sadece ona genel bir sempati duyduğumuz veya acısına yönelik bir merhamet duyduğumuz ve hazlarını kutladığımız yerdedir. İyilikseverliğin diğer türleri erdemin bir fıkrinde, bizim için yapılan hizmetlerde veya bazı tikel bağlantılarda bulunmaktadır. Bu duyguların hepsi insan doğasında gerçek kabul edilmelidir fakat öz-sevginin

Bencillik kuramına yönelik en açık itiraz şudur; ortak hisse ve en önyargısız kavramlarımıza karşıt olduğu için, bu kadar olağandışı bir paradoks kurmak felsefenin en yüksek esnekliğini gerektirmektedir. En dikkatsiz gözlemciye, iyilikseverlik ve yüce gönüllülük gibi yatkınlıkların ve sevgi, dostluk, merhamet, minnettarlık gibi duygulanımların görünmesi gerekir. Bu duyguların, gözlem ve ortak dil tarafından işaretlenen ve açıkça bencil tutkularınkilerden ayrılan, kendi nedenleri, sonuçları, nesneleri ve işlemleri vardır. Bu, şeylerin açık görünümünü olduğundan, önceki duygulanımların sonrakilerin değişikliklerinden başka bir şey olmadıklarını kanıtlayabilen, insan doğasına daha derinden işlenmesi ile keşfedilen bir kurama kadar bu kabul edilmelidir. Bu çeşit bütün girişimler şimdiye kadar verimsiz olmuş ve felsefedeki yanlış akıl yürütmenin önemli bir kaynağı olmuş olan *basitlik* sevgisinden ileri gelmiştir. Bu konuya daha detaylı olarak girmeyeceğim. Birçok yetkin filozof bu sistemlerin yetersizliğini göstermiştir. En küçük refleksiyonla her tarafsız araştırmacı için açık olacağına inanıyorum.

Konunun doğasının benimsendiği en güçlü tahmin şudur ki, bencil duygulanımlardan çıkan iyilikseverliğin kökenini hesaplamak ve insan zihninin bütün çeşitli hissedişlerini eksiksiz bir basitliğe indirgemek için, gelecekte daha iyi bir sistem kurulmayacaktır. Durum, felsefenin türlerinde fizikte olduğu gibi değildir. Doğadaki bir varsayım, ilk görünüşlerin tersine, daha doğru inceleme üzerine sağlam ve doyurucu bulunmuştur. Bu türün örnekleri o kadar sıktır ki, zeki olduğu kadar da mantıklı bir filozof, ancak en az açık ve tanıdık olan nedenlerden ortaya çıkan genel tahmin olarak herhangi bir fenomenin üretilmediği bir yoldan fazlası varsa, doğrulamaya girişebilir. Ne var ki, bu tahmin, tutkularımızın ve insan zihninin iç-

bazı ince algılamaları içinde çözülüp çözülmeyecekleri, önemli olmasından ziyade merak uyandırıcıdır. Önceki duyguya, yani genel iyilikseverliğin veya insanıcılığın veya duygudaşlığın duygusuna, bu incelemenin akışında sık sık değineceğimiz durumlar olacaktır ve genel deneyimden dolayı, başka kanıt vermeden, onu gerçek olarak düşüneceğim.

sel işlemlerinin kökeni ile ilgili bütün araştırmalarda, her zaman diğer tarafta uzanmaktadır. Herhangi bir fenomen için tayin edilebilen en basit ve en açık sebep, muhtemelen doğru olandır. Bir filozof sistemini açıklarken bazı çok karmaşık ve inceltilmiş refleksiyonlara başvurmaya ve onları bir tutkunun veya hissin ürünü açısından öz olarak varsaymaya mecbur olduğunda, böyle aldatıcı bir kurama karşı kendimizi uç derecede korumaya almak için nedenimiz vardır. Duygulanımlar, aklın veya imgelemin inceliklerinden çıkan herhangi bir izlenime yatkın değildir ve her zaman bulunur ki, insan zihninin dar kapasitesinden çıkan, sonraki yetilerin canlı bir uygulaması, zorunlu olarak öncekindeki bütün etkinliği yok eder. Baskın güdümüz veya eğilimimiz, zihnin kibirden veya kendini beğenmişlikten dolayı daha yaygın olduğunu varsaymaya istekli olduğu diğer güdülere katıldığında ve onlara karıştığında, aslında sıkı sık bizden saklanır. Bu doğanın saklanması, güdünün çapraşıklığından ve karmaşıklığından çıkmış olduğu örnek yoktur. Bir arkadaşını veya hamisini kaybetmiş olan bir insan, bütün üzüntüsünün, dar veya çıkarlı düşüncelerin bir karışımı olmadan, yüce gönüllü duygulardan çıktığı konusunda kendisini pohpohlayabilir; fakat himayesine ve korumasına ihtiyaç duyduğu değerli bir arkadaşı için üzülen bir insan için nasıl düşünebiliriz ki, tutkulu sevecenliği, kişisel çıkara yönelik temeli veya gerçekliği olmayan metafiziksel bir ilgiden ortaya çıkmaktadır? Aynı zamanda imgeleyebiliriz ki, saatinkiler gibi dakika çarklarının ve yaylarının yüklü bir vagona devinim kazandırması, böyle çapraşık refleksiyonlardan çıkan tutkunun kökeni için de düşünülebilir.

Hayvanlar hem kendi türlerine hem de bizim türümüze karşı şefkatli olmaya yatkındırlar ve de bu durumda, en küçük bir şüphe veya hile yoktur. Onların da mı bütün duygularının kişisel çıkarın inceltilmiş tümdengelimlerinden çıktığını hesaplamalıyız? İkinci derece türlerde çıkarsız bir iyilikseverlik olduğunu kabul edersek, bu kuralı üst tür için reddedebilir miyiz?

Cinsiyetler arası aşk, bir itkinin tatmin edilmesinden çok öte bir gönül rahatlığı ve iyi niyet doğurur. Bütün duyarlı varlıklarda çocuklarına olan sevecenlik yaygın olarak kişisel çıkarın en güçlü güdülerini dengelemeye tek başına yetkindir ve bu duygulanımda hiçbir bağımlılık tutumu olmaz. Hasta çocuğuna sürekli eşlik ederek kendi sağlığını kaybeden ve sonrasında çocuğunun ölümü ile bu eşlikçiliğin köleliğinden özgür kaldığında zayıf düşen ve üzüntüden ölen, seven bir annenin görünüşte nasıl bir çıkarı olabilir?

Minnettarlık insan yüreğinin bir duygulanımı değil midir, yoksa herhangi bir anlamı veya gerçekliği olmayan bir kelimeden mi ibarettir? Bir insanın arkadaşlığında bir başkasındakinin üzerinde doyum yaşamaz mıyız veya yokluk veya ölüm bizim bu doyuma katılmamızı engellediğinde bile, arkadaşımızın refahını istemez miyiz? Ya da hâlâ canlı ve mevcutken, bu doyuma katılmamızı sağlayan ona karşı duygulanımımız ve saygımız dışında yaygın olarak başka nedir ki?

Bunlar ve başka binlerce örnek, bizi bir nesneye bağlayan gerçek bir çıkar olmadığı yerde, insan doğasındaki genel iyilikseverliğin işaretleridir. Böylesi için, bilinen ve kabul edilen, bir *imgelenen* çıkarın nasıl bir tutku veya hissin kökeni olabildiğinin açıklaması güç görünür. Bu türün hiçbir doyurucu kuramı henüz keşfedilmemiştir, ve de insanları gelecekteki çalışmalarına daha kabul edilebilir bir başarımın eşlik etmesi için en küçük olasılık yoktur.

Dahası, meseleyi doğru değerlendiresek, öz-sevgiden ayrı çıkarsız bir iyilikseverliğe izin veren kuramın, gerçekten içinde daha fazla *basitlik* kapsadığını ve doğanın kıyaslanmasına, bütün arkadaşlığı ve insancılığı bu son ilke içinde çözümlemeye çalışandan daha fazla uyduğunu buluruz. Herkes tarafından kabul edilen, bütün duyusal hazdan zorunlu olarak önce gelen ve bizi doğrudan nesnenin iyeliğinin arayışına yönlendiren bedensel eksiklikler veya itki-ler vardır. Bu sebeple, açlığın ve susuzluğun sonu yemek ve içmektir ve bu birincil itkilerin tatminiyle ikincil ve çıkarlı olan, istegın

başka bir türünün nesnesi olabilen bir haz ortaya çıkarır. Aynı şekilde, çıkara yönelik herhangi bir ilgi olmadan, ün veya güç ya da intikam gibi tikel nesnelerin arayışına bizi dolaysız olarak sevk eden zihinsel tutumlar da vardır ve bu nesnelere haz veren bir zevk eşlik ettiğinde, bizim düşkün duygulanımlarımızın sonucu ardından gelir. Doğa, zihnin içsel iskeleti ve yapısı yoluyla, üne kökensel bir meyil vermelidir, o zaman bu kazanımdan bir haz üretebiliriz veya öz-sevginin güdülerinden ve mutluluk isteğinden onu izleyebiliriz. Eğer hiç kibrim yoksa, övülmekten bir tat almam, eğer hırslı değilsem, güç bana haz vermez, eğer kızgın değilsem, bir muhalifimin cezalandırılması beni hiç ilgilendirmez. Bütün bu durumlarda, dolaysız olarak nesneye işaret eden ve onu bizim iyiliğimiz veya mutluluğumuz olarak oluşturan bir tutku vardır. Bununla beraber, bu tutku kökensel duygulanımlarımız tarafından böylesini oluşturduktan sonra ortaya çıkan ve bu tutkuyu mutluluğumuzun bir parçası olarak izleyen başka ikincil tutkular vardır. Öz sevgiden önce gelen başka bir çeşit itki olsaydı, o doğal duygu kendisini nadiren gösterebilirdi; çünkü bu durumda küçük ve silik acılar veya hazları hissederdik ve kaçınmak veya takip etmek için çok az mutsuzluğumuz veya mutluluğumuz olurdu.

İmdi, bunun iyilikseverlik ve arkadaşlık durumlarında da benzer olabildiğini ve huyumuzun kökensel yapısından dolayı, o duygulanımın araçları yoluyla, bizim kendi iyiliğimiz olan ve iyilikseverliğin ve kişisel hazların birleşik güdülerinden dolayı sonrasında takip edilen, başkasının mutluluğuna veya iyiliğine karşı bir istek hissedebilmemizi anlamadaki zorluk nerededir? Kim görmez ki, sadece tutkunun gücünden çıkan intikam duygusunun, bizim bilecek rahatlığın, çıkarın veya güvenliğin her idrakini boşlamamızı sağlayacak kadar hevesle takip edilebilir ve bazı kinci hayvanlar gibi, ruhlarımızın tamamını bir düşmana verdiğimiz yaralara aktarabilir. Husumet ve garezin daha karanlık tutkularına tartışmasız olarak bahşedilen bazı ayrıcalıkları, insancılık ve arkadaşlıkta hesaba katmayan ne kadar da zarar görmüş bir felsefedir. Böyle bir felsefe,

insan doğasının gerçek bir tasviri ve tanımlamasından ziyade, yarısı insan yarısı keçi olan mitsel bir karaktere benzeyen ve çelişkili zekâya sahip bir varlık için ve alay etmek için iyi bir temel olabilir; fakat ciddi bir kanıtlama veya akıl yürütme için fazlasıyla kötüdür.

EK III

ADALET AÇISINDAN BAZI EK DEĞERLENDİRMELER

Ek III' ün maksadı, Adaletin kökenine ve doğasına dair başka açıklamalar vermek ve onunla diğer erdemler arasındaki bazı farklılıklara işaret etmektir.

İnsancılığın ve iyilikseverliğin sosyal erdemleri kendi etkilerini, duygulanımları harekete geçirirken herhangi bir takvimi ya da sistemi içermeyen ve de başkalarının birliğinden, benzerinden veya örneğinden çıkan sonuçları kapsayan o basit nesneyi başlıca olarak görüşte tutan doğrudan bir eğilim veya içgüdü yoluyla dolaysız olarak göstermez. Bir ebeveyn, onu harekete geçiren ve benzer koşullarda insanoğlunun geri kalanın duygularına veya davranışlarına yansıtmaya yönelik hiçbir serbestlik tanımayacağı o doğal duygudaşlıkla kendinden geçerek, çocuğunun yardımına koşar. Yüce gönüllü bir insan arkadaşına hizmet etmenin bir fırsatını memnuniyetle kollar; çünkü kendisini iyiliksever duygulanımların hâkimiyeti altında hisseder, ayrıca evrende başka bir insanın daha önce böyle asil güdülerle harekete geçirilip geçirilmediğiyle veya sonrasında onların etkisini kanıtlayıp kanıtlamayacağı ile de ilgilenmez. Bütün bu durumlarda, sosyal tutkuların görünüşte bireysel bir nesnesi vardır ve sevilen ve saygı duyulan kişinin tek başına güvenliğini veya mutluluğunu takip eder. Bu yolla doyuma ulaşırlar; bu yolla razı

olurlar. Onların sevecen etkilerinden sonuçlanan iyi, kendi içinde tam ve bütün olduğu için, ilave sonuçlar üzerine bir refleksiyon olmadan ve toplumun diğer üyelerinin muvafakatinin veya uymasının genişletilmiş görüşleri olmadan, onamanın ahlâkî duygusunu da kıskırtır. Bunun tersine, yüce gönüllü arkadaş ya da ilgisiz vatansever iyilikseverliğin uygulanmasında tek başına dursaydı, bu bizim gözümüzde onun değerini daha çok artırırdı ve onun diğer daha yüceltilmiş değerlerine, nadirliğin ve canlılığın övgüsü katılırdı.

Durum, adalet ve sadakatin sosyal erdemleri için aynı değildir. Onlar yüksek derecede faydalıdır veya aslında insanoğlunun refahı için kesinlikle gereklidir. Onlardan sonuçlanan yarar her bireysel eylemin sonucu değildir ama toplumun tamamı veya büyük bir kısmı tarafından uzlaşılan bütün o düzen veya sistemden ortaya çıkmaktadır. Genel barış ve düzen, adaletin veya diğerlerinin iyeliklerinden çıkan genel bir yoksunluğunun eşlikçileridir. Ama bireysel bir vatandaşın tikel hakkına duyulan tikel bir saygı, kendi içinde irdelendiğinde, sık sık birçok örnekte zararlı sonuçların üretimi olabilir. Bireysel eylemlerin sonucu burada bütün bir eylemler sistemine zıttır ve sonraki, yüksek derecede avantajlı olurken, önceki uç derecede zararlı olabilir. Bir ebeveynden miras alınan zenginlikler kötü bir adamın elinde şeytanlığın aracıdır. Veraset hakkı bir örnekte zararlı olabilir. Faydası sadece genel kurala riayetden ortaya çıkar ve eğer tikel karakterlerden ve durumlardan akan bütün kötülükler ve rahatsızlıklar ona uyularak telafi edilirse, bu yeterlidir.

Genç ve deneyimsiz Cyrus, uzun paltoyu uzun boylu çocuğa, kısa paltoyu kısa olana devrettiğinde, sadece önüne gelen bireysel vakayı değerlendirdi ve sınırlı bir uygunluk ve kolaylık üzerine düşündü. Babası daha genişletilmiş görüşlere ve sonuçlara işaret ederken ve öğrencisini, toplumdaki genel barış ve düzeni desteklemeye yönelik gerekli genel ve yıkılmaz kuralları hakkında bilgilendirirken Cyrus'u iyi eğitmişti.

İnsanoğlunun iyilikseverliğin ve onun alt bölümlerinin sosyal er-

deminden ortaya çıkan mutluluğu ve refahı, birçok el tarafından inşa edilmiş, üzerine konulan her taşla hâlâ yükselen ve her işçinin çalışkanlığı ve verdiği öneme orantılı olarak büyüyen bir duvar ile karşılaştırılabilir. Adaletin ve onun alt bölümlerinin sosyal erdemi tarafından yükseltelen mutluluk, her bireysel taşın kendiliğinden yere sarktığı ve bütün yapının, bağlantılı parçalarının karşılıklı desteği ve birleşimi tarafından desteklendiği bir kemerin yapısıyla karşılaştırılmaz.

Doğanın mülkiyeti düzenleyen bütün kanunları ve bütün medeni kanunlar geneldir. Kişinin ilgili olduğu karakterleri, durumları ve bağlantıları veya herhangi tikel bir durumun sunduğu bu kanunların belirleniminden sonuçlanabilen tikel sonuçları göz önüne almadan, vakanın bazı önemli koşullarını tek başına dikkate alır. Eğer iyi bir unvan yanlışlıkla kazanılmışsa, zaten zenginliklerin gereğinden fazlasını yığmış olan bencil bir cimriye onları bahşetmek için, yararlı bir adamı bütün iyeliklerinden çekinmeden mahrum eder. Toplum faydası, bu mülkiyetin genel, esnek olmayan kurallarla düzenlenmesini gerektirir ve böyle kurallar toplum faydasına en iyi hizmet edenler olarak uyarlanmalarına rağmen, bütün tikel sıkıntıları önlemek veya her bireysel vakadan çıkan sonuçlar oluşturmak onlar için olanaksızdır. Medeni toplumun desteklenmesi için genel planın veya düzenin gerekli olması ve iyinin dengesinin bu yolla kötünün dengesine galip gelmesi yeterlidir. Sonsuz bilgelikle planlanmış olsa da, evrenin genel kanunları bile bütün kötülüğü veya her tikel işlemdaki rahatsızlığı dışlayamaz.

Adaletin İnsanların Sözleşmelerinden ortaya çıktığı ve insanoğlunun gönüllü seçiminden, rızasından veya uyuşmasından ileri geldiği bazıları tarafından ileri sürülmüştür. Eğer sözleşmeden kasıt bir *söz verme* ise (ki kelimenin en alışıldık anlamı budur), hiçbir şey bu durumdan daha saçma olamaz. Verilen sözlere riayet edilmesi, adaletin en önemli parçalarından biridir ve sözümüzü tutmaya kesinlikle bağlı değildir; çünkü sözümüzü zaten tutmak için vermişizdir. Eğer sözleşme ile kastedilen, her insanın kendi yüreğinde hissettiği, arkadaşlarında işaret ettiği ve onu genel eylemler planı-

nın veya sisteminin içinde başkalarıyla uyuşmaya taşıyan ve toplum faydasına meyleden *bir ortak çıkar hissiyese*, bu anlamda, adaletin insanların sözleşmelerinden ortaya çıktığı kabul edilmelidir. Eğer adaletin tikel bir eyleminin tikel sonuçlarının bireylere olduğu gibi topluma da zararlı olabildiği kabul edilirse (ki aslında gerçektir), bunu, her insanın bu erdemi benimserken, bir gözünün de genel planın veya sistemin üzerinde olması gerektiği ve arkadaşlarının muvafakatinin de aynı davranış ve tutum içinde olmasını beklemesinin gerekliliği takip eder. Kendisinin her eyleminin sonuçlarına göre bütün görüşleri bozulsaydı, iyilikseverliği ve insancılığı kadar öz-sevgisi de onu, hak ve adaletin sıkı kurallarına uyanlardan çok daha farklı davranış ölçütlerine sıklıkla zorlayabilirdi.

Bu sebeple, iki adam ortak çıkar için, herhangi bir söz verme veya anlaşma olmadan, ortak sözleşme yoluyla bir kayığın küreklerini çeker. Bu sebeple altın ve gümüş değiş tokuş ölçütü olmaktadır. Bu sebeple, söz ve kelimeler ve dil, insan sözleşmesi ve anlaşması ile düzenlenmektedir. Eğer her biri kendi rollerini oynarsa, her şeyin iki veya daha fazla insan için avantajlı olması; eğer sadece biri oynarsa bütün avantajın kaybedilir olması başka hiçbir ilkedен ortaya çıkamaz. Aksi halde onlardan hiçbirini bu davranış düzenine sokacak başka hiçbir güdü olmayacaktır.¹

¹ Mülkiyet ve dolayısıyla adalet ile ilgili bu kuram Grotius tarafından uyarlanan ve ima edilen ile aynıdır. ["Buradan, Hesap Kitap Adamlarının, eski Topluluklardan, önce hareket eden sonra hareketsiz Şeylere doğru ayrıldığını öğreniriz. Yani, İnsanlar artık Yeryüzünün insanların Kamını Doyurması için ürettiklerinden hoşnut kalmayarak, artık Mağaralarda yaşamak, çıplak dolaşmak ya da sadece Ağaç Yapraklarıyla veya vahşi Hayvanların Derileriyle giyinmek istemeyerek, daha rahat ve daha hoş bir Şekilde yaşamayı istemeleri sayesinde, bazılarının Bir şey için diğerlerinin başka bir şey için istihdam edildiği, İş ve Çalışkanlığın gerekli olduğu bir sona gelmişlerdir. Artık Şeyleri ortak kullanmanın hiçbir olanaklılığı kalmamıştır. İlkin her şeyin kaderinin çizilmiş olduğu Uzak Yerlerin Aklın ve sonra Eşitlik ve Sevgi Kusurundan dolayı, adil bir eşitlik ne İşlerinde ne de yiyeceklerini tüketimlerinde gözlenmiştir.

Böylece Mülkiyetin sadece Zihnin içsel bir Eyleminden doğmayan Kökenini görürüz. Bir kişi, başkalarının kendileri için neyi uygun bulduğunu bilemeyeceğin-

Doğal kelimesi yaygın olarak birçok duyuda bulunmaktadır ve anlamca öyle geniştir ki, adaletin doğal olup olmadığı hakkında tartışmak yersiz görünmektedir. Eğer öz-sevgi, iyilikseverlik insan için doğalsa, eğer akıl ve öngörü de doğalsa, o halde aynı sıfat adalet, düzen, sadakat, mülkiyet, toplum kelimelerine de uygulanabilir. İnsanların eğilimleri, gereklilikleri onları bir araya gelmeye itmektedir, kavrayışları ve deneyimleri, hiçbir kişinin kendini hiçbir kurala yönetmediği ve başkalarının tutkularına saygı göstermediği yerde bu bir araya gelmenin olanaklı olmadığını göstermektedir. Birleşen bu tutkulardan ve refleksiyonlardan dolayı, başkalarında da benzer tutkuları ve refleksiyonları gözlediğimiz anda, adalet duygusu kaçınılmaz ve kesin olarak bir dereceye kadar insan türünün her bireyinde bütün çağlar boyunca yer bulmuştur. Böylesine akıllı bir hayvanda, zihinsel yeteneklerinin çabasıdan ortaya çıkan her şey, doğal olarak düşünülebilir.²

Bütün medeni toplumlarda, mülkiyet kararından dolayı keyfi ve taraflı olan her şeyi ortadan kaldırma ve hâkimlerin hükümlerini toplumun her üyesine eşit olabilen genel görüş ve düşünceler tarafından düzenleme çabası sürekli olmuştur. Çünkü en küçük olayda bile, özel arkadaşlığı veya husumeti gözetmek için olan kanuna aykırılığa alışmaktan daha tehlikeli birşey olamaz. Kesindir ki, insan-

den, ondan sakınabilir ve birçoklarının Akıl aynı Anda aynı Şeyde kalabilir. Ya bir Ayrım yapılarak ya da Gasp Edilmesi yoluyla bir Sözleşme veya Anlaşma ile sonuçlanır. Ortak yaşamak artık onaylanmadığından, İnsanların her birinin kendi için uygun gördüğü şeyi bölünemeyecek bir şey olan ilk İyelik Hakkı ile ele geçirmesi gerekti. (Hugo Grotius, *On the Rights of War and Peace*, II, 4.))

- ² Doğal olan alışıldık olmayan, mucizevî olan veya yapay olana karşı olabilir. Önceki iki duyuda, adalet ve mülkiyet şüphesiz olarak doğaldır. Akıl, öngörü, tasarısı ve insanoğlu arasındaki sosyal birlik ve beraberlik o sıfatın belki de en son anlamda onlara sıkıca uygulanamaz. Eğer insanlar toplumsuz yaşamış olsaydı, mülkiyet hiçbir zaman bilinmezdi ve ne adalet ne de adaletsizlik hiç var olurdu. İnsanlar arasındaki toplum akıl ve öngörü olma dan olanaksızdır. Birleşen ikincil hayvanlar, akılın yerini dolduran içgüdü ile yönlendirilir. Bütün bu tartışmalar sadece sözseldir.

lar, muhaliflerinin kişisel çıkardan başka bir tercihleri olmadığını düşündükleri yerde, yürütmeye ve hâkimlere karşı en güçlü kötü niyeti beslemeye elverişlidirler. Bu sebeple, doğal akıl yürütme mülkiyetin çelişikliği tarafından karar verilebilen toplum faydasının hiçbir görüşünün düzenli olmadığına işaret ettiği zaman, müspet hukuk sıklıkla onun yerini doldurmak için ve adliyenin bütün mahkemelerinin prosedürünü yönlendirmek için çerçevelendirilir. Sık sık olduğu gibi bunların başarısız olduğu yerde, emsallere başvurulur ve önceki bir karar, herhangi bir yeterli neden olmaksızın, yeni karar için yeterli olur. Eğer doğrudan kanunlar ve yönetmelikler eksikse, kusurlu ve dolaysız olanlar yardıma çağırılır ve ters düşen vaka, çoğunlukla gerçekten daha ziyade hayal ürünü olan kıyaslamalı akıl yürütmeler ve karşılaştırmalar ve benzerlikler ve karşılık düşenler tarafından onların altında sıralanır. Genelde, hukuk ilminin bu anlamda diğer bütün bilimlerden farklı olduğu ve bütün ince sorularında her iki tarafta da, doğruluğun veya yanlışlığın olduğunun uygun bir biçimde söylenemediği kabul edilebilir. Eğer bir dava vekili vakayı inceltilmiş bir benzeşim veya karşılaştırma yoluyla önceki herhangi bir kanun veya emsal altına taşırsa, karşı dava vekili zıt bir benzeşim veya karşılaştırma bulmakta zorlanmaz ve hâkim tarafından verilen öncelik sıklıkla herhangi bir somut kanıtlamadan ziyade beğeni ve imgelemede temellenir. Toplum faydası adliyenin bütün mahkemelerinin genel hedefidir ve bu fayda da bütün çelişikliklerde istikrarlı bir kural gerektirir; fakat neredeyse birbirine eşit ve ilgisiz olan çeşitli kuralların kendilerini sundukları yerde, her iki tarafın da yararına bir karar düzenleyen düşüncenin çok ince bir dönüşüdür.³

³ İyeliklerin ayrımı var olduğundan ve bu ayrım durağan ve sabit olduğundan dolayı, bu kesinlik toplumun çıkarları için gereklidir ve bu sebeple adalet ve mülkiyetin kökenidir. Tikel kişilere yüklenen iyelikler, genel konuşursak oldukça farklıdır ve sıklıkla çok önemsiz görüşlerle ve düşüncelerle kararlaştırılır. Birkaç tikelliği belirteceğiz. Çeşitli bağımsız üyeler arasında bir toplum oluşturulsaydı, üzerinde anlaşılabilecek en açık kural mevcut iyeliğe mülkiyeti eklemek ve herkese hâlihazırda sahip olduğunun hakkını teslim etmek olacaktır. Kişi ve nesne ara-

Bu konuyu sonuçlandırmadan önce gözleyebiliriz ki, adaletin kanunları genel faydanın görüşleriyle düzenlendikten sonra, ihlal edildiklerinde her bireyde ortaya çıkan incinme, sıkıntı ve zarar çok fazla dikkate alınır ve her yanlış veya haksızlığa eşlik eden o evrensel kınamanın büyük bir kaynağı olur. Toplumun kanunları yoluyla, bu palto, bu at benimdir ve benim iyeliğimde sürekli *kalmalıdır*. Beni onlardan mahrum bırakarak, beklentilerimi boşa çıkarır ve beni iki misli üzer ve her izleyeni gücendirirsiniz. Eşitlik kuralları bu kadar öteye kadar ihlal edildiğinde bu kamusal bir yanıştır, bir birey incindiğinde, bu özel bir zarardır. Eğer eskisi öncelikli olarak

sında yer alan iyelik ilişkisi doğal olarak mülkiyet ilişkisinde çizilecektir. Benzer bir nedenden dolayı, sahip olma veya ilk iyelik mülkiyetin temeli olmaktadır. Bir kişi, daha önceden kimseye ait olmayan bir nesne üzerine alışkanlığını bahsettiğinde, bir ağacın kesilmesi ve odunun şekillendirilmesinde, tarlanın ekilmesinde olduğu gibi, ürettiği başkalaşma o ve nesne arasında bir ilişkiye sebep olmaktadır ve bizi doğal olarak mülkiyetin yeni ilişkisiyle o nesneyi ona eklemeye teşvik etmektedir. Bu sebep burada, çalışkanlığa verilen teşvikte kapsanan toplum faydası ile uyumaktadır.

Belki de, iye olana yönelik kişisel insancılık diğer güdülerle uyuşur ve teri ve çalışkanlığı ile kazandığını ona bırakmaya bizi teşvik eder. Kişisel insancılık hiçbir anlamda adaletin kökeni olamaz çünkü sonraki erdem öncekiyle çok sık çatışır. Fakat ayrı ve sürekli iyelik kuralı toplumun elzem gereklilikleriyle bir kez oluşturulduğunda, kişisel insancılık ve bir kişinin diğerine sıkıntı vermesine duyulan nefret, herhangi bir tikel örmekte mülkiyetin tikel kuralına ivme verir. Veraset veya miras hakkının imgelemin o bağlantılarına dayandığını ve nesneyle bir ilişki kurulmasını sağlayan önceki bir mal sahibiyle olan ilişkinin, akrabasının ölümünden sonra bir insana mülkiyetin aktarılmasının sebebi olduğunu düşünme eğilimindeyim. Çalışkanlığın, çocuklara veya yakın ilişkilere iyeliğin aktarılmasıyla daha fazla teşvik edildiği doğrudur fakat bu düşünce sadece kültürlü bir toplumda yer bulacaktır yine de en büyük Barbarlar arasında bile veraset saygı görür.

Miras yoluyla kazanılan mülkiyet imgelemin ilişkilerine ve bağlantılarına başvurulmadan açıklanamaz.

Komşu topraklarının mülkiyet sahipliğinin takip edilmesinin zor olduğu Rhine veya Danube gibi çok geniş olanlar dışında, nehirlerin mülkiyeti ulusların birçoğu tarafından ve düşüncelerimizin doğal dönüşü tarafından sınırlarının sahiplerine verilir. Yine de, o geniş nehirler bile o ulusun mülkü olarak düşünülür.

kurulduysa, ikinci bir değerlendirme yer bulamayacaktır. Aksi halde *benim* ve *senin* arasındaki ayrım toplumda bilinmeyecekti, yine de genel iyiye saygı en fazla tikele saygı ile desteklenir. Bireye zarar vermeden toplumu inciten şey, sıklıkla daha hafif düşünülür. En büyük kamusal yanlışın önemli bir kişisel zararla da birleştiği yerde, böylesine haksız bir davranışa en büyük kınamanın eşlik edeceğine hiç kuşku yoktur.

EK IV

KELİMELEK ÜZERİNE BAZI TARTIŞMALAR

Filozoflar, en derin önem taşıyan ve merak uyandıran çelişkileri ele aldıklarını tasavvur ederken, onlar için dilbilgisi uzmanlarının bilgi ve yazın alanlarına tecavüz etmekten ve kelimelere ilişkin tartışmalara girmekten daha olağan bir şey yoktur. Böyle önemsiz ve sonu olmayan münakaşalardan kaçınmak amacıyla mevcut incelememizin konusunu azami dikkat ve titizlikle belirtmeye çalıştım. Bir yandan, sevgi ve saygının konusu olan ve kişisel değerin bir parçasını oluşturan zihinsel niteliklerin bir listesini derlemeyi tasarlarırken, diğer yandan ithama veya kınamaya neden olan niteliklerin ve bu niteliklere sahip olan kişinin karakterinde itibar zedelenmesine yol açan özelliklerin bir kataloğunu yapmayı planladım. Ayrıca belirttiğim bu övme ve suçlama duygularının* kökeni ile ilgili bazı fikirler ilave ettim. En ufak bir tereddüdün ortaya çıkabileceği her durumda, *erdem* ve *erdemsizlik* terimlerini kullanmaktan kaçındım; çünkü övgüye konu olarak sınıflandırdığım bu niteliklerin bazıları İngilizcede, erdemlere hitap etmekten çok *kabiliyetlerin* isimlendirilmesi olarak kabul edilmektedir. Benzer şekilde, suçlanabilir veya

* Hume, bu incelemesinde “duygu” kelimesi ile kendine özgü bir ruhsal devinim ve devinimliliği kastetmektedir. Bu anlamda duygu, belirli bir şeye yönelmiş özel bir duygu veya tümiyle duygu ve duygu durumu olabilir. Örneğin, özel ruhsal duygular(üzüntü vb.), tinsel duygular (mutluluk vb.), ahlâkî-toplumsal duygular (ödev duygusu, saygı vb.) Ç.N.

itham edilebilir niteliklere de sıklıkla erdemsizlikten çok kusurlar olarak hitap edilmektedir. Bu ahlâk ilkeleri incelemesini sonlandırmadan önce bu terimleri tam olarak birbirinden ayırmamız beklenebilir. Erdemler ve kabiliyetler, erdemsizlikler ve kusurlar arasındaki kesin sınırları çizmemiz ve bu ayrımın kökenini ve nedenini açıklamamız gerektiği düşünülebilir. Buna rağmen, sonunda kendimi sadece dilbilgisi kuralları incelemesi girişimine maruz bırakmamak için, mevcut konu hakkında söylemeye niyetlendiklerimi içeren dört fikri ilave etmeyi uygun gördüm.

Öncelikle, İngilizcede veya başka bir modern dilde erdemler ve kabiliyetler, erdemsizlikler ve kusurlar arasında tam olarak çizilmiş sınırlar olmadığını fark ettim. Aynı zamanda, birini diğerinden derin bir zıtlıkla ayıran kesin bir tanımın verilemediğini de tespit ettim. Örneğin, gönüllü olan saygıdeğer niteliklerin tek başına erdemlerin adlandırılmasıyla yetkilendirilmiş olduğunu söyleseydik, hemen hemen her dilde bu adlandırma altında sınıflandırılan cesaret, ağırbaşlılık, sabırlılık, kendine hakimiyet niteliklerini ve daha birçoklarını, bizim seçimimize çok az bağlı olmalarına veya hiç bağlı olmamalarına rağmen tekrar derlememiz gerekirdi. Ayrıca, toplumda kendi rolümüzü oynamamız için bizi teşvik eden bu niteliklerin tek başına bu onurlu ayrımı belirtmeye yeterli olduğunu kabul edersek, bunların aslında en değerli nitelikler olduğu ve yaygın oranda *sosyal* erdemler olarak adlandırıldığı dolaysız olarak ortaya çıkmış olur; ama bu sıfat nedeniyle başka türlerde de erdemler olduğu varsayılmaktadır. *Entelektüel* ve *ahlâkî* yetenekleri ele alırsak ve ahlâkî yeteneklerin tek başlarına eyleme yön vermeleri sebebiyle, yalnızca gerçek ve özgün erdemler olduğunu kabul edersek; öngörü, idrak, anlayış, muhakeme gibi genellikle entelektüel erdemler olarak adlandırılan bu niteliklerin çoğunun aynı zamanda davranış üzerinde önemli derecede etkisi olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Ayrıca, *beyin* ve *kalp* arasındaki ayrım da benimsenebilir. Kalbin nitelikleri, dolaysız çabalarına bir his veya duygunun eşlik ettikleri olarak tanımlanabilir ve bu niteliklere tek başlarına içten gelen erdemler

olarak hitap edilebilir. Fakat genel olarak erdemleri şekillendiren çalışkanlık, üretkenlik, ölçülülük, ketumluk, sebat ve başka birçok övgüye değer güçlü yönler veya alışkanlıklar, onlara sahip olan kişide doğrudan herhangi bir duygu olmaksızın kullanılır ve sadece etkileri sebebiyle bu kişi tarafından bilinir. Neyse ki bütün bu kafa karışıklığının ortasındaki soru, sadece kelimelere ilişkin olduğundan, çok önemli olarak addedilemez. Ahlâki ve felsefi bir söylemin, dilin farklı lehçelerde ve aynı lehçenin farklı dönemlerinde bu kadar çeşitlilik gösteren yapısının bütün bu kaprislerine girmesine gerek yoktur. Bütün olarak bakıldığında, bana birçok farklı türde erdem var gibi görünmektedir. Yine de, bir insan erdemli olarak sıfatlandırıldığında veya erdem insanı olarak adlandırıldığında, aslında en değerlileri olan sosyal niteliklerini göz önüne almayız. Aynı zamanda, cesaretteki, ölçülülükteki, tutumluluktaki, çalışkanlıktaki, anlayışlılıktaki ve zihnin güvenilirliğindeki fark edilebilir herhangi bir kusurun, çok iyi huylu ve dürüst bir insanı bile bu saygıdeğer isimlendirmelerden yoksun bıraktığı kesindir. İroni yapmak amacı dışında kim böyle bir adam için büyük erdem sahibi ama çok fena dangelak demiştir ki?

Ancak, ikinci olarak, bizlerin içsel yargılarında erdemler ve kabiliyetler, erdemsizlikler ve kusurlar arasındaki ayrım çok küçük olduğundan, dillerin bunların sınırlarını çok kati olarak çizmemesi gerektiğine de şüphe yoktur. Aslında, bilinç *duygusunun*, bir insanın kendi davranış ve karakterinin eleştirisinden ileri gelen kişisel doyuma değdiği kesin gibi görünmektedir. Diğer duygular arasında en yaygını olmasına rağmen, dilimizde uygun bir ismi bulunmayan bu duygunun¹, cesaret ve kabiliyet, çalışkanlık ve yaratıcılık yetenek-

¹ Örneğin, “gurur” terimi genellikle kötü anlam da ele alınmaktadır. Hâlbuki bu duygu kayıtsızdır ve kullanıldığı amaca ve ona eşlik eden diğer koşullara bağlı olarak ona iyi veya kötü bir anlam verebilir. Fransızlar bu duyguyu “*amour propre*” terimi ile ifade etmektedir fakat aynı terimle, kendini sevmek ve kibir duygularını da anlatmaktadırlar. Bu sebeple, Rochefoucault ve birçok diğer ahlâk yazarlarını anlamak açısından büyük bir kafa karışıklığı ortaya çıkmaktadır.)

lerinin yanı sıra başka birçok zihinsel üstünlüklerden ortaya çıktığı kesin gibidir. Diğer yandan, kim kendi ahlâksızlıkları ve ahmaklıklarını aklına getirerek derinden eziyet çekmez ve kim terbiyesizlikten ileri gelen bir aptallıkla davrandığı, geçmişte yaşadığı olaylar hafızasında tazelendiğinde gizli bir acı ve vicdan azabı hissetmez? Zaman, bir adamın korkaklığı veya arsızlığının sonucu olarak yaptığı ahmakça davranışın veya hakaretlerin acımasız düşüncelerini hiçbir zaman yok edemez. Bu düşünceler, tek başına kaldığı zamanlarda onu avlar, en arzulu düşüncelerini bastırır ve onu kendisine bile, hayal edilebilir en aşağılık ve en iğrenç renkler içinde gösterir.

Diğerlerinden çok bu tip hataların, zayıflıkların ve adiliklerin hasıraltı edilmesini arzu ederiz veya bunların dalga geçilme ve hiciv yoluyla ortaya çıkarılmasından korkarız. Kıbrimizin asıl sebebi yiğitliğimiz veya bilgimiz, zekâmız veya aldığımız terbiye, hatipliğimiz veya konuşmamız, üslubumuz veya ehliyetlerimiz değil midir? Bütün bunları, gösterişle olmasa da, ihtimam ile sergileriz. Genel olarak, bunları mükemmelleştirmek konusunda sosyal erdemlerde olduğundan daha fazla hırslı oluruz. Ki bu kadar üstün bir mükemmeliyetçilik aslında sosyal erdemler için uygulanmalıdır. İyi huylu ve dürüst olmak, bilhassa da dürüst olmak, o kadar zaruri bir gerekliliktir ki, insan toplumunun desteklenmesi için elzemdir. Bu görevler ihlal edildiğinde en büyük suçlama ile karşılaşılmasına rağmen, bu erdemlerin yaygın örneklerini hiçbir yüksek övgü takip etmemektedir. Benim fikrime göre, bu nedenden ötürü, insanlar yüreklerinin niteliklerini sıklıkla bu kadar özgürce yüceltirken, beyinlerinin niteliklerinin yetkinliklerini sunmakta utangaç davranmaktadır. Çünkü beyinlerinin niteliklerine ait erdemlerin daha nadir ve olağanüstü olduğu farz edilmektedir ve bunlar gurur ve kendini beğenmişlik özelliklerinin daha alışıldık nesneleri olarak gözlenmektedir. Böbürlenerek gösterildiklerinde ise, bu duygulardan güçlü bir şekilde şüphelenilmesi durumu ortaya çıkmaktadır.

Bir insanın karakterini, onu bir hilekâr olarak mı yoksa korkak olarak mı adlandırarak daha fazla incitebilirsiniz? Buna cevap ver-

mek zordur. Aynı şekilde, ayyaş veya pisboğaz bir kişi, iğrenç ve alçak ya da bencil ve cimri olarak mı çağırıldığında daha çok incinir. Bana sorarsanız, kendi mutluluğum ve kendi zevkim için, Demostenes ve Philip'de birleşen bütün diğer erdemlere sahip olmaksansa, dostane ve insancıl bir kalbim olmasını tercih ederim. Bununla beraber, üstün kabiliyetler ve yılmaz bir cesaret ile donatılmış bir dünyada ilerlemeyi tercih ederim. Böylece, genel takdir ve hayranlık örneklerini bekleyebilirim. Bir insanın yaşamda canlandırdığı figür, arkadaşlarının onu kabul etmesi, tanıdıklarının ona karşı duyduğu saygı; bütün bu avantajlar, onun karakterinin başka bir kabiliyetine olduğu kadar, sağduyusuna ve yargı gücüne de dayanmaktadır. Bir insan istediği kadar dünyadaki en iyi niyetlere sahip olsun ve adaletsizlik ve şiddetin her türünden uzaklaşmış olsun, en azından kabiliyetlerinin ve anlayışının ölçülü bir karışımı olmadan, hiçbir zaman kendisine çok fazla itibar edilmesini sağlayamayacaktır.

Şu halde, bu durum bizim burada tartışabileceğimiz bir mesele midir? Eğer uyarıları alma yetisi ve cesaret, ölçülülük ve çalışkanlık, bilgelik ve bilgili olmak açıkça *kişisel değer*in önemli bir kısmını oluşturmaktaysa, eğer bu niteliklere sahip olan bir insan, bunlardan tamamen mahrum olan başka bir kişiye göre, hem kendi içinde daha iyi tatmin olup hem de diğer kişilerin iyi dilek, saygı ve hizmetlerini daha fazla hak ederse; kısacası, eğer bu *duygular*; yetenekler ve sosyal erdemlerden ortaya çıkan duygulara benziyorsa; bir *kelime* üzerinde bu derecede kılı kırk yararcasına durmak veya bu kelimelerin erdemlerin isimlendirilmesine yetkin olup olmadığını tartışmak için bir neden var mıdır? Uyarıları alma yetisi ve cesaret, ölçülülük ve çalışkanlık, bilgelik ve bilgili olmak gibi hünerlerin karşı tarafta yarattığı onama duygusu, *mevkice aşağıda olması* ile birlikte, adalet ve insancılık erdemlerinden dolayı ortaya çıkan onama duygusundan bir derecede *farklıdır*. Yine de bu durum, bu kelimelerin tamamıyla farklı sınıflar ve isimler altında tertip edilmesi için yeterli bir sebep gibi görülmemektedir. Sallust tarafından çizilen Sezar ve Cato karakterlerinin her ikisi de kelimenin en katı

ve kısıtlı anlamı ile erdemlidir. Fakat birbirlerinden farklı bir şekilde erdemlilerdir. Ayrıca bu karakterlerin erdemlerinin başkalarının gözünde ortaya çıkardığı bütün duygular tamamen farklıdır. Biri sevgi üretirken diğeri saygı üretmektedir. Biri cana yakinken diğeri korkutucudur. Bir karakteri arkadaşımızda görmeyi arzularken, diğerkarakter özelliğini ise kendimizde görme hırsına kapılırız. Benzer bir tutumla, ölçülülüğün veya çalışkanlığın ya da üretkenliğin ortaya çıkardığı onanma, sosyal erdemleri tamamen farklı bir tür olarak ele almadan, bu erdemler karşılığında gösterilen onanmadan bir derecede farklı olabilmektedir. Ayrıca, ölçülülük, üretkenlik ve çalışkanlık yeteneklerinin, diğereerdemlerden (daha fazla) aynı türde bir onama ortaya çıkarmadığını da gözlemleyebiliriz. Sağduyu ve deha, itibar ve saygı doğurmaktadır: Zekâ ve nüktedanlık, sevgiyi ve duygulanımı harekete geçirmektedir.²

İnanıyorum ki, birçok insan önceden düşünmeden, doğal olarak, yalın bir dili olan mantıklı şairin şu tanımlamasını kabul edecektir:

*Erdem (salt iyi huyluluk, aptallık olduğundan)
İnsancılıkla bezenmiş bir duyu ve ruhtur³*

² Sevgi ve saygı neredeyse aynı tutkudur ve benzer nedenlerle ortaya çıkar. Bu tip duyguları üreten nitelikler, hazları bildirir. Bu hazzın şiddetli ve ciddi olduğu, nesnesinin büyük olduğu ve güçlü bir etki yaptığı veya huşu ve tevazu ürettiği bütün vakalarda hazdan ortaya çıkan bu tutku, sevgiden fazla saygı olarak adlandırılmaktadır. İyilikseverlik her ikisine de iştirak eder fakat daha yüksek bir dereceye kadar sevgi ile bağlantılıdır. Saygı duygusu içerisinde, tevazudan çok gurur ve hor görmenin bir karışımı daha güçlü gibidir. Duygunun bütün bu çeşitli karışımları, kompozisyonları ve görünimleri üzerinde düşünülen konular hakkında uyanan meraktan ortaya çıkar fakat halihazırdaki amacımız doğrultusunda genişletilir. Bu inceleme boyunca, duygunun bütün küçük farklarına girmeden, övgü veya kınamanın öznelere niteliklerinin ne olduğunu her zaman genel olarak düşündük. Neyin ayıplandığı, neyin sevilmediği ve neden nefret edildiği aşıkardır ve biz burada nesneleri en basit görünimleri ve belirtilerine göre ele almaya gayret ettik.

³ *The Art of Preserving Healt.* 4. Kitap [John Armstrong].

Savurganca harcamalar yaparak, boş gösteriş yaparak, asılsız planları tasarlayarak, ahlâksız zevkler veya müsrif bir kumarbazlıkla, kendi refahını sefahat içinde israf eden bir adam, bizim âlicenap desteğimizde veya arkadaşlığımızda ne kadar hak iddia edebilir? Bu ahlâk bozuklukları (ki biz bunları bu şekilde isimlendirmekte çekimser davrandığımız için), merhametsizce bir ıstırap getirmekte ve bunlara müptela olan herkes küçük görülmektedir⁴.

Bilge olan sağduyulu General Akheus, tahtına ve hayatına mal olan ölümcül bir tuzağa düşmüştü. Hâlbuki bu tuzağa karşı kendini korumak için mantıklı olan her önlemi almıştı. Tarihçiler bu nedenle, onun sadece merhamet ve itibarın adil bir nesnesi olduğunu ve düşmanlarının ise kin ve zilletin nesneleri olduğunu söylemektedir.

İç savaşların başlangıcında Pompeius'un, ihtiyatsızlığı ve hızlı düşüşü Cicero'ya o kadar kötü bir hata olarak görüldü ki, onun bu büyük adama duyduğu arkadaşlık hissinin tadını kaçırdı. Cicero, aynı tutumla, bir kadında temizlik, edep veya nezaket olmasının arzulanmasının, bizim duygulanımlarımızda bulunduğunu söylemektedir. Arkadaşı Atticus'a⁵, bir filozof karakteri içinde değil de, bir devlet adamı ve dünya insanı olarak, kendisini bu şekilde ifade etmektedir.

Lakin aynı Cicero, bir filozof olarak düşünüldüğünde, antik ahlâkçıların gözünde, erdem konusundaki fikirlerini fazlasıyla genişletmekte ve bu asaletli ismin (erdem) altında, zihnin bütün övgüye değer niteliklerinin veya yeteneklerinin bilincine varmaktadır. Bu, belirteceğimiz *üçüncü* fıkre yol açmaktadır. Antik ahlâkçılar ve en iyi ekoller, zihinsel yetenekler ve kusurların farklı türleri arasında, esasa ilişkin, bir ayırım yapmamıştır. Aksine bütün bunlara, erdemler ve erdemsizler adı altındakilere benzer muamele etmiştir ve bunları kendilerinin ahlâkî akıl yürütmelerinin rastgele bir nesnesi yapmıştır. Cicero'nun *Ödevlerinde*⁶ açıkladığı sağgörü, gerçeğin

⁴ Polybius, lib.iii.cap 2

⁵ Lib. ix. epist. 10. [Cicero, *Atticus'a Mektuplar*]

⁶ Lib. i. cap [Cicero, *De Officiis* (Ödevler Üzerine)]

keşfedilmesine yol açan ve bizi hata ve yanlışlıktan koruyan sağlam yargılı olma durumudur. *Yüce gönüllülük, ölçülülük, terbiye* de konuşmalarında geniş kapsamlı yer almaktadır. Duygularını güzel sözle ifade eden bu ahlâkçı, dört ana erdemin yaygın olarak algılanan ayrımının devamını getirdiğinde konusunun genel dağıtımı içinde bizim sosyal görevlerimizi yapılandırmaktadır.

Sadece Aristoteles'in *Etik* kitabındaki bölüm başlıklarını incelememiz, onun, cesareti, ölçülülüğü, ihtişamı, yüce gönüllülüğü, tevazuyu, öngörüü ve mertçe bir açıklığı ve aynı zamanda adilliği ve arkadaşlığı da erdemler arasında sınıflandırdığına ikna olmamız için yeterlidir.

Tahammül etmek ve sakınmak, yani sabırlı olmak ve özenli olmak, eski ahlâkçıların bazılarına göre bütün ahlâk ilkelerinin özet bir kavrayışıydı.

Epictetus, insancılık ve merhamet duygusundan çok az bahsetmiştir, o da öğrencilerini bu duyguya karşı olmaya teşvik etmek içindir. Stoacılar'ın erdemi öncelikle sabit bir mizaç ve sağlam bir anlayışlılık içeriyor gibidir. Süleyman ve doğulu ahlâkçılar gibi onlar için de akılsızlık erdemsizliğe ve bilgelik de erdeme eşittir.

"Sen kendine iyi davrandığında, insanlar seni övecektir" demektedir Davud⁷. Yunanlı bir şair de, kendisine yönelik bilgelik göstermeyen bilge bir adamdan nefret ederim demektedir. Plutarkhos, felsefe-sindeki sistemlerini oluştururken tarih yazarlığında olduğu kadar zorlanmamıştır. Yunanlı ve Romalı büyük adamları karşılaştırırken, onların her türlü hatalarının ve yeteneklerinin adilane bir kıyaslamasını yapmaktadır ve karakterlerini zayıflatan veya güçlendiren kayda değer hiçbir unsuru belirtmeyi ihmal etmemiştir. Ahlâkî söylemleri, insanların ve tutumlarının aynı serbestlik ve doğallıkla suçlanmasını içermektedir.

Titus-Livius'un⁸ çizdiği Hannibal karakteri kısmen saygınlık

⁷ 49. Mezmur

⁸ Lip. xxi. cap 4. [Titus-Livius, *Tarih*]

uyandırmakla beraber, birçok yüksek erdemin sahibiydi. Tarihçi, birbirine karşıt iki özellikle, yani emir verme ve itaat etme yetkinlikleriyle, bu kadar eşit derecede donatılan başka bir dahi asla olmamıştır” demektedir. Bu sebeple, Hannibal’ın kendisini generallik mevkisine mi yoksa orduda sıradan bir asker yetkisine mi adanacağına karar vermek zordur. Kardeşi Hasdrubal, tehlikeli herhangi bir girişimin mesuliyetini ondan başka hiç kimseye bu kadar istekli veremezdi. Başka hiçbir asker daha fazla cesaret ve güven teşkil etmemekteydi. Tehlikeyle karşılaştığında büyük ataklık ve tehlikenin ortasında büyük bir ihtiyat sergiliyordu. Hiçbir iş bedenini bitkin düşüremez veya zihnini ele geçiremezdi. Onun için soğuk ve sıcak arasında fark yoktu: Yemek ve içmek ise, haz duymak için değil, sadece doğanın gerekliliklerini karşılamak için yerine getirilirdi. Uyanık olmak veya dinlenmek için gece ve gündüz arasında ayırım yapmazdı. Bu yüksek Erdemler, büyük Erdemsizliklerle dengelenmekteydi; merhametsiz zalimlik; sadakatsizlik; yeminlere, sözlere veya dine yönelik hiçbir bağlılık, inanç veya saygısının olmaması.

Guicciardini’nin⁹ çizdiği Papa VI. Alexander karakteri de Hannibal ile benzerlik göstermektedir; fakat daha insaflıdır. Ayrıca, modern insanların bile, doğal konuştuklarında, ataları ile aynı dili kullandıklarının bir kanıtıdır. Guicciardini, bu papanın fevkalade bir kapasite ve muhakemesinin; takdire şayan bir öngörüsünün; mükemmel bir ikna yeteneğinin olduğunu ve çok önemli bütün girişimlerini itina ve titizlik içinde müthiş maharetli bir biçimde yaptığını söylemektedir. Bu *erdemler* mutlak biçimde *erdemsizlikler* ile dengelenmekteydi; imansızlık, dinsizlik, doymak bilmez bir tahakkârlik, aşırı hırs ve bir barbardan daha fazla zalimlik.

Polybius¹⁰, Timaeus’u Agathocles’e karşı yaptığı taraftarlıktan dolayı suçlamaktadır. Agathocles’in tüm tiranların en acımasız ve günahkârı olduğunu söylemektedir. Tarihçiye göre, eğer eski mesle-

⁹ Lib. i. [Francesco Guicciardini, *İtalya Tarihi*]

¹⁰ Lib. xii. [Polybius, *Tarihler*]

ği olan çömlekçiliğin tozundan, dumanından ve zahmetinden sakınarak Sirakuza'da sığınsaydı ve bu tip kıt geçim kaynağı olan bir işe başlasaydı, kısa zaman içinde Sicilya'nın efendisi olur ve Kartaca devletini tehlikeye sokar ve sonunda ihtiyarladığında en yüksek şeref mertebesinde ölürdü. Müthiş ve olağandışı bir şey yapmasına ve iş ve eylem için büyük kabiliyetler ve kapasite sahibi olmasına izin verilmemeli miydi? Polybius, bu sebeple, tek başına Agathocles'in ayıbı ve alçaklığıyla ilişkili şeylere değil, aynı zamanda onun Övülmesi ve Onurlandırılması ile neticelenebilecek şeylere de değinmektedir.

Genel olarak, antik çağ ahlâkçılarının ahlâkî akıl yürütmelerinde istemli veya istemsiz ayırımına çok az yer verildiğini gözlemlemekteyiz. *Erdem öğretilir mi öğretilemez mi* sorusuna çok kuşkuyla yaklaşmışlardır.¹¹ Korkaklık, adilik, ciddiyetsizlik, endişe, sabırsızlık, ahmaklık ve zihnin diğer birçok niteliğini (iradeden bağımsız) komik ve çarpık, alçakça ve iğrenç olarak düşünmüşlerdir.

İşte burada, modern filozofların ahlâki incelemelerinde antik çağ filozoflarından neden bu kadar farklı bir yol izledikleri hakkında belirtmek istediğim *dördüncü* fikrim ortaya çıkmaktadır. Din ortaya çıktıktan sonraki zamanlarda her tür felsefe, özellikle etik, teoloji ile çok teğet bir pozisyona geçmiştir. Bu sonraki bilim hiçbir kompozisyonun terimlerini kabul etmemekte ve bilginin her dalını, doğa fenomenini göz önüne almaksızın, kendi amacına veya zihnin önyargısız duygularına yöneltmektedir. Bu nedenle, akıl yürütme ve hatta dil, doğal gidişatından sapmıştır ve ayrımlar, nesneler arasındaki farkın bir açıdan görülemez olduğu yerlerde kurgulanmaya çabalanmaktadır. Filozoflar, ya da bu kimlik altındaki fikir önderleri, ahlâk ilkelerinin tümüne, sanki bu ilkeler ödül ve ceza yaptırımları tarafından yönlendirilen sivil kanunlarla birlikte yürüyormuş gibi muamele etmektedir. Bütün teorilerini yapılandırırken *istemli* veya

¹¹ Platon, *Menone*, Seneca, Horatius "Erdem akıldan mı değer, yoksa tabiatın bir lütfu mudur?", Aeschines Socraticus, *Diyaloglar*.

istemsiz koşulunu hükümsüz kılmaktadırlar. Herkes *terimleri* istediği şekilde kullanabilir fakat buna şu göz önüne alınarak müsaade edilmelidir: Günlük hayatta, irade veya seçimin hâkimiyetinin ötesinde olan suç ve övgü unsuru olan *duygular*; ahlâkçılar demesek bile en azından düşünen filozoflara, tatmin edici bir teori ve izahat vermektedir.

Bir hata, bir kabahat, bir ahlâk bozukluğu, bir suç; bu ifadeler ithamın ve tasvip etmeyişin farklı seviyelerine izahat getiriyor gibidir. Yine de, bunların hepsi aynı çeşit sınıflandırmanın içerisinde yer almaktadır. Bir tanesinin açıklaması, bizi kolayca diğerlerinin doğru kavranmasına götürecektir. Bu sebeple kelimelerin adlandırılmasından çok, kabul edilen geleneklere bakarak daha iyi sonuçlara ulaşılabilir. Bu güne kadar var olagelmiş en kaba ahlâk sistemlerinde bile kendimize borçlu olduğumuz bu ödev itiraf edilmektedir. Topluma borçlu olduğumuz bir eğilim doğurup doğurmadığını görmek için, bu ödev incelenmelidir. Bu üstünlüklere ne ad verirsek verelim, ahlâka ve bu ödevde eşlik eden onamanın doğalarının benzer olduğu ve benzer ilkelerden ortaya çıktığı muhtemeldir.

David Hume

Aydınlanma döneminin büyük düşünürlerinden biri olan David Hume'un önce 1740 yılında kaleme aldığı *A Treatise of Human Nature* (İnsan Tabiatı Üzerine Bir İnceleme) adlı eserinde yer verip daha sonra geliştirerek tekrar yayınladığı *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* [Ahlâk İlkeleri Üzerine Araştırma] adlı eseri *Ahlâk* adıyla Türkçede ilk kez yayınlanıyor.

Yazarın en önemli eserleri arasında gösterilen çalışmanın ahlâk meselesine ilgi duyan okuyucularımız için kuşatıcı ve tatminkâr bir inceleme olacağı umudunu taşıyoruz.



ISBN 978-975-995-193-1



9 789759 951931